

**UNIWERSYTET KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO
W WARSZAWIE**

MONIKA ANNA PAWEŁCZYŃSKA-ŚLUSARCZYK

**ROLA HARCERSTWA
WE WSZECHSTRONNYM ROZWOJU
DZIECI I MŁODZIEŻY
NA PODSTAWIE DZIAŁANIA
HUFCA ZHP W PRUSZKOWIE**

Praca magisterska
pisana w ramach seminarium
z teologii moralnej
życia osobistego i bioteologii
na Wydziale Teologicznym UKSW
w Warszawie
pod kierunkiem
Ks. dra Jarosława A. Sobkowiaka MIC

WARSZAWA 2014

Monika Anna Pawełczyńska-Ślusarczyk
Numer albumu: 71565
Wydział Teologiczny
Instytut Dialogu Kultury i Religii
Teologia Kultury

Dziekan Wydziału Teologicznego
Ks. prof. UKSW dr hab. Piotr Tomasiak

Oświadczenie

Świadoma odpowiedzialności prawnej oświadczam, że niniejsza praca została napisana przeze mnie samodzielnie i nie zawiera treści uzyskanych w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami. Oświadczam również, że przedstawiona praca nie była wcześniej przedmiotem procedur związanych z uzyskaniem tytułu zawodowego w żadnej uczelni. Oświadczam ponadto, że niniejsza wersja pracy jest identyczna z zarchiwizowaną wersją elektroniczną. Oświadczam, że poinformowano mnie o zasadach dotyczących kontroli samodzielności prac dyplomowych i zaliczeniowych. W związku z powyższym oświadczam, że wyrażam zgodę na przetwarzanie moich prac pisemnych (w tym prac zaliczeniowych i pracy dyplomowej) powstałych w toku studiów i związanych z realizacją programu kształcenia w Uczelni, a także na przechowywanie ich w celach realizowanej procedury antyplagiatowej w bazie cyfrowej Systemu Antyplagiatowego.

Podpis studenta:

Oświadczenie

Oświadczam, że niniejsza praca, napisana przez Panią Monikę A. Pawełczyńską-Ślusarczyk numer albumu 71565 została przygotowana pod moim kierunkiem i stwierdzam, że spełnia ona warunki do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie tytułu zawodowego.

Podpis promotora:

WYKAZ SKRÓTÓW	5
BIBLIOGRAFIA	7
WSTĘP	14
ROZDZIAŁ I WYCHOWANIE W DUCHU HARCERSKICH IDEAŁÓW. POCZĄTKI ORAZ GŁÓWNE ZAŁOŻENIA RUCHU.....	16
§ 1. Geneza polskiego skautingu	18
Art.1. Polski skauting czy harcerstwo?.....	19
Art. 2. Początki, obrona Niepodległości i pokojowa służba harcerska w II RP	24
Art. 3. Początki i rozwój działalności hufca ZHP w Pruszkowie.....	31
§ 2. Misja i cele ZHP w odniesieniu do aspektu wychowania	39
Art. 1. Wychowanie jako misja wspierania młodego człowieka we wszechstronnym rozwoju	42
Art. 2. Cele wychowawcze i sposoby ich realizacji	45
ROZDZIAŁ II ROLA HARCERSKIEGO SYSTEMU WYCHOWAWCZEGO W ROZWOJU MŁODEGO CZŁOWIEKA.....	50
§ 1. Harcerski system wychowawczy	52
Art.1. Zasady harcerskiego wychowania.....	54
Art.2. Istota i cechy metody harcerskiej	59
Art.3. Rola programu i osobistego przykładu instruktora	65
Art.4. Rola Prawa i Przyrzeczenia w procesie wychowawczym.....	70
§ 2. Płaszczyzny rozwoju ujęte w HSW	72
Art.1. Rozwój duchowy	75
Art.2. Rozwój emocjonalny	80
Art.3. Rozwój intelektualny.....	82
Art.4. Rozwój społeczny.....	85

Art.5. Rozwój fizyczny.....	90
ROZDZIAŁ III ROLA HARCERSTWA W WYCHOWANIU –	
ZAGROŻENIA I SZANSE	94
§ 1. Zagrożenia	96
Art.1. Upadek ideałów w kontekście współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych	97
Art.2. Negatywny wpływ propagandy komunistycznej na wizerunek i kondycję ZHP we współczesności	99
§ 1. Szanse	103
Art.1. Historia i tradycja jako wzorzec postaw oraz pomost przenoszący uniwersalne wartości do dzisiejszych czasów	104
Art.2. Współczesne harcerstwo syntezą niezmiennych norm i wartości oraz nowoczesnych form działania.....	108
ZAKOŃCZENIE	113

WYKAZ SKRÓTÓW

- IIITW** *Wychowywać do wartości. List Pasterski Episkopatu Polski z okazji III Tygodnia Wychowania (15-21 września 2013 r.),* Kraków 2013.
- DAŚ** Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam Actuositatem*, 1965.
- GE** Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, 1965.
- GK ZHP** Główna Kwatera Związku Harcerstwa Polskiego.
- HSPS** Harcerska Służba Polsce Socjalistycznej.
- HSW** Harcerski system wychowawczy.
- JPH** Jan Paweł II, *Do delegacji Związku Harcerstwa Polskiego*, Watykan 1996.
- KDK** Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 1965.
- KSWK** Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Wytyczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości*, Rzym 1983.
- LTW** *Wszyscy zaczniemy wychowywać. List Pasterski Episkopatu Polski z okazji Tygodnia Wychowania*, Licheń-Włocławek 24-26.06.2011.
- PHM** Podharcemistrz (drugi z trzech stopni instruktorskich w ZHP).
- PRL** Polska Rzeczpospolita Ludowa.
- PW-ZHP** *Załącznik do Uchwały XXXVI Zjazdu ZHP z dnia 06 grudnia 2009 r. w sprawie zmian w Podstawach wychowawczych ZHP*, Warszawa 2009.

- RH** Jan Paweł II, Encyklika o odkupieniu i godności rodzaju ludzkiego
Redemptor hominis, Rzym 1979.
- TMW** *Towarzyszyć młodzieży we wzrastaniu – List Biskupów Polskich na niedzielę 2 września 2007 roku*, Jasna Góra 25.08.2007.
- ZHP** Związek Harcerstwa Polskiego.
- ZHR** Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

Drozdowski M., *Harcerska antologia papieska*, Warszawa 1999.

Elementy programu skautowego, red. K. Regulska, tłum. A. Horoszkiewicz, A. Wędrzyn, Warszawa 1991.

Jaros T., *Wojenna służba harcerstwa pruszkowskiego w latach 1939-1945*, Pruszków 2001.

Jaros T., *W służbie Bogu i Polsce 1911-1939*, Pruszków 2004.

Małkowski A., *Scouting jako system wychowania młodzieży na podstawie dzieła Gienerała Baden-Powella*, Lwów 1911.

Małkowski A., *Jak skauci pracują*, Kraków 1914.

Niemala sztuka. Poradnik dla kadry wędrowniczej, red. R. Polaszewski, E. Sidor, Łódź 2011.

Pawełczyńska-Ślusarczyk M., *Zarys historii harcerstwa w Pruszkowie w latach 1945-2011*, Pruszków 2011.

Statut Związku Harcerstwa Polskiego, Warszawa 2012.

Uczestnicząc w grze. Poradnik drużynowego drużyny harcerskiej, red. E. Kulczyk-Prus, M. Wrzosek, Łódź 2011.

W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej, red. E. Kulczyk-Prus, A. Wittenberg, Łódź 2011.

W poszukiwaniu przygody. Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej, red. E. Gąsiorowska, E. Kulczyk-Prus, Łódź 2011.

Załącznik do Uchwały XXXVI Zjazdu ZHP z dnia 06 grudnia 2009 r. w sprawie zmian w Podstawach wychowawczych ZHP, Warszawa 2009.

II. DOKUMENTY URZĘDU NAUCZYCIELSKIEGO KOŚCIOŁA

A. Sobór Watykański II

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 1965, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekry, deklaracje. Tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 526-606.

Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam Actuositatem*, 1965, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekry, deklaracje. Tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 377-401.

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, 1965, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekry, deklaracje. Tekst polski, nowe tłumaczenie*, Poznań 2002, s. 314-324.

B. Dokumenty nauczania papieskiego

a. Encykliki

Jan Paweł II, Encyklika o odkupieniu i godności rodzaju ludzkiego *Redemptor hominis*, Rzym 1979.

b. Przemówienia

Jan Paweł II, *Do delegacji Związku Harcerstwa Polskiego*, Rzym 1996.

Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*, w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, Rzym - Lublin 1988, s. 51-68.

C. Inne

Kongregacja ds. Wychowania Katolickiego, *Wytyczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości*, Rzym 1983.

D. Listy Episkopatu Polski

Wszyscy zaczniemy wychowywać. List Pasterski Episkopatu Polski z okazji Tygodnia Wychowania, w: <http://www.katecheza.episkopat.pl/index.php/menu/listy-pasterskie-episkopatu/52-wszyscy-zaczniemy-wychowywac-list-pasterski-z-okazji-tygodnia-wychowania-w-polsce-12-18-wrzesnia-2011-r>, Licheń-Włocławek 24-26.06.2011 (28.04.2014).

Towarzyszyć młodzieży we wzrastaniu – List Biskupów Polskich na niedzielę 2 września 2007 roku, w: <http://www.katecheza.episkopat.pl/index.php/menu/listy-pasterskie-episkopatu/55-towarzyszyc-mlodziezy-we-wzrastaniu-list-biskupow-polskich-na-niedziele-2-wrzesnia-2007-roku>, Jasna Góra 25.08.2007 (28.04.2014).

Wychowywać do wartości. List Pasterski Episkopatu Polski z okazji III Tygodnia Wychowania (15-21 września 2013 r.), w: <http://www.katecheza.episkopat.pl/index.php/menu/listy-pasterskie-episkopatu/81-list-pasterski-episkopatu-polski-z-okazji-iii-tygodnia-wychowania-15-21-wrzesnia-2013-r>, Kraków 21.06.2013 (28.04.2014).

III. OPRACOWANIA

Baden-Powell R., *Wskazówki dla skautmistrzów*, tłum. B. Białostocka, Warszawa 1991.

Błażejowski W., *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*, Warszawa 1985.

Gałęczka A., *Rola harcerstwa w PRL-u i dziś*, w: <http://www.pangea.gliwice.zhp.pl/component/content/article/26-nowoci/162-rola-harcerstwa-w-prl-u-i-dzi.html>, 2010 (14.05.2014).

Janowski A., *Być dzielnym i umieć się różnić. Szkice o Aleksandrze Kamińskim*, Warszawa 2001.

- Jasionek S., *Wychowanie moralne*, Kraków 2004.
- Kamiński A., *Andrzej Małkowski*, Warszawa 1979.
- Kamiński A., *Myśli o Polsce i wychowaniu*, red. A. Janowski, Warszawa 2003.
- Leksykon harcerstwa*, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988.
- Majka J., *Wychowanie chrześcijańskie – wychowaniem personalistycznym*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, Warszawa 1973, s. 52-67.
- Maszczyk T., Szatyński A., *Sport w szczepie, drużynie, zastępie*, Warszawa 1981.
- Mirowski S., *Styl życia*, Warszawa 1997.
- Parzyński J., *Obóz harcerski*, Kraków 1957.
- Pater K., *Stanowisko XXXVIII Zjazdu Związku Harcerstwa Polskiego z dnia 7 grudnia 2013 r. w sprawie zadośćuczynienia instruktorom, którzy za swoją harcerską służbę doznali nieuzasadnionych krzywd*, Warszawa 2013.
- Pawełczyńska B., *Pisanie planów pracy w drużynie harcerskiej*, Pruszków 2014.
- Pawełczyńska B., *Pytania zapisane na korze*, „Czuwaj” 2013 nr 8, s. 31.
- Pawełczyńska B., *Rozkaz L. 4/2014*, Pruszków 14.02.2014.
- Pawełczyńska B., *Sprawozdanie z działalności Komendanta i Komendy merytoryczne i finansowe za okres listopad 2011 – listopad 2013*, Pruszków 2013.
- Pawełczyńska B., *W przededniu stulecia harcerstwa. Chrześcijaństwo w harcerstwie*, „Przegląd Pruszkowski” 2009 nr 2, s. 43-52.
- Poradnik harcerski*, red. A. Łaskarzewski, Szczecin 2010.

Sinica M., *Program ZHP i skautowe inspiracje*, „Czuwaj” 2009 nr 2, s. 2-4.

Skwara M., *Historia Pruszkowa w zarysie*, t. 1, Pruszków 2005.

Skwara M., *Historia Pruszkowa w zarysie*, t. 2, Pruszków 2006.

Strojny J., *Harcerstwo w służbie Bogu. Materiał dla parafii rzymskokatolickich*, Warszawa 2005.

Studenski M., *Skuteczność wychowania metodą harcerską (na podstawie badań przeprowadzonych 2007 roku wśród harcerzy Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej na Podbeskidziu)*, w: *Wychowanie chrześcijańskie metodą harcerską*, red. A. Petkowicz, Lublin 2009, s. 167-178.

Trylski Z., *Do Polskiego Czytelnika*, w: R. Baden-Powell, *Skauting dla chłopców*, Warszawa 1938, s. 11-19.

Uchwała Rady Naczelnej ZHP. Harcerski System Wychowawczy, Warszawa 1992.

W 40-lecie Zjazdu Łódzkiego, red. W. Katner, Łódź 1997.

Zajęcia na zimowiskach, red. T. Łobożewicz, T. Dziarnowska-Lewandowska, Warszawa 1989.

Załącznik do uchwały Głównej Kwatery ZHP nr 57/2011 z dnia 12 maja 2011 r. w sprawie zatwierdzenia „Zasad pracy specjalności w jednostkach harcerskich”, Warszawa 2011.

Załącznik do Uchwały nr 33/XXXV Rady Naczelnej ZHP z dnia 7 marca 2009 r., Warszawa 2009.

IV. LITERATURA POMOCNICZA

Chlewiński Z., *Sumienie – psychologiczne mechanizmy jego funkcjonowania, formacji i deformacji*, „Roczniki Filozoficzne”, t. XXXI (1983), z. 4, s. 25-54.

Cywiński B, *Widok z krawędzi Zachodu*, „Rzeczpospolita” (dodatek „Plus-Minus”) 2002 nr 87, s. A6.

Dorobek pedagogiki harcerskiej, red. J. Wojtycza, Kraków 2008.

Fedorowicz J., *Życie PRL*, Warszawa 2011.

Gordon T., *Wychowanie bez porażek szefów, liderów, przywódców*, tłum. A. Makowska, Warszawa 1996.

Hejnicka-Bezwińska T., *Pedagogika ogólna*, Warszawa 2008.

Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1972.

Ogórek M., *Ikony PRL*, Warszawa 2011.

Paclawski R., *Gra o harcerstwo*, Warszawa 2005.

Pawelczyńska A., *O istocie narodowej tożsamości*, Lublin 2010.

J. Piłsudski, *Przemówienie w Wilnie o wspólnych dziejach Polski i Litwy*, Wilno 20.04.1922, w: B. Urbankowski, *Józef Piłsudski. Myśli, mowy i rozkazy*, Warszawa 1989, s. 92-95.

Siwek R., *Globalny wymiar zmiany wzorców autorytetu wśród młodzieży*, Łódź 2009.

Tyszkowa M., *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, Warszawa 1977.

Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu, red. R. Popowski, Warszawa 1995, s. 342.

Wychowanie a wyzwania ponowoczesności, red. E. Osewska, Warszawa 2011.

Zaczyński W., *Uczenie się przez przeżywanie*, Warszawa 1990.

WSTĘP

Wszechstronne wychowanie dzieci i młodzieży metodą harcerską jest przedmiotem refleksji i badań wielu instruktorów harcerskich, jak i naukowców. Praca ta jest konfrontacją wartości harcerskich w odniesieniu do nowoczesnych form pracy i skutecznego działania. Harcerstwo jest jedną z wielu wyjątkowych organizacji, mających takie oto założenie wychowawcze: *Celem wychowania – integralny rozwój człowieka*¹. Głównym fundamentem prezentowanej pracy jest więc nie harcerstwo, lecz wszechstronne wychowanie poprzez ten ruch. Badania te są dodatkowo poparte praktycznymi przykładami lokalnego działania wybranej jednostki strukturalnej Związku Harcerstwa Polskiego, czyli hufca ZHP w Pruszkowie.

Celem niniejszej pracy jest odpowiedź na pytanie, jaką rolę pełni harcerstwo we wszechstronnym rozwoju dzieci i młodzieży. Uzupełnieniem odpowiedzi na wspomniane pytanie jest informacja, w jaki sposób ruch harcerski prowadzi swoją pracę wychowawczą i jakie szanse na powodzenie swojej misji ma w czasach współczesnych oraz czy misja ZHP nie straciła na aktualności.

Uzasadnieniem wyboru powyżej wspomnianego tematu jest potrzeba szczegółowego wskazania użyteczności jednej z organizacji, która otacza właściwą opieką wychowawczą dorastających ludzi po to, aby mogli odkryć w sobie i w innych pełnię człowieczeństwa oraz aby mogli z radością i odwagą tworzyć, a także wzbogacać otaczającą ich rzeczywistość. Wybór tematu jest też

¹ LTW.

ważny dla uzyskania odpowiedzi na pytanie, czy założony i realizowany proces wychowawczy jest zorganizowany i przeprowadzany właściwie.

Źródłem pracy jest szeroko pojęta literatura harcerska oraz dokumenty ze zbiorów własnych, hufca ZHP w Pruszkowie, Muzeum Harcerstwa w Warszawie i z wielu innych. Źródłem są również dokumenty Kościoła, wypowiedzi duchownych poruszających temat pracy, jak i pozycje pedagogiczne, społeczne, historyczne i socjologiczne. Metodą pracy jest oparcie się na realnych, potwierdzonych przykładach z działania harcerskiego, szczególnie tych w ostatnim czasie (lata 2011-2014). Dopełnieniem podstawowej metody pracy jest również zbadanie korzeni założeń harcerskich, sprawdzenie, czy obecny sposób na wychowanie w harcerstwie jest adekwatny do wartości stawianych przez założycieli, zbadanie, jak dokładnie harcerstwo rozumie słowo „wszechstronnie” i jak pragnie rozwijać młodych ludzi. Następnie pojawiają się rozważania na temat przyszłości harcerstwa w odniesieniu do aspektu wychowania.

W celu dokładnego zbadania tematu postawiono sobie za zadanie zgłębienie takich obszarów tematycznych, jak: geneza polskiego skautingu, początki oraz główne założenia ruchu. Przedstawiono misję i cele Związku Harcerstwa Polskiego, jego harcerski system wychowawczy w odniesieniu do wychowania, poszczególne płaszczyzny rozwoju omówione na każdym etapie wiekowym. Podsumowaniem pracy jest refleksja na temat zagrożeń i szans w stosunku do ruchu harcerskiego, stawiającego sobie za cel wychowanie młodego człowieka.

ROZDZIAŁ I

WYCHOWANIE W DUCHU HARCERSKICH IDEALÓW. POCZĄTKI ORAZ GŁÓWNE ZAŁOŻENIA RUCHU

*Ażeby ocenić dzieło, trzeba poznać człowieka, który je stworzył*². Andrzej Małkowski, główny twórca harcerstwa na ziemiach polskich, zawarł w tym zdaniu wszystko to, co przez wiele lat zaobserwował i czego doświadczał. Ruch skautowy, jak i inne organizacje społeczne wyrażają ducha oraz osobowość swojego twórcy. Dlatego też, aby poznać i zrozumieć cele wychowawcze ruchu harcerskiego w Polsce, należy odnieść się do korzeni ogólnoświatowego skautingu, do wytyczonych wtedy celów, okoliczności życia oraz idei i postaci założyciela. Jest nim Robert Stephenson Smyth Baden-Powell, baron Gilwell, generał armii brytyjskiej żyjący w latach 1857-1941³.

Korzenie skautingu sięgają Mafekingu w południowej Afryce, znajdującego się wówczas w kolonii brytyjskiej sąsiadującej z republiką burską. Podczas obrony tego miasta przed wojskami burskimi młodzi chłopcy pełnili służby łącznościowe i wartownicze. Właśnie wtedy Robert Baden-Powell zorientował się, że młodym chłopcom można powierzać odpowiedzialne zadania, pod warunkiem rozwijania ich charakteru oraz traktowania ich w sposób

² A. Małkowski, *Jak skauci pracują*, Kraków 1914, s. 194.

³ *Poradnik harcerski*, red. A. Łaskarzewski, Szczecin 2010, s. 20.

poważny. Trafność tej myśli została potwierdzona w praktyce podczas ćwiczeń w oddziale chłopców zawiązanego przez lorda Edwarda Cecila w 1899 roku, stałego współpracownika Roberta Baden-Powella⁴.

Za historyczny początek ruchu skautowego na świecie uważa się pierwszy obóz doświadczalny na wyspie *Brownsea* (hrabstwo Dorset, Wielka Brytania) w 1907 roku. Naczelnny Skaut Świata⁵ pojechał tam z chłopcami z różnych grup społecznych, chcąc zmotywować ich do życia bliższego naturze. Jednym z celów na obozie była nauka niesienia pomocy sobie nawzajem oraz obserwacji zmian i zjawisk zachodzących w przyrodzie. Ruch skautowy miał trzy główne cele: wyrabianie indywidualnych charakterów u chłopców, pomaganie innym, uczenie rzemiosł i sprawności skautowych⁶. Innymi słowy – postawiony wtedy cel skautingu to wychowanie ludzi rozwiniętych wszechstronnie. Według Baden-Powella skauting powinien wyrabiać odpowiedni nawyk posłuszeństwa, własnej godności, karności, solidarności, obowiązkowości, patriotyzmu, zdolności i chęci do pracy⁷. Warto w tym miejscu przytoczyć słowa Andrzeja Małkowskiego: *przekazanie dzisiejszym skautom tradycji dawnego chrześcijańskiego rycerstwa, stosowanie tych sposobów, jakich w wychowaniu swoich dzieci używała matka Skauta Naczelnego, posługiwanie się praktyką, teorię usuwając na plan drugi i uczenie przede wszystkim osobistym przykładem – oto między wielu innymi rysy powoli wylaniającego się przed nami posągu nowego systemu wychowawczego*⁸.

W 1908 roku Robert Baden-Powell spisał swoje wnioski i porady w urzędowym podręczniku pt. *Scouting for boys*. Pisząc tę książkę zapewne nie przypuszczał, że zostanie ona przetłumaczona niemal na wszystkie języki świata, a jego idea po ponad stu latach będzie nadal żywa. Drużyny skautowe działają prawie w każdym kraju. Na podstawie idei wypracowanej przez Baden-Powella

⁴ A. Małkowski, *Jak skauci pracują*, dz. cyt., s. 249-250.

⁵ Naczelnny Skaut Świata - został nim Robert Baden-Powell w 1920 roku.

⁶ A. Małkowski, *Jak skauci pracują*, dz. cyt., s. 242-243, 247.

⁷ A. Małkowski, *Scouting jako system wychowania młodzieży na podstawie dzieła Generała Baden-Powella*, Lwów 1911, s. 8.

⁸ A. Małkowski, *Jak skauci pracują*, dz. cyt., s. 247.

pojawiają się coraz to nowe poradniki i prace naukowe traktujące o wychowaniu, przystosowane również do ery komputerów i Internetu.

§ 1. Geneza polskiego skautingu

Genezą pierwszych polskich drużyn była działalność skautowa w Wielkiej Brytanii. Idee nowego ruchu dotarły na ziemie polskie w 1909 roku. Naród polski będący pod zaborami, znalazł w skautingu jedną z form wychowania polskiej młodzieży. Cele, jakimi kierował się założyciel światowego skautingu, Robert Baden-Powell były zbieżne z tymi, jakie stanęły przed polską młodzieżą – zadbanie o prawidłowy, wszechstronny rozwój młodego człowieka oraz uzyskanie niepodległości kraju⁹. W polskim skautingu, czyli w harcerstwie okoliczności życia wymusiły realizację idei Baden-Powella na rzecz odzyskania tejże wolności. Ziemie polskie okazały się podatnym gruntem dla idei skautowych i natychmiast we wszystkich trzech zaborach zaczęły powstawać jednostki wcześniej wspomnianego ruchu. Powodem było też to, że wśród młodzieży budziły się nowe pragnienia, które przybierając różne formy, miały jeden cel – odzyskanie niepodległości. Taki stan ducha stanowczo przyspieszył powstanie polskiego skautingu oraz jego rozwój. Pojawiła się kolejna korzyść – nowa forma umożliwiająca wszechstronny rozwój młodego człowieka w oparciu o patriotyczne potrzeby narodu¹⁰.

⁹ *Leksykon harcerstwa*, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988, s. 426.

¹⁰ W. Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*, Warszawa 1985, s. 20.

Art.1. Polski skauting czy harcerstwo?

Aby zrozumieć specyfikę tego ruchu, należy podać etymologię słów polskich i angielskich dotyczących skautingu. Angielski wyraz *scout* oznacza w dosłownym znaczeniu harcownika, wywiadowcę, lub szpiega wojskowego. Robert Baden-Powell rozszerzył tę ideę na ludzi promujących europejski rozwój cywilizacyjny, na traperów, dzielnych marynarzy, ale również na tych, którzy służą szlachetnej i mało popularnej jeszcze idei, poświęcając na to wiele sił. Andrzej Małkowski w swoim pierwszym dziele o skautingu pisze, że skaut powinien wyróżniać się zręcznością, bystrością oraz odwagą. Powinien stale nad sobą pracować (duchowo i fizycznie) po to, aby dać sobie radę w życiu – wzorem harcowników-rycerzy. Kolejne cechy przykładowego skauta to *pomysłowość, karność, samozaparcie, sprawność umysłu i ciała, ufność we własne siły, rycerskość, znajomość przyrody i otoczenia, szlachetność oraz miłość ojczyzny*¹¹.

Słowo *scout* jest trudne do przełożenia na język polski. Podawano niegdyś odpowiedniki takie jak: harcownik czy wywiadowca. W czasach kształtowania się skautingu zastanawiano się także nad słowem piechur. Zaproponowano jednak nazewnictwo, które okazało się sukcesem i trwa po dziś dzień. Zaproponowano takie określenia, jak: harcerz, harc, harcerstwo (odpowiedniki słów: *scout, scouting, scoutcraft*). Jednak w 1911 roku, podczas pierwszego kursu skautowego zdecydowano się na używanie wyłącznie słów angielskich. Podejrzewano (i słusznie), że po zapoznaniu się większej liczby osób ze skautingiem nazwa sama się wyłoni i będzie ona przyjęta przez ogół zainteresowanych¹².

Skauting rozumiany jest jako fenomen systemu wychowawczego pojawiającego się na całym świecie. Jego podstawą są wytyczne zrodzone

¹¹ A. Małkowski, *Scouting jako system wychowania młodzieży na podstawie dzieła Generała Baden-Powella*, dz. cyt., s. 7.

¹² Tamże.

w umyśle Baden-Powella i jego współpracowników na przełomie XIX i XX wieku. Harcerstwem natomiast nazwiemy ruch skautowy, który został wypromowany na ziemiach polskich na początku XX wieku i został dopasowany do warunków i okoliczności wówczas panujących. Mówiąc polski skauting ma się na myśli zjawisko zrodzenia się nowego systemu wychowawczego właśnie na ziemiach polskich, jako jednego z wielu na świecie. Natomiast harcerstwo można rozumieć jako wyjątkowy polski ruch skautowy osadzony w konkretnych okolicznościach, konkretnej sytuacji społecznej. Słowo to określa tożsamość z wartościami, tradycją czy historią narodu. W słowie harcerstwo zakorzeniona jest polska kultura, polski język ojczysty, konkretne wydarzenia i autorytety. Pomagają one odnaleźć się w polskich warunkach kulturowych, a zarazem podejmować trud skautowego wychowania¹³. Grunt pod skauting brytyjski był przygotowany niejako przez istniejące już wówczas polskie organizacje młodzieżowe. Andrzej Małkowski tworząc związek o nazwie *Młodzież* już motywował do pracy nad sobą. W czasach nieodrodzonej jeszcze Polski uważał on, że poprzez pracę nad sobą człowiek wyrośnie na dzielnego i prawego Polaka. To właśnie w abstynencji znalazł on formę ćwiczenia panowania nad sobą. Na przełomie XIX i XX wieku ruch abstynencki stanowił mocną siłę moralno-społeczną. Zwolennicy tego ruchu pochodzili z różnych grup społecznych. W abstynencji upatrywano przeciwstawianie się tendencji zaborców do rozpijania Polaków, jak również zdrowie fizyczne, szczęście rodzinne czy sukces zawodowy¹⁴.

Gdy w 1909 roku pojawiły się na ziemiach polskich pierwsze informacje o idei skautingu stwierdzono, że może być to dobry sposób na wychowanie żołnierzy walczących o niepodległość, a potem obywateli niepodległej Polski. Nową myślą z zachodu zainteresowały się więc organizacje działające niepodległościowe. Były to: organizacja akademicka *Zarzewie* działająca

¹³ *Leksykon harcerstwa*, red. O. Fietkiewicz, dz. cyt., s. 138, 426.

¹⁴ A. Kamiński, *Andrzej Małkowski*, Warszawa 1979, s. 13.

w ramach Polskich Drużyn Strzeleckich, Polskie Towarzystwo Gimnastyczne *Sokół* oraz stowarzyszenie abstynenckie *Eleusis*¹⁵.

Nie bez powodu jeden z głównych założycieli harcerstwa – Andrzej Małkowski twierdził, że *harcerstwo to skauting plus niepodległość*¹⁶. Chciał w ten sposób podkreślić różnice w ówczesnych priorytetach polskiego harcerstwa i światowego skautingu oraz pokazać wartość syntezy tych dwóch aspektów. Jeśli pragnie się podkreślić istotę wychowania harcerskiego w Polsce, z całą stanowczością harcerstwo wygrywa z polskim skautingiem.

Różnice między skautingiem brytyjskim a polskim można znakomicie podsumować słowami pedagoga i słynnego instruktora harcerskiego, Aleksandra Kamińskiego: *Co uczyniliśmy ze skautingiem angielskim, aby go dopasować do właściwości naszej młodzieży? Pogłębiliśmy go! Jest w naturze Słowian, a Polaków w szczególności, że życie traktują serio. Prostota i radosna uciecha nie wystarczają nam, jak to jest u Anglosasów, do dostatecznego traktowania zjawisk życia. Zasadniczość i głębsza racja muszą być motywem naszych czynów. Skauting angielski jest pod wybitną przewagą zabawy. Nasze harcerstwo pragnie, za pomocą dobrze zorganizowanej zabawy, starannie przygotować młodzież do odegrania roli w życiu społecznym. Nasze gawędy są raczej poważnymi rozważaniami samowychowawczymi niż niefrasobliwymi opowiadaniem przygód. Nasze starsze harcerstwo to warsztat pracy społecznej, a nie klub towarzyski, lub wycieczkowy. Nasze obozy to solidnie urządzone miejsca zamieszkania, nie zaś przygodne biwaki, rozbite po to tylko, by na wypadek deszczu było się gdzie schronić. Nasze ogniska to częściej rozmowa z własną duszą, rzadziej zaś mały cyrk czy teatrzyk przy świetle ognia. Nasze szkolenie starszyny jest dłuższe i gruntowniejsze niż gdzie indziej*¹⁷.

Trafność twierdzenia, że harcerstwo to skauting plus niepodległość (konkretne warunki, potrzeby, kultura Polaków) potwierdza Sobór Watykański II

¹⁵ *Poradnik harcerski*, dz. cyt., s. 10.

¹⁶ A. Kamiński, *Andrzej Małkowski*, dz. cyt., s. 28.

¹⁷ A. Kamiński, *Myśli o Polsce i wychowaniu*, Warszawa 2003, s. 74.

w deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*: *Wszyscy ludzie jakiegokolwiek rasy, stanu i wieku mają jako cieszący się godnością osoby nienaruszalne prawo do wychowania, odpowiadającego ich własnemu celowi, dostosowanego do właściwości wrodzonych, różnicy płci, kultury i ojczystych tradycji, a równocześnie nastawionego na braterskie z innymi narodami współzycie dla wspierania prawdziwej jedności i pokoju na ziemi. Prawdziwe zaś wychowanie zdąża do kształtowania osoby ludzkiej w kierunku jej celu ostatecznego, a równocześnie do dobra społeczności, których człowiek jest członkiem i w których obowiązkach gdy dorośnie, będzie brał udział*¹⁸.

Sięgając do źródeł nieraz można przekonać się o tym, że niebywałą rolę w tworzeniu grup społecznych i kształtowaniu postaw ma osobowość pomysłodawcy czy lidera. Życie i działalność Andrzeja Małkowskiego (1888-1919) oraz Olgi Drahonowskiej-Małkowskiej (1888-1979), jako jednych z twórców harcerstwa jest tego kolejnym przykładem. Małkowscy należeli do trzech organizacji niepodległościowych, które przyczyniły się do utworzenia harcerstwa: *Sokół*, *Eleusis* i *Zarzewie*¹⁹. Nieprzypadkowo drogi ich złączyły się podczas spotkania grupy *Eleusis* w grudniu 1910 roku, na którym Małkowski chciał podzielić się nowoodkrytą ideą skautingu. Z biegiem czasu okazali się świetnymi partnerami w życiu harcerskim, jak również małżeńskim²⁰.

Małkowski zetknął się ze skautingiem podczas wykonywania kary, jaką było przetłumaczenie książki *Scouting for boys* Roberta Baden-Powella. Komendant kursu w *Zarzewiu* Mieczysław Neugebauer, w styczniu 1910 roku, nałożył taką karę na Andrzeja za jego spóźnianie się na zarzewiackie ćwiczenia konspiracyjnego wojskowego kursu dowódców. Istotnym wydarzeniem dla powstania harcerstwa było odczytanie referatu przez Mieczysława Neugebauera podczas kursu dla kierowników Oddziałów Ćwiczebnych. Traktował on o angielskiej organizacji skautowej, zapowiedziano również przeniesienie jej

¹⁸ GE, 1.

¹⁹ *Poradnik harcerski*, red. A. Łaskarzewski, dz. cyt., s. 22.

²⁰ A. Kamiński, *Andrzej Małkowski*, dz. cyt., s. 32-33.

wzorów na grunt polski²¹. W ramach Związku Polskich Gimnastycznych Towarzystw *Sokół* we Lwowie powstało Związkowe Naczelnictwo Skautowe, w którego skład wszedł m.in. Andrzej Małkowski oraz Olga Drahonowska²². Na początku 1911 roku zorganizowano pierwszy kurs skautowy²³.

Pierwsze drużyny harcerskie powstały na ziemiach polskich po wydaniu w 1911 roku książki pod tytułem *Scouting jako system wychowania młodzieży*. Książka trafiła w potrzeby przywódców polskiej młodzieży. Młodzi ludzie znaleźli w niej postawy szkoły rycerskiej oraz ducha pokrewnego polskim tradycjom powstańczym i filomackim²⁴. Małkowski opublikował tę książkę jako członek grona nauczycielskiego Sokoła-Macierzy 8 kwietnia 1911 roku²⁵. Był on wizjonerem, który konsekwentnie wcielał swoje marzenia w czyn. Pragnął braterstwa między diametralnie różnymi od siebie grupami społecznymi, karność, demokracji, gotowości do pomocy i rzetelności. W jego założeniu działanie to nie miało mieć nic wspólnego z partyjną żądzą władzy i ambicji (poza współdziałaniem z różnymi grupami politycznymi). Małkowski pragnął uczciwej i otwartej gry, służby oraz pracy dla kraju, który będzie niepodzielny. Wspólne wartości miały być sednem relacji międzyludzkich. Małkowski zastanawiał się jednak, czy wprowadzić angielską formułę przyrzeczenia skautowego²⁶. Nie był pewny, jakie stanowisko przyjąć w kwestii religijności polskich skautów, ponieważ pragnął, aby ruch był otwarty dla wszystkich grup polskiego społeczeństwa²⁷.

²¹ Tamże, s. 27-35.

²² Tworzenie się ruchu skautowego we Lwowie będzie szerzej opisane w następnym punkcie w dalszej części pracy.

²³ *Poradnik harcerski*, red. A. Łaskarzewski, dz. cyt., s. 22.

²⁴ Z. Trylski, *Do Polskiego Czytelnika*, w: Robert Baden-Powell, *Skauting dla chłopców*, Warszawa 1938, s. III.

²⁵ A. Kamiński, *Andrzej Małkowski*, dz. cyt., s. 38-39.

²⁶ Przyrzekam na mój honor ze wszystkich sił służyć Bogu i królowi, o każdym czasie nieść pomoc bliźnim, być posłusznym prawu skautowskiemu. Źródło: R. Baden-Powell, *Skauting dla chłopców*, Warszawa 1938, s. 24.

²⁷ A. Kamiński, *Andrzej Małkowski*, dz. cyt., s. 30-35.

Art. 2. Początki, obrona Niepodległości i pokojowa służba harcerska w II RP

Proces wychowawczy w ruchu skautowym odgrywał kluczową rolę od jego powstania do czasów współczesnych. Zanim stworzono trwałe zasady i struktury harcerstwa, musiały powstać fundamenty tej organizacji. Możliwości pełnego działania zapewnić mogła harcerstwu tylko niepodległa Polska, dlatego też warto naświetlić pierwsze lata działania ruchu harcerskiego – od jego powstania, poprzez walkę o niepodległość aż po czasy II Rzeczypospolitej.

Dotarł on (ruch, zwany w Anglii skautingiem) i do nas także i dość liczne grona osób, na dziedzinie wychowania pracujących, zainteresował. Tu jednak, jak w wielu naszych sprawach, czyn poprzedził poznanie; i nim jeszcze pojawiło się w druku jakiegokolwiek przedstawienie scoutingu, nim urobiono sobie o nim bodaj przybliżone pojęcie – już powstały samorzutnie drużyny młodzieży i do swoich ćwiczeń scouting wprowadzać zaczęły. Tak właśnie rozpoczęła się skautowa, a później harcerska droga na ziemiach polskich²⁸.

Pod względem wychowawczym, wypracowane formy brytyjskiego skautingu odpowiadały na potrzeby młodych ludzi. Były one jednak dostosowane tylko i wyłącznie do społeczeństwa angielskiego. Nasze, pod wieloma względami, inne warunki narodowego bytu i także inne usposobienie – kazały nam szukać własnych form. Jak określił to Szczepanowski należało ideę obcą przerobić na własne soki żywotne. Drużyny skautowe pod egidą Towarzystwa Gimnastycznego *Sokół* potrafiły przeszczepić formy angielskiego skautingu na swój własny grunt. Wyszło to lepiej, niż się spodziewano. Proces przenoszenia ideałów skautingu na polski grunt miał przynieść drużynom pewne zmiany w postaci nadania nowych organizacyjnych ram. *Druhowie – powiedział Małkowski na zakończenie ćwiczeń – możemy dzień dzisiejszy uważać*

²⁸ A. Małkowski, *Scouting jako system wychowania młodzieży na podstawie dzieła Generała Baden-Powella*, dz. cyt., s. 157.

za prawdziwe wkroczenie w harcerski świat²⁹. Dnia 21 maja 1911 roku powołano Naczelną Komendę Skautową, składając w jej ręce zorganizowanie i prowadzenie polskiego skautingu³⁰. Dzień później - 22 maja 1911 roku Andrzej Małkowski wydał rozkaz tworzący oficjalnie pierwsze trzy drużyny skautowe we Lwowie (symboliczny dzień powstania *harcerstwa*)³¹.

Powołano do życia I Drużynę Lwowską im. Naczelnika Kościuszki (drużynowy Czesław Pieniążkiewicz), II Drużynę (drużynowy: Franciszek Kapałka) oraz III Drużynę im. pułkownika Emilii Plater (drużynowa: Olga Drahonowska). Z biegiem czasu utworzono także IV Drużynę Lwowską im. Ludwika Mierosławskiego (drużynowy: Mieczysław Neugebauer). Warto podkreślić istotny wpływ Olgi Drahonowskiej w tworzeniu żeńskiego skautingu na ziemiach polskich oraz jej wyjątkową współpracę z Andrzejem Małkowskim. Oprócz wzajemnej sympatii żyli z przeświadczeniem, że będą wspierać się całe życie i dążyć do takich samych celów. Andrzej przygotowywał grunt skautowy dla chłopców, a Olga ściśle z nim współpracując – przystosowywała tę ideę dla młodzieży żeńskiej. To uczyniło ich głównymi, symbolicznymi wodzami ruchu. Tadeusz Strujmiłło w biografii o Andrzeju Małkowskim w 1919 roku podkreślał, by zamiast treści czysto angielskich wprowadzać te charakterystyczne dla społeczności polskiej. Pragnął jednak, aby najwierniej pozostawić formy wymyślone przez Roberta Baden-Powella. Według Strujmiłło Andrzej Małkowski swoim własnym uporem uratował polski skauting od wypaczeń i lokalnych patologii³².

Pierwszym z czynników, który pobudził rozwój ruchu skautowego było zorganizowanie kursu w Skolem przez Towarzystwo Gimnastyczne *Sokół* w lipcu i sierpniu 1911 roku. Był to kurs wypełniony ćwiczeniami gimnastycznymi i wykładami z teorii skautingu. W numerze 2. czasopisma *Skaut*

²⁹ A. Kamiński, *Andrzej Małkowski*, dz. cyt., s. 39.

³⁰ Tamże.

³¹ *Poradnik harcerski*, dz. cyt., s. 10.

³² A. Kamiński, *Andrzej Małkowski*, dz. cyt., s. 38-40.

wydanym dnia 01.11.1911 roku ogłoszono obowiązujący tekst prawa skautowego. Odwzorowywał on prawa skautowe Roberta Baden-Powella, lecz wprowadzono do niego drobne zmiany. Wytyczne skautowe składały się z 9 punktów. Już numer 3. *Skauta* z dnia 17.11.1911 roku uzupełnił prawo skautowe o wyjaśnienie, że każdy skaut powinien zachować wstrzeźliwość od palenia papierosów i picia alkoholu. Tak więc już na samym początku wyłoniły się wytyczne, jak należy wychowywać młodego człowieka³³. Był to okres pełen pracy, ponieważ miało miejsce tworzenie i porządkowanie przepisów. W 1912 roku umieszczono pierwsze cztery stopnie skautowe, które były nowopryjętą formą samodoskonalenia członków organizacji. Kolejnym punktem wspomagającym rozwój było utworzenie żeńskiej sekcji skautingu przy Związkowym Naczelnictwie Skautowym jako Zarząd Głównych Żeńskich Drużyn Skautowych. Było to bardzo istotne, ponieważ sytuacja skautów-dziewcząt była do tej pory niejasna. Na początku czerpano ze wzorców męskich, ale po pewnym czasie skauting żeński wypracował własne metody pracy, które służyły wszechstronnemu rozwojowi młodych dziewcząt: *szługa sprawie narodowej i przyzwyczajanie się do dawania sobie rady w każdym położeniu – oto drogi, wiodące do wykształcenia charakteru i wyrobienia się na dobrą obywatelkę Polski*³⁴. Działanie było ukierunkowane na wykształcenie ogólnej zaradności oraz zdobycie takich umiejętności, które znajdą zastosowanie zarówno w czasie pokoju jak i w sytuacji ewentualnego wybuchu wojny. Oficjalne uznanie żeńskiego skautingu miało znaczący wpływ na rozwój całego ruchu.

Bardzo ważnym wydarzeniem w listopadzie 1911 roku było spontaniczne zawiązanie wcześniej zebranej i pracującej Naczelnej Komendy Skautowej dla Kongresówki (w Warszawie). Działała ona konspiracyjnie i była autonomiczna w stosunku do macierzystego Naczelnictwa we Lwowie. Przyjęto wtedy,

³³ W. Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*, Warszawa 1985, s. 28-30.

³⁴ Tamże, s. 43-44.

że Naczelna Komenda Skautowa w Warszawie będzie naczelną władzą wszystkich drużyn skautowych w Królestwie³⁵.

W pracy metodycznej nie zapomniano o najmłodszych. Gromady zuchowe rozwijały się głównie dzięki nauczycielkom i harcerkom ze zdolnościami pedagogicznymi. Dzięki nim potrafią pogodzić cele wychowawcze z zainteresowaniami dziecka i odpowiadającymi jemu formami³⁶.

Wraz z wybuchem I wojny światowej wielu instruktorów, jak i starszych skautów wstąpiło do Legionów, na wezwanie Józefa Piłsudskiego. Był to kolejny ważny sprawdzian postaw młodych skautów kształtowanych w ostatnich latach, świadczący o słuszności idei skautowej. Sytuacja przed listopadem 1918 roku była coraz bardziej niepokojąca. Okupant odmówił zatwierdzenia statutu nowopowstałej organizacji nazywanej już harcerską. Za ruchem harcerskim wstawiło się Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, ponieważ członkami organizacji byli głównie młodzi ludzie w wieku szkolnym. Okupant musiał się ugiąć, mając na względzie przyznane społeczeństwu polskiemu prawa w dziedzinie szkolnictwa (akt z 5 listopada 1916 roku). Na wiosnę 1918 roku powstał przy Ministerstwie *Inspektorat Naczelny Harcerstwa*. Była to jedyna jawna władza drużyn harcerskich, z T. Strumiłło i M. Wocalewską na czele. W związku ze zbliżającym się zakończeniem wojny powołano *Pogotowie Młodzieży*, w ramach której harcerze brali udział w rozbijaniu okupantów. Po odzyskaniu upragnionej niepodległości nadszedł wreszcie ten właściwy moment – czas na rozwój oraz wychowanie dzieci i młodzieży w warunkach pokojowych. W 1918 roku na Zjeździe w Lublinie w dniach 01-02 listopada przyjęto oficjalnie nazwę organizacji: *Związek Harcerstwa Polskiego*. To był czas kiedy, ruch harcerski był w pełni sformalizowany³⁷. Opracowano programy prób na stopnie i sprawności, które były środkiem do indywidualnego rozwoju zuchów i harcerzy. Uporządkowane

³⁵ *Leksykon harcerstwa*, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988, s. 275.

³⁶ W. Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*, dz. cyt., s. 108.

³⁷ *Leksykon harcerstwa*, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988, s. 541.

zostały również numeracje drużyn, które były zazwyczaj oznaczane nazwiskiem patrona³⁸.

Rok 1919 nie należał do najłatwiejszych, bo oprócz nagłej śmierci Andrzeja Małkowskiego na kresach państwa nadal trwały walki. Kilkuletni okres wojenny przyczynił się do widocznego pogłębienia kryzysu wśród młodzieży, która do tej pory żyła z dnia na dzień, w stałej gotowości nie zastanawiając się jaki ma plan na następne lata. Wtedy najważniejszym planem dla nich była niepodległość. W chwili, gdy zakończył się czas wojny, dla niektórych członków nastał trudny czas. Nie mogli oni przyzwycząić się do nowych warunków życia, jak i do nowych zadań harcerstwa. Niemało wysiłku włożono w to, aby nauczyć się żyć w sposób nie wojenny. Dopiero w roku 1921 roku, na Zjeździe Walnym w Warszawie, rozpoczęto w pełni pracę wychowawczą w warunkach pokojowych. Nakreślono program wychowania przez czyn, przygotowanie do praktycznego życia, podkreślając rolę umiejętności, sprawności stosując dużo aktywnych form wypoczynku i pracy. Dla lepszych efektów pracy harcerskiej utworzono siedem chorągwi: lwowską, krakowską, poznańską, lubelską, warszawską, łódzką, wileńską. Ustalono również regulaminy oznak harcerskich i strój harcerski³⁹.

Ważnym momentem dla pracy wychowawczej w ZHP po wojnie był Zlot we Lwowie na 10-lecie harcerstwa w 1921 roku. Ożywił i wzmocnił on pracę harcerską⁴⁰. Z biegiem czasu można było zaobserwować znaczny rozwój harcerstwa żeńskiego. Instruktorce harcerskie dążyły do wykorzystania wszystkich wartości wychowawczych. Przy swojej świadomości zadań i celów czyniły to bardzo konsekwentnie. Dziewczeta musiały stworzyć własne metody i formy pracy. Musiały się one zmierzyć również z nieprzychylną opinią społeczną na temat wychowania dziewcząt metodą skautową. Podejmowano intensywną pracę nad kształceniem instruktorek, których było bardzo niewiele.

³⁸ W. Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*, dz. cyt., s. 92-109, 131.

³⁹ Tamże, s. 159-160.

⁴⁰ Tamże, s. 161-163.

Olga Małkowska odniosła sukces w tej dziedzinie, organizując stałą, trzymiesięczną szkołę dla instruktorek harcerskich⁴¹.

Kolejnym ważnym wydarzeniem integrującym i rozwojowym był Zlot Narodowy w Warszawie w dniach 3-9 lipca 1924 roku. Prowadzono na nim szeroką działalność wychowawczą. W zlocie brało udział ok. 3500 uczestników. Organizatorzy postawili sobie za zadanie *potwierdzenie sprężystości i dobrego stosunkowo wyszkolenia w harcerstwie* oraz propagowanie ruchu harcerskiego wśród młodzieży⁴². Rok 1927 przyniósł znaczny rozwój ruchu zuchowego, który cechowała coraz większa samodzielność i skonkretyzowanie. W tym roku zorganizowano po raz pierwszy Konferencję Kierowniczek Pracy Zuchów w Lubowidzu pod Lidzbarkiem. Poruszono takie tematy jak: formy i metody pracy, gromada zuchowa jako jeden z etapów całości procesu wychowawczego w ZHP. Na konferencji podkreślono rolę gromad zuchowych w realizowaniu harcerskiego systemu wychowawczego. W roku 1931 ruch zuchowy wzrósł dwukrotnie, czyli do 6 000 tysięcy członków. Szkolono dużą liczbę instruktorów zuchowych, publikowano rady metodyczne w harcerskich czasopismach i podręcznikach, pracowano nad tym, aby gromady zuchowe zaczęły działać na terenie całej Polski. W 1932 Główna Kwatera ZHP wytyczyła zadanie, aby każda drużyna harcerska założyła pod swoją egidą gromadę zuchową. Kolejnym sukcesem było ustalenie jednolitego Prawa Zuchowego dla gromad, które zostało uchwalone przez Radę Naczelną dnia 02.12.1934 roku⁴³.

W latach 1931 i 1932 nastąpiło ożywienie pracy drużyn harcerskich. Ogłoszono nowy regulamin prób na stopnie harcerskie, wspierających indywidualny rozwój. W próbach został rozwinięty aspekt wychowania obywatelskiego, pracy społecznej i udoskonalenie harcerskich metod pracy. Wprowadzono do harcerskiego programu specjalności (od dłuższego czasu faktycznie działała i rozwijała się specjalność żeglarska). Trudności finansowe

⁴¹ Tamże, s. 168-169.

⁴² *Leksykon harcerstwa*, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988, s. 533.

⁴³ W. Błażejowski, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*, dz. cyt., s. 199, 238, 280.

nie przeszkadzały w organizowaniu akcji obozowych. W 1932 roku odnotowano przyrost liczby harcerzy starszych w stosunku do roku ubiegłego o 141%. ZHP doszedł do takiego etapu rozwoju swojej organizacji, że stworzył na tyle atrakcyjny program, który na stałe zainteresował również i starszych⁴⁴.

Kolejnym przełomem w życiu ZHP był rozwój harcerstwa na wsi. W 1932 roku istniało 149 drużyn, a pod koniec 1933 roku liczba wzrosła dziesięciokrotnie do około 16 000 chłopców i 6 000 dziewcząt. Pojawiła się konieczność przystosowania metod pracy i programu do warunków wiejskich⁴⁵.

Ostatnie lata wolności były w pełni wykorzystane. W kwietniu 1935 roku doszło do porozumienia między władzami ZHP a Zarządem Głównym Rodziny Kolejowej. Porozumienie dotyczyło opieki drużyn harcerskich, w których członkami były dzieci pracowników Kolei Państwowych. Opieką zostały objęte aż 142 drużyny, w tym 4 243 członków ZHP. Było to bardzo istotne dla pracy wychowawczej, gdyż korzystano z wielu form pomocy, głównie materialnej. W tym samym roku zorganizowano słynny jubileuszowy Zlot Harcerstwa w Spale z okazji 25-lecia harcerstwa, w obrębie letniej rezydencji Prezydenta RP. Na zlocie przeprowadzano szereg działań wychowawczych i programowych⁴⁶. Ciekawym założeniem programowym był również tzw. Trzyletni Wyścig Pracy ogłoszony rozkazem Naczelnika Harcerzy dnia 24.04.1936 roku. Celem programu było podniesienie poziomu pracy drużyn, a w konsekwencji usprawnienie i usystematyzowanie działalności w ZHP oraz promowanie harcerstwa w życiu społecznym. Drużyny podzielono na 3 kategorie, różniące się poziomem, w zależności od wieku członków i stażu w organizacji. W każdym roku wydzielano konkretne zadania, dla poszczególnych kategorii. *Cale współzawodnictwo składało się z trzech rocznych etapów: pierwszy – wyścig wycieczek i kształcenia zastępowych, drugi – pełne zainteresowanie starszych chłopców techniką skautową i pracą społeczno-kulturalną, trzeci – związanie*

⁴⁴ Tamże, s. 239, 249-250.

⁴⁵ Tamże, s. 263.

⁴⁶ Tamże, s. 286-288.

harcerstwa z pracą społeczną. [...] Celem współzawodnictwa było ponadto przyzwyczajenie drużyn do racjonalnego planowania, ujmowania w formy harcerskie i kontrolowania swej pracy i wreszcie uspołecznienie starszej młodzieży, rozszerzenie jej poglądu na świat, zespolenie z ideą przebudowy życia kulturalnego młodzieży w Polsce . Wyścig był jednym ze sposobów podniesienia poziomu ideowego i technicznego młodzieży harcerskiej⁴⁷.

W 1939 roku całe społeczeństwo polskie, w tym ruch harcerski szykował się do wojny. W związku z tym utworzono *Pogotowie Harcererek* (rozkaz L. 1 Naczelniczki Harcererek M. Krynickiej z dnia 10.01.1939 roku). Powstało również *Pogotowie Harcerzy* rozkazem L. 13 z dnia 10 maja 1939 roku. Komisja Pogotowia przy GK ZHP wydawała szczegółowe wskazówki organizacyjne. *Harcerstwo przygotowywało się do swojej nowej służby⁴⁸.*

Art. 3. Początki i rozwój działalności hufca ZHP w Pruszkowie

Idea skautingu dotarła do Pruszkowa bardzo wcześnie. Jedno z niewielu źródeł na ten temat to zapis Edwarda Steffena-juniora, który napisał w swych wspomnieniach, że tuż przed wybuchem wojny w 1914 roku, został harcerzem. Działania skautowe rozpoczęły się od zawiązania drużyny z młodzieży konspiracyjnego zastępu na terenie szpitala tworkowskiego z dzieci pracowników w wieku 13-15 lat. Pierwszą dzielnicą, w której powstały kolejne drużyny, był Żbików, gdzie w 1911 roku powstała pierwsza tajna drużyna skautowa im. Bartosza Głowackiego. To właśnie członków tej drużyny aresztowano w roku 1915. Powodem były udowodnione działania, mające na celu przygotowanie zbrojnego powstania⁴⁹.

⁴⁷ Tamże, s. 296-297.

⁴⁸ *Leksykon harcerstwa*, red. O. Fietkiewicz, Warszawa 1988, s. 349.

⁴⁹ M. Skwara, *Historia Pruszkowa w zarysie tom I*, Pruszków 2005, s. 89.

Wzmianki o harcerstwie w Pruszkowie ukazują się najpierw w sprawozdaniach Komitetu Obywatelskiego (1914-1915), a potem w *Głosie Pruszkowa* nr 12 (1919r.). W artykułach wspomniano o zasługach ruchu harcerskiego w wychowaniu młodego pokolenia. Podkreślano pracę, jaką harcerze włożyli w opiekę i pomoc dla głodującego po wojnie Pruszkowa. Bursa szkolna przy ul. Bursowej to miejsce, które wymieniano jako ośrodek pracy harcerskiej⁵⁰. Członkowie wychowywani w drużynach harcerskich stawili się dnia 11 listopada 1918 roku do pełnienia wyznaczonych zadań w tym do rozbijania Niemców⁵¹. Po roku 1920 można było zaobserwować dalszy rozwój harcerstwa zwłaszcza w obrębie nowo tworzonych burs i schronisk pruszkowskich⁵². Lata 20. XX wieku to rozkwit harcerstwa w Pruszkowie⁵³. W 1924 roku, w Pruszkowie powstaje pierwsza harcerska orkiestra dęta, jako pierwsza w Polsce⁵⁴. Są to również lata, kiedy działający w Pruszkowie Aleksander Kamiński zaczyna interesować się najmłodszym pionem wiekowym harcerstwa - zuchami zwanymi wtedy jeszcze wilczętami. Po ok. 7 latach rozwoju harcerstwa nastąpił niespodziewany regres. Był on związany z likwidacją wszystkich zakładów wychowawczych. Do końca 1927 roku zostają rozwiązane wszystkie drużyny bursowe. Po likwidacji drużyn bursowych zostają w Pruszkowie tylko 2 drużyny i 70 osób z poprzednich 300⁵⁵.

Po roku 1930 bardzo powoli powstają kolejne drużyny. Na początku roku szkolnego 1931/1932 na życzenie Mariana Fuchsa, kierownika szkoły dla dzieci specjalnej troski, harcerze 14. Mazowieckiej Drużyny Harcerzy i żeńskiej drużyny podjęli się zorganizowania harcerstwa w tej szkole. Były to pierwsze na ziemiach pruszkowskich drużyny *Nieprzetartego Szlaku*. Liderzy takich

⁵⁰ T. Jaros, *W służbie Bogu i Polsce 1911-1939*, Pruszków 2004, s. 26-29.

⁵¹ Tamże, s. 40.

⁵² Tamże, s. 45-50.

⁵³ M. Skwara, *Historia Pruszkowa w zarysie tom II*, Pruszków 2006, s. 143.

⁵⁴ A. Janowski, *Być dzielnym i umieć się różnić. Szkice o Aleksandrze Kamińskim*, Warszawa 2001, s. 62-63.

⁵⁵ T. Jaros, *W służbie Bogu i Polsce 1911-1939*, dz. cyt., s. 81.

jednostek do dnia dzisiejszego prowadzą pracę wychowawczą z dziećmi z dysfunkcjami ruchowymi i umysłowymi. 14. Mazowiecka Drużyna Harcerzy zorganizowała pierwszą taką chłopięcą gromadę zuchową w Pruszkowie⁵⁶.

W roku 1935 pruszkowskie harcerstwo wysłało swoją delegację na jubileuszowy zlot harcerstwa polskiego w Spale. Delegacja składała się z 70 harcerzy. Wyjazd 36 harcerzy sfinansowało Koło Przyjaciół Harcerstwa⁵⁷.

Do roku 1938 w Pruszkowie było znów ponad 350 harcerzy. W tym samym roku naczelnik harcerzy wydał rozkaz, w którym określono, że drużyny harcerskie mogą łączyć się w szczepy. Harcerze pruszkowscy szybko z tego skorzystali tworząc pierwsze takie jednostki na ziemiach pruszkowskich⁵⁸. Od początku 1939 roku pracy harcerskiej drużyn towarzyszyła pełna świadomość zagrożenia wojennego ze strony Niemiec hitlerowskich. Z chwilą nadejścia II wojny światowej, harcerstwo pruszkowskie również przeszło do konspiracji. Osoby wywodziły się z 14. Mazowieckiej Drużyny Harcerzy i 14. Mazowieckiej Drużyny Starszoharcerskiej im. Stefana Czarnieckiego. Nazwa drużyny brzmiała *Zielony Dąb. Konspiracyjną działalność podjęto nie kierując się żadnymi dyrektywami i bez powiązania z jakimikolwiek władzami harcerskimi, ale znając już brutalną rzeczywistość okupacyjną, z którą należało walczyć. Podjęto więc działanie nie określone jeszcze programowo, ale spontanicznie, którego pierwszymi przejawami było przeciwdziałanie wrogiej i niezwykle groźnej propagandzie okupanta*⁵⁹. W 1941 roku rozkazem władz zwierzchnich utworzono w Pruszkowie hufiec Szarych Szeregów. Drużynie konspiracyjnej zamieniono kryptonim na *Dąb*, a hufiec od tej pory przejął kryptonim *Zielony*

⁵⁶ Tamże, s. 85-91.

⁵⁷ Tamże, s. 96-98.

⁵⁸ Tamże, s. 116-118.

⁵⁹ T. Jaros, *Wojenna służba harcerstwa pruszkowskiego w latach 1939-1945*, dz. cyt., s. 16.

*Dąb*⁶⁰. Przez cały okres trwania wojny wraz z działalnością konspiracyjną, hufiec prowadził program *dziś-jutro-pojutrze*⁶¹.

W latach 1945-1949 wznowiono działalność harcerską. Był to ostatni moment przed zgubnym wpływem komunizmu na ruch harcerski. Po 1945 roku hufiec zaczął się rozwijać po zawierusze wojennej. Pracę wychowawczą prowadzono podczas działań śródrocznych oraz na obozach harcerskich, a także na kursach instruktorskich. Wiele rzeczy trzeba było zacząć od nowa. Realizowano takie programy jak *Harcerska Służba Polsce* (polegająca na ważnych zadaniach społecznych tego okresu) w sektorach: *Odbudowa Kraju, Las i Rola, Kultura i Oświata, Dziecko*. Kadra hufca musiała się zmierzyć z problemami natury materialnej, finansowej, ale przede wszystkim politycznej. Nastąpiło usunięcie zapisu służby Bogu z Prawa i Przysiężenia Harcerskiego. Jednak w codziennej pracy często stosowano się do przedwojennej wersji⁶².

Lata 1950-56 przyniosły wielki upadek harcerstwa i hufca Pruszków. W styczniu 1950 przemianowano *Związek Harcerstwa Polskiego* na *Organizację Harcerską*, która od tej pory działała w ramach *Związku Młodzieży Polskiej*. Spaczono metodę harcerską i harcerski system wychowawczy, skrzywdzono również negatywną oceną wielu zaangażowanych instruktorów harcerskich, którzy służbę swoją rozpoczęli głównie przed wojną. Ruch harcerski (o ile powinno się go tak wtedy nazywać) zatracił swój prawdziwy charakter społeczno-wychowawczy. Czasy wojny nie wyrządziły tyle krzywdy idei harcerskiej, co czasy komunistyczne. Rezultat wychowania pseudo-harcerskiego był o wiele mniejszy ze względu na wprowadzanie nudnych, szkolnych metod pracy, przypominających wykłady i lekcje. Rok 1956 wiązał się z przywróceniem części przedwojennych tradycyjnych zasad harcerskich oraz

⁶⁰ Tamże, s. 28-29.

⁶¹ Podstawową zasadą programu było wychowanie przez walkę. Dziś – oznaczało bieżącą walkę zbrojną, działanie w konspiracji, mały sabotaż, dywersję. Jutro – przygotowania do otwartej jawnej walki zbrojnej z okupantem w powstaniu kończącym okupację. Pojutrze – oznaczało pracę w wolnej Polsce oraz odbudowę zniszczonego kraju po wojnie.

⁶² M. Pawełczyńska-Ślusarczyk, *Zarys historii harcerstwa w Pruszkowie w latach 1945-2011*, Pruszków 2011, s. 10-12.

samej nazwy *Związek Harcerstwa Polskiego*. W tym czasie również hufiec Pruszków zaczął działać na nowo i rozwijać się. Istotną rolę w pracy wychowawczej odgrywał *Ruch Przyjaciół Harcerstwa*, który odpowiednio umiał aktywizować społeczeństwo, aby w pełni można było realizować harcerski system wychowawczy. *Krzyż harcerski* jako symbol wartości w ZHP zaczął ponownie obowiązywać i zastąpił komunistyczną tzw. czuwajkę⁶³.

W latach 1957-1980 harcerstwo działało aktywnie, jednak z ograniczeniami związanymi z ustrojem komunistycznym. Lata 1957-1960 to okres wzmożonej aktywności harcerstwa pruszkowskiego. Hufiec Pruszków posiadał najwięcej członków w latach 1963-1971, za czasów komendanta Zdzisława Kowalczyka. Liczba sięgała do 8 000 harcerzy i do 460 instruktorów. Podejmowano pracę na rzecz środowiska szkoły, organizowano akcje zarobkowe w celu zebrania środków na obozy harcerskie oraz służące też takim celom wychowawczym jak gospodarność i zaradność. Wszechstronny rozwój ruchów i harcerzy mógł być realizowany w jednostkach o różnych specjalnościach, np. drużynach sanitarnych, pożarniczych, Młodzieżowej Służbie Ruchu. Hufiec uczestniczył w *Operacji 1001 Frombork*, i w kampanii *Więź z zakładami pracy*. W latach 1971-1972 nastąpił dalszy rozwój gromad ruchowych i drużyn harcerskich, co powodowało powstawanie lepszych warunków do pracy wychowawczej. Okres ten był bogaty w kursy szkoleniowe. Niestety część instruktorów nie do końca zdawała sobie sprawę, czym jest harcerski system wychowawczy. Zostawali instruktorami bardzo szybko nie posiadając doświadczenia harcerza. Zamiast stawiać na kształcenie i wszechstronny rozwój stawiano na liczebność i masowość organizacji, również w hufcu ZHP w Pruszkowie⁶⁴.

Największą porażką hufca wpływającą znacznie na proces wychowawczy młodego pokolenia było wybranie Bolesława Bieruta na bohatera hufca. Na szczęście tylko nieliczne drużyny utożsamiały się z nim jako wzorem

⁶³ Tamże, s. 60-61.

⁶⁴ Tamże, s. 62-66.

do naśladowania i poznawania. Wiele jednostek nie brało udziału w jakimkolwiek programie związanym z Bierutem. W 05.11.1988 postanowiono nie używać imienia bohatera hufca.

Nadchodziły nieco lepsze czasy, choć nie od razu. 1981 rok był rokiem w hufcu pod znakiem *nasilenia ofensywy ideologiczno-moralnej oraz ideologiczno-patriotycznej, wciągnięcie do współpracy szerokiego kręgu sojuszników z członkami PZPR na czele*⁶⁵. Natomiast lata 1984-1986 były bardzo dobre pod względem kształcenia – aktywnie działała szkoła funkcyjnych. Liczba członków hufca systematycznie wzrastała, pojawiały się ciekawe inicjatywy programowe. Ważnym aspektem dla procesu wychowawczego było powołanie kapituły stopnia harcerskiego o nazwie Harcerz Orli, biblioteczki metodycznej hufca. Przy braku Internetu taka biblioteczka była istotna. Pod koniec lat 80. sytuacja w hufcu załamała się, gdyż brakowało kadry instruktorskiej, w szkołach średnich był zauważalny brak aktywności harcerskiej (poza nielicznymi wyjątkami). Harcerskie Akcje Letnie były nieprawidłowo przeprowadzone⁶⁶.

Kryzys trwał do początku lat 90. Nowa dekada to czas wielkich przemian naprawczych w sprawach ideologicznych, merytorycznych i społecznych, nie tylko w hufcu ZHP w Pruszkowie, ale w całej organizacji. Wartości wychowawcze niezbędne do wszechstronnego, prawidłowego rozwoju człowieka powróciły. Przywrócono przedwojenną rotę *Prawa*, a także *Przyrzeczenia Harcerskiego*⁶⁷. W 1996 roku powróciliśmy do światowych struktur skautowych ze statusem członka-założyciela. *Baden-Powell* w „*Scouting for boys*” wyraźnie stwierdził, że *celem skautingu jest kierowanie się wartościami chrześcijańskimi w życiu codziennym. Religijność i wartości chrześcijańskie zostały wpisane w Przyrzeczenie w Prawo skauta i uznane za warunek konieczny przy uczestniczeniu w ruchu skautowym. [...] Harcerstwo bez zasad wypracowanych przez Baden-Powella jest jak samochód bez silnika – piękne, ale bezwartościowe.*

⁶⁵ Tamże, s. 89-97.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Mam szczerą wolę, całym życiem, pełnić służbę Bogu i Polsce, nieść chętną pomoc bliźnim i być posłusznym Prawu Harcerskiemu.

Harcerstwo jest formą, metodą wychowania najlepiej jak na razie, przystosowaną do pracy w warunkach demokratycznego społeczeństwa opartego na wartościach wyrosłych z chrześcijaństwa. Harcerstwo jest METODĄ I FORMĄ. Od wychowawców zależy, jakie umieszczą w nim treści. I to właśnie treści wychowawcze, a raczej ich brak, sprawiły że Baden-Powell nie zgodził się na przyłączenie do światowego skautingu niemieckiej Hitler Jugend i włoskiej Balilla, pomimo że pod względem metod wychowawczych ich praca mieściła się w kanonach pracy skautowej. Ale to właśnie nazbyt militarny, antychrześcijański i polityczny charakter tych organizacji przesądził o odrzuceniu ich wniosku. Także polskie harcerstwo, chcąc wrócić do rodziny skautowej musiało przywrócić należne Bogu miejsce w Przyrzeczeniu i Prawie, choć dla wielu było to gorzką pigułką⁶⁸.

W 1991 roku Komisja Uchwał i Wniosków na Zjeździe hufca ZHP w Pruszkowie stwierdziła, że pojawiły się pierwsze oznaki ożywienia działalności harcerskiej na terenie miasta. Przestrzegano przed tym, aby nie zwracać zbyt uwagi na liczbę członków lecz na liderów środowisk. Zwracano uwagę na to, że lider ma wychowywać, tzn. być wychowawcą i uczyć innych przede wszystkim swoim przykładem w każdym momencie swojego życia⁶⁹.

W latach 1997-2011 po wcześniejszych przełomowych zmianach i czynnościach naprawczych, nadszedł wreszcie czas na nieskrępowany niczym rozwój. Wartości harcerskie były te same, których uczył Andrzej Małkowski. Dostosowano jedynie tę uniwersalną treść w odpowiadającą współczesnej młodzieży nowoczesną formę działania. Miesięczny obóz harcerski w lesie bez prądu nie przeszkadzał w prowadzeniu pracy wychowawczej przy pomocy Internetu, portali społecznościowych, urządzeń multimedialnych. Mając proste i wygodniejsze formy mniej czasu poświęcano na przygotowanie się do pracy wychowawczej, więcej można było zająć się nią samą. Bardzo duży nacisk

⁶⁸ B. Pawełczyńska, *W przededniu stulecia harcerstwa. Chrześcijaństwo w harcerstwie*, „Przegląd Pruszkowski” 2009 nr 2, s. 43-52.

⁶⁹ M. Pawełczyńska-Ślusarczyk, *Zarys historii harcerstwa w Pruszkowie w latach 1945-2011*, dz. cyt., s. 114.

kładzono na znajomość i umiejętne zastosowanie metody harcerskiej (głównie przez drużynowych, którzy są trzonem kadrowym ZHP). Stawiano przede wszystkim na kształcenie. Władze ZHP wprowadzały programy wychowawcze np. *Barwy przyszłości*. Prężnie działały środowiska o specjalności wodnej. W 2003 nastąpiła reforma w pracy metodycznej ZHP uwzględniająca reformę szkolnictwa. Stworzono cztery pionory metodyczne⁷⁰ i po dwa stopnie harcerskie na każdy pion – dodano więc jeden stopień. W latach 2003-2007 hufiec zaczyna organizować liczne warsztaty i szkolenia. Program wychowawczy urozmaicono poprzez wspieranie i włączenie się do pracy *Pruszkowskiego Towarzystwa Kulturalno-Naukowego*. W latach 2007-2008 było już dużo młodych liderów w wieku 20-30 lat. Pojawiła się natomiast luka w wieku 40-50 lat. Zadbano o wizerunek i promocję hufca, opracowano barwy i symbole, z którymi członkowie tej społeczności mogli się utożsamiać. W latach 2009-2011 nastąpił liczny rozrost jednostek. Powołano *Międzyhufcowy Zespół Kadry Kształcącej*⁷¹.

Hufiec uczestniczył w Złotach ZHP na stulecie skautingu *Kielce 2007* oraz na stulecie harcerstwa *Kraków 2010*. Hasło programowe w całym świecie skautowym w roku 2007 brzmiało: *One Word – One Promise*⁷², co wiązało się z długotrwałym projektem programowym, przygotowującym do zlotów międzynarodowych. Na Zlocie w Kielcach brało udział 6 500 uczestników rozwijających się w miejscach programowych takich, jak: *Przygoda i Przyroda, Sprawności na Całe Życie, Radość, Braterstwo, Harcerstwo q Przyszłości, Złotowe Centrum Kultury, Centrum Konferencyjne, Centrum Duchowe, Złotowa Olimpiada Sportowa*. Natomiast na zlocie w Krakowie zapewniano program w sektorach: *W Zielone Gramy, Patrioci, W Kręgu Przyjaźni, My z Tej Ziemi, Zdobywcy Szczytów, Razem po Zdrowie, Złotowe Ceremonie, Wędrówka, Krak*

⁷⁰ Zuchy (klasy 0-3), harcerze (klasy 4-6), harcerze starsi (gimnazjum), wędrownicy (szkoły ponadgimnazjalne do 25 r.ż.).

⁷¹ M. Pawelczyńska-Ślusarczyk, *Zarys historii harcerstwa w Pruszkowie w latach 1945-2011*, dz. cyt., s. 125.

⁷² Tłum. Jeden Świat – Jedno Przymierzenie.

2010, *Na Nieprzetartym Szlaku, W grodzie Kraka 2010, Krakowska Odznaka Przyjaźni*⁷³.

Warunki do wszechstronnego rozwoju na wysokim poziomie ukształtowały się w latach 2011-2014. W tym czasie powołano *Zespół Programowy* i *zespół ds. Pracy z Kadry*. Obie te jednostki są kluczowym elementem do sukcesu w harcerskiej pracy wychowawczej. Wszechstronny rozwój harcerzy i instruktorów zapewnia powołanie nowych zespołów: *Zespół ds. Zagranicznych*, *Zespół ds. Informatycznych*, *Zespół ds. Promocji i Wizerunku*, *Zespół Izby Pamięci Hufca ZHP w Pruszkowie – Filia Muzeum Harcerstwa* (pierwsza w Polsce), *Zespół ds. Wychowania Duchowego i Religijnego*, *Zespół Kwatermistrzowski*, *Harcerski Klub Ratowniczy*, *4 Kapituły Stopni Wędrowniczych* bezpośrednio przy danych środowiskach, *Komisja Stopni Instruktorskich*, *Międzyhufcowy Zespół Kadry Kształcącej*, *Zespół Finansowy*. Praca wychowawcza na czas 2014 roku nie została niczym zakłócona. Hufiec liczy 724 osoby (przyrost o 220 osoby w ciągu dwóch lat) i organizuje stałe punkty programy w pracy śródrocznej⁷⁴.

§ 2. Misja i cele ZHP w odniesieniu do aspektu wychowania

Celem niniejszego paragrafu jest ukazanie sposobu działania organizacji oraz jej misji jako jednej z uniwersalnych form wychowania, jakim jest wszechstronny rozwój młodego człowieka. W tej części pracy nastąpi poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, czy misja ZHP w odniesieniu do aspektu wychowania spełnia w sposób realny swoje zadania oraz czy ma ona praktyczne zastosowanie w codziennym życiu polskiego skautingu. Dowodami na jej realne

⁷³ M. Pawełczyńska-Ślusarczyk, *Zarys historii harcerstwa w Pruszkowie w latach 1945-2011*, dz. cyt., s. 120-147.

⁷⁴ B. Pawełczyńska, *Sprawozdanie z działalności Komendanta i Komendy merytoryczne i finansowe za okres listopad 2011 – listopad 2013*, Pruszków 2013, s. 1-4.

zastosowanie jest odpowiedź na to, jakie cele mają być realizowane poprzez misję ZHP i w jaki sposób dochodzi do realizacji tych celów. Poniżej są przedstawione podstawy harcerstwa: cel, zasada i metoda.

Podstawy ZHP mają wspólny mianownik ze wszystkimi odmianami skautingu na całym świecie, będącymi członkami światowych organizacji skautowych. Są one jednak dostosowane do potrzeb polskiego społeczeństwa. Podstawy Związku Harcerstwa Polskiego oparte są na pierwszym rozdziale statutu Światowej Organizacji Ruchu Skautowego⁷⁵.

Proces wychowawczy ZHP toczy się w organizacji ogólnopolskiej, patriotycznej, otwartej, apolitycznej oraz należącej do światowego ruchu skautowego. Można zauważyć, że wychowanie harcerskie (skautowe) jest fenomenem ogólnoświatowym trwającym już ponad sto lat. Dlatego też obszar działania ZHP nie musi ograniczać się do granic Polski. Znaczącym faktem w planie wychowania jest współpraca międzynarodowa na szczeblu struktur światowych skautingu, ale też jako wymiana doświadczeń w zakresie wychowania najmłodszych pokoleń w różnych krajach. W założeniu ujętym w ramy przepisów, ZHP wychowuje w duchu szacunku do historii, tradycji i narodowego dziedzictwa, które jest również niejako pośrednikiem w wychowaniu⁷⁶.

ZHP działa zgodnie z zasadami, celami i metodą wprowadzonymi przez założyciela skautingu Roberta Baden-Powella i rozwiniętymi przez Andrzeja Małkowskiego⁷⁷. W dokumencie o podstawach wychowawczych ZHP jest zapisane, że mimo stałych treści, organizacja gotowa jest na zmiany, modyfikacje form oraz nieprzerwany rozwój. Najprawdopodobniej właśnie tego typu rozwiązania są przyczyną ponad stuletniego działania organizacji. Istotną cechą metody harcerskiej jest otwartość - niezbędna przy prawidłowym

⁷⁵ *Elementy programu skautowego*, red. K. Regulska, tłum. A. Horoszkiewicz, A. Wędrzyn, Warszawa 1991, s. 17.

⁷⁶ PW-ZHP, s. 1-2.

⁷⁷ *Statut Związku Harcerstwa Polskiego*, Warszawa 2012, rozdział 2. §2.

kształtowaniu charakteru. Odpowiednie warunki do rozwoju występują również wtedy, kiedy są uniwersalne – każdy ma szansę podjąć trud pracy nad sobą. Na korzyść tej właśnie uniwersalności, ZHP nie nakłada ograniczeń ze względu na rasę, wyznanie, płeć, pochodzenie społeczne czy stan zdrowia, zarówno psychiczny jak fizyczny. Warunkiem uczestnictwa w działaniu harcerskim jest przestrzeganie celów, zasad, metod oraz utożsamianie się z określonymi przez Związek wartościami. Aby być obiektywnym w sferze wychowania, organizacja nie angażuje się w żadną ze stron politycznych, ponieważ jedynym celem jest wychowanie (a nie polityka). Organizacja współpracuje jedynie z władzami państwowymi, lokalnymi w celu stworzenia jak najlepszych warunków do rozwoju. Jedynym celem ZHP jest wychowanie – inne działania np. z zakresu finansów czy turystyki tylko wspierają cały proces wychowawczy⁷⁸.

Dwa są sposoby wdrażania w sztukę wychowywania: (...) aktywny udział w zespołach amatorskich, kołach zainteresowań, klubach, komórkach związków młodzieży itp., ze świadomie realizowaną tendencją do pełnienia w tych grupach i placówkach ról przodowniczych i przywódczych, dających sposobność do wypróbowywania i rozwijania własnych uzdolnień społecznego współżycia i współpracy, praktykowania samorządnego lub instruktorskiego kierownictwa⁷⁹. Związek Harcerstwa Polskiego tak, jak inne organizacje skautowe określane są mianem ruchu wychowawczego. Wychowanie (np. w ramach struktur harcerskich) może być rozumiane jako *proces zmierzający do pełnego rozwoju danej osoby*. Nie jest to więc ruch czysto rekreacyjny czy grupa, w której tylko i wyłącznie nabywa się szczególną wiedzę i umiejętności. *Wychowanie wiąże się z rozwojem zdolności umysłowych „nauką poznawania” i rozwojem postaw czyli „nauką bycia”, podczas gdy proces nabywania określonej wiedzy lub umiejętności znany jest jako „nauka robienia czegoś”⁸⁰.* Nabywanie więc określonej wiedzy jest w harcerstwie tylko środkiem do celu, a nie celem samym w sobie. Związek Harcerstwa Polskiego to rodzaj wychowania nieformalnego.

⁷⁸ PW-ZHP, s. 2.

⁷⁹ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1972, s. 335.

⁸⁰ *Elementy programu skautowego*, dz. cyt., s. 18-20.

Oznacza to, że działanie polega na oddziaływaniu wychowawczym poza ustalonym systemem formalnym (np. szkolnym). Warto również podkreślić, że ZHP to ruch młodzieżowy. Dorośli tylko dbają o realizację celów skautingu na rzecz dzieci i młodzieży, nie są więc ich bezpośrednim adresatem⁸¹.

Właściwym podsumowaniem pierwszej myśli o wychowaniu w ZHP niech będą słowa założyciela skautingu Roberta Baden-Powella: *w tym więc tkwi najistotniejszy cel szkolenia skautów – wychowywać, nie pouczać, zważcie, ale wychowywać, to znaczy skłaniać chłopca do uczenia się dla samego siebie, z własnej woli, tego co pomoże ukształtować jego charakter.*

Poniżej przedstawione dwa artykuły są formą szukania odpowiedzi na pytanie o sens, sposób i jakość wspierania młodego człowieka we wszechstronnym rozwoju, które jest prowadzone przez instruktorów ZHP.

Art. 1. Wychowanie jako misja wspierania młodego człowieka we wszechstronnym rozwoju

Naszą misją jest wychowanie młodego człowieka, czyli wspieranie go we wszechstronnym rozwoju i kształtowanie charakteru przez stawianie wyzwań⁸². W tym miejscu zostanie szczegółowo przedstawione, w jaki sposób misja ZHP wpływa na wychowanie i czy ma ona realne zastosowanie w procesie wychowawczym dzieci i młodzieży.

Wspieranie młodego człowieka jest skuteczne tylko w sytuacji stałego doskonalenia się, rzetelnego przygotowywania się do pełnienia funkcji wychowawczych w organizacji. Do tego niezbędny jest stały rozwój i nauka. Wychowawca, który naucza o wszechstronnym rozwoju musi stale rozwijać

⁸¹ Tamże.

⁸² Statut Związku Harcerstwa Polskiego, dz. cyt., rozdział 2. §3.

samemu sobie. W celu stworzenia odpowiednich warunków do wspierania rozwoju młodych ludzi, Związek Harcerstwa Polskiego ma za zadanie stale pokonywać swoje niedoskonałości, być organizacją wyrazistą z odpowiedzialną kadrą na wysokim poziomie. Młodego człowieka wspiera się realnie wtedy, kiedy następuje poszanowanie autonomii jego wyborów życiowych i pomysłów na swoje życie. Tylko wtedy wzmagana jest samodzielność i nauka brania odpowiedzialności za własne decyzje oraz kształtowanie rzeczywistej wolności. Wspieranie to ścisła współpraca z rodzicami czy rodziną wychowanka. ZHP uznaje ich za najważniejszych i podstawowych wychowawców. Każda organizacja skautowa nie istnieje dla siebie samej. Ma ona sens tylko i wyłącznie wtedy, kiedy służy wspieraniu wychowanka. Jeśli struktura organizacji, czy jakiegokolwiek działania nie służą temu – jej istnienie nie ma sensu⁸³. *Należy [...] dopomagać dzieciom i młodzieży do harmonijnego rozwijania wrodzonych właściwości fizycznych, moralnych i intelektualnych, do zdobywania stopniowo coraz doskonalszego zmysłu odpowiedzialności w należytych kształtowaniu własnego życia przez nieustanny wysiłek i w osiąganiu prawdziwej wolności, po wielkodusznym i stanowczym przewyciężeniu przeszkód*⁸⁴.

Związek Harcerstwa Polskiego dba o wszechstronny rozwój, ponieważ człowiek jest podmiotem, a nie przedmiotem działania. Wszechstronny rozwój to znaczy cały, kompleksowy: duchowy, emocjonalny, intelektualny, społeczny oraz fizyczny. Rozwijane są wszystkie sfery jednocześnie, z równowagą zachowania proporcji⁸⁵. *Troska o rozwój moralny, intelektualny i duchowy młodzieży jest zadaniem rodziny i tych wszystkich osób i środowisk, które wspomagają rodzinę w dziele wychowania*⁸⁶.

Ostatnia część misji ZHP, czyli *kształtowanie charakteru przez stawianie wyzwań* zwraca uwagę na aktywną postawę wobec własnej osoby, a także

⁸³ PW-ZHP, s. 3.

⁸⁴ GE, 1.

⁸⁵ *Elementy programu skautowego*, dz. cyt., s. 21.

⁸⁶ TMW, 2.

otoczenia. To uświadamia młodemu człowiekowi, że jest *elementem większej całości*, za którą powinien czuć się odpowiedzialny. Organizacja chce doprowadzić do tego, aby człowiek z natury, automatycznie dbał stale o swój własny rozwój, bez potrzeby zewnętrznej motywacji. Treścią harcerskiego wychowania są wartości wynikające z Prawa i Obietnicy Zucha, Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego oraz Zobowiązania Instruktorskiego⁸⁷. Narzędzia te zostaną omówione szczegółowo w dalszej części pracy. W ogólnym rozumieniu treścią wychowawczą w ZHP są *normy moralne, wywodzące się z uniwersalnych, kulturowych i etycznych wartości chrześcijaństwa. ZHP uznaje prawo każdego członka Związku do osobistego wyboru systemu wartości duchowych*. Głównym celem ZHP jest wychowanie *podopiecznych na prawych, aktywnych, zaradnych i odpowiedzialnych obywateli w duchu wartości zawartych w Prawie Harcerskim*⁸⁸.

Godnym podsumowaniem powyższej części pracy są słowa na temat zasad ruchu określone przez struktury ogólnoswiatowe: *skauting oparty jest na trzech ogólnych zasadach, które reprezentują jego podstawowe prawa i wierzenia. Są to: „obowiązek wobec Boga”, „obowiązek wobec bliźnich” i „obowiązek wobec samego siebie”*. Jak wskazują ich nazwy, *pierwsza zasada dotyczy stosunku człowieka do wartości duchowych, druga odnosi się do stosunku człowieka do społeczności w najszerszym znaczeniu tego słowa, a trzecia do obowiązków człowieka wobec samego siebie*⁸⁹. Na podstawie tych zasad należy budować wsparcie wszechstronnego rozwoju *podopiecznych*.

Wynika z tego, że misja ZHP jest więc realnym narzędziem do kompleksowego wspierania rozwoju dzieci i młodzieży - człowieka jako podmiotu, będącego indywidualnością oraz częścią społeczeństwa, w której ma za zadanie się odnaleźć i twórczo działać. Rzetelnie wypełniana, odgrywa ona kluczową rolę w procesie wychowawczym.

⁸⁷ PW-ZHP, s. 4-5.

⁸⁸ Statut Związku Harcerstwa Polskiego, dz. cyt., rozdział 2. §3.

⁸⁹ Elementy programu skautowego, dz. cyt., s. 21.

Art. 2. Cele wychowawcze i sposoby ich realizacji

Cel wynika z przyczyny, z powodu której powstaje dana organizacja. W tej części pracy określona będzie celowość działań polskiego skautingu oraz odpowiedź na pytanie czy działanie to realnie przyczynia się do prawidłowego rozwoju człowieka.

Związek Harcerstwa Polskiego już na początku swojego działania jasno określił swoje cele. *Za główne cele swojego działania ZHP uznaje: stwarzanie warunków do wszechstronnego, intelektualnego, społecznego, duchowego, emocjonalnego i fizycznego rozwoju człowieka*⁹⁰. To jest główny filar Związku. Jednakże do jego zaistnienia są potrzebne konkretne warunki do spełnienia. ZHP ma za zadanie dbać o to, aby osobowość ludzka była rozwijana w atmosferze wolności i godności. Członek ZHP powinien reprezentować w społeczeństwie takie wartości, jak: *wolność, prawda, sprawiedliwość, demokracja, samorządność, równouprawnienie, tolerancja i przyjaźń*⁹¹. Dzięki tym cechom możliwe jest stworzenie silnych więzów w relacjach społecznych. Tworzenie takich więzi międzyludzkich jest zadaniem naszej organizacji. Ważnym czynnikiem w realizacji celów wychowawczych jest również edukacja w kierunku ochrony środowiska, wiedzy na temat przyrody i konieczności przebywania w jej otoczeniu, wynikającej z niezmiennej natury człowieka⁹².

Dlatego też jednym z celów szczegółowych jest dobro o wspólną społeczną, co potwierdza KDK: *Obowiązek sprawiedliwości i miłości coraz lepiej jest wypełniany przez to, że każdy, przyczyniając się do wspólnego dobra wedle własnych uzdolnień i potrzeb innych ludzi, przyczynia się również*

⁹⁰ Statut Związku Harcerstwa Polskiego, dz. cyt., rozdział 2. §3.

⁹¹ Tamże.

⁹² Tamże.

*do rozwoju instytucji czy to publicznych, czy prywatnych i pomaga tym, które służą zmianie na lepsze życiowych warunków ludzi*⁹³.

Związek Harcerstwa Polskiego zrzesza podopiecznych w jednostkach, które są podstawowym obszarem działania. Sposobem na działanie jest Harcerski System Wychowawczy, który ukierunkowuje *działalność wychowawczą, edukacyjną i oświatową wśród dzieci i młodzieży*⁹⁴. ZHP stwarza warunki do godnego rozwoju opowiadając się za sprawami swoich podopiecznych i promując prawa dziecka. Szczególnym rodzajem działania jest wsparcie i współpraca z rodzicami, którzy nieraz po pewnym czasie stają się czynnymi, umundurowanymi instruktorami ZHP, dając przykład aktywnego i pożytecznego życia swoim dzieciom. Istotne dla działań harcerskich jest również dbałość o więzi międzypokoleniowe, o przestrzeganie zasad wolności, praw człowieka, swobód obywatelskich, rozwoju demokracji czy wspólnot lokalnych. Nieodłącznym elementem wychowawczym harcerstwa jest kształtowanie postaw patriotycznych, świadomości obywatelskiej i kulturowej oraz działanie na rzecz porządku i bezpieczeństwa publicznego⁹⁵.

Jednym z najważniejszych aspektów życia społecznego, który pośrednio przekłada się na sposoby realizacji celów wychowawczych skierowanych do młodego Polaka jest *działalność w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego*. ZHP *dba o dobra kultury związane z historią harcerstwa, chroni je i udostępnia dla celów naukowo-badawczych i wychowawczych, upowszechnia kulturę, tradycje i dorobek Rzeczypospolitej Polskiej za granicą*⁹⁶. Warto także wspomnieć o takich aspektach, jak integracja europejska, współpraca międzynarodowa (m.in. z Polonią), działanie na rzecz mniejszości narodowych oraz etnicznych. ZHP realizuje także swoje cele wychowawcze poprzez świadczenie pomocy społecznej (aktywność

⁹³ KDK, 30.

⁹⁴ Statut Związku Harcerstwa Polskiego, dz. cyt., rozdział 2. §4.

⁹⁵ Tamże.

⁹⁶ Tamże.

charytatywna, zapobieganie wykluczeniu społecznemu, resocjalizacja, działania na rzecz osób niepełnosprawnych, integracja w społeczeństwie). Inną formą realizacji postawionych celów jest służba czynna i czuwanie w chwili stanów nadzwyczajnych, kryzysowych, jak i również służba ratownicza czy udzielanie pierwszej pomocy. ZHP w ramach swoich działań propaguje wolontariat jako element budowania świadomości społecznej i pozyskuje wolontariuszy do wypełniania postawionych sobie celów, których szkoli i edukuje⁹⁷.

Proces wychowawczy jest realizowany także poprzez stwarzanie warunków do rozwoju indywidualnych zainteresowań, w szczególności: kultury fizycznej, sportu, turystyki i krajoznawstwa. Formami do wzbudzania tych zainteresowań jest organizacja letnich i zimowych form wypoczynku w miejscu zamieszkania i poza nim oraz biwaków i rajdów. Wszechstronny rozwój jest zapewniany przez propagowanie ekologii, ochrony zwierząt i dziedzictwa naturalnego, czy zdrowego stylu życia i ochrony zdrowia. ZHP przygotowuje członków organizacji do przyszłej aktywności na rynku pracy, dbając między innymi o podstawy wychowania z zakresu rozwój przedsiębiorczości. Jednostki harcerskie i komendy muszą być stale wspierane przez jednostki sobie nadrzędne, aby były w stanie stworzyć warunki odpowiednie do wszechstronnego rozwoju swoich wychowanków. ZHP prowadzi działalność naukowo-badawczą, wydawniczą, radiową, informacyjną. Wszystko to oparte jest na metodzie harcerskiej, która opisana będzie szczegółowo w dalszej części pracy⁹⁸.

Jedną z podstawowych zasad wychowania jest to, że żadnego z aspektów osobowości – fizycznego, umysłowego, społecznego czy duchowego – nie można rozwijać w oderwaniu od pozostałych. Z samej definicji proces rozwoju osobowości jest procesem zintegrowanym⁹⁹. To jest właśnie sztandarowy sens i sposób działania ZHP. W takim rozumieniu polski skauting wychowuje

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Tamże, rozdział 2. §4.

⁹⁹ *Elementy programu skautowego*, dz. cyt., s. 20.

młodych ludzi na odpowiedzialnych obywateli swojego kraju, którzy są częścią zarówno małej wspólnoty lokalnej, jak i wspólnoty międzynarodowej. Za te właśnie wspólnoty wszyscy powinni czuć się odpowiedzialni, co potwierdzają słowa w konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes: obowiązek sprawiedliwości i miłości coraz lepiej jest wypełniany przez to, że każdy, przyczyniając się do wspólnego dobra wedle własnych uzdolnień i potrzeb innych ludzi, przyczynia się również do rozwoju instytucji czy to publicznych, czy prywatnych i pomaga tym, które służą zmianie na lepsze życiowych warunków ludzi*¹⁰⁰.

Godnym podsumowaniem pierwszego rozdziału tej pracy będzie refleksja wspólnoty Kościoła katolickiego. Dążenie do wypełniania celów wychowawczych, w celu pełnego rozwoju człowieka jako całości i podmiotu nie jest zawsze łatwe. Zdarza się, że ludzie głoszący na pozór szlachetne teorie, w rzeczywistości wykonują takie czynności, z których wynika jasno brak troski o społeczeństwo. Bardzo często nie są szanowane przepisy i normy życia społecznego. Można jednak temu stawić czoła - przez jednoczenie się. Jedność będzie tym bardziej powszechna, im bardziej społeczeństwo będzie w stanie wyjść poza sztywne bariery swoich grup społecznych. Do zaistnienia takiej sytuacji niezbędne jest pielęgnowanie cnót moralnych i społecznych oraz szerzenie ich wśród ludzi, *tak by przy koniecznej pomocy łaski Bożej ukształtowali się prawdziwie nowi ludzie i budowniczowie nowej ludzkości. Ażeby poszczególni ludzie wypełniali dokładniej swój obowiązek sumienia, czy to w stosunku do siebie, czy też w stosunku do różnych grup, których są członkami, trzeba ich starannie wychowywać ku pełniejszej kulturze duchowej, korzystając z ogromnych środków pomocniczych, stojących dziś do dyspozycji rodu ludzkiego. Przede wszystkim wychowanie młodzieży niezależnie od jej pochodzenia społecznego tak należy dziś prowadzić, by formowało mężczyzn i kobiety, którzy nie tylko byliby wykształceni, ale też i wielkoduszni, ponieważ nasze czasy gwałtownie domagają się tego*¹⁰¹. Jeśli Związek Harcerstwa

¹⁰⁰ KDK, 30.

¹⁰¹ Tamże, 30-31.

Polskiego przy swoim trwałym i niezmiennym przesłaniu będzie stale udoskonalać strukturę organizacji, wszelkie aspekty organizacyjne i formy działania, dostosowując się do potrzeb współczesnej młodzieży, tym bardziej będzie wypełniać również wskazania wynikające z nauki Kościoła.

Można zauważyć, że wachlarz sposobów realizacji celów wychowawczych ZHP jest szeroki, a więc umożliwiający wszechstronny rozwój, ponieważ nawiązuje do wszystkich aspektów życia społecznego i indywidualnego jednostki. Tak rozwinięta działalność ma realne możliwości, aby dążyć do pełnego rozwoju wychowanków i aby spełniać postawione sobie cele. *Myślę, że wychowawca winien wiedzieć, dokąd prowadzi wychowanka, i że droga ich powinna być wspólna. Wiedzieli już o tym starożytni Grecy. Stąd też i kadra instruktorska musi się legitymować dobrą znajomością celów podążania razem z młodymi, mieć rzetelną i jasną wizję rzeczywistości, którą tworzą. Wystarczy dziś tradycji i doświadczenia, by tę wizję przekuwać w dobre i piękne życie w harcerstwie*¹⁰².

¹⁰² J. Strojny, *Harcerstwo w służbie Bogu. Materiał dla parafii rzymskokatolickich*, Warszawa 2005, s. 7.

ROZDZIAŁ II

ROLA HARCERSKIEGO SYSTEMU WYCHOWAWCZEGO W ROZWOJU MŁODEGO CZŁOWIEKA

Celem analiz w niniejszym rozdziale jest zagadnienie, jak harcerski system wychowawczy w ZHP wpływa na wszechstronny rozwój dzieci i młodzieży. Określona jest również odpowiedź na pytanie, czy HSW realnie wpływa na wychowanie, a jeśli tak, to w jaki sposób.

Związek Harcerstwa Polskiego jako organizacja wychowawcza ma na celu stworzenie odpowiednich warunków, aby proces wychowawczy dał jak najwięcej pożytku młodemu człowiekowi. Podstawy wychowawcze ZHP wskazują, że *Związek Harcerstwa Polskiego jest ogólnopolskim, patriotycznym stowarzyszeniem należącym do ruchu skautowego. ZHP jest organizacją otwartą i apolityczną, wychowuje młodych ludzi na prawych, aktywnych i odpowiedzialnych obywateli w duchu wartości zawartych w Prawie Harcerskim*¹⁰³.

Wychowanie harcerskie to bardzo cenne zjawisko w życiu społecznym. Jest to stowarzyszenia młodzieżowe, które podejmują działania mające na celu wsparcie rodziców w wychowaniu¹⁰⁴.

¹⁰³ PW-ZHP, s. 1.

¹⁰⁴ GE, 4-5.

Związek Harcerstwa Polskiego ma czytelną i konkretną wizję człowieka ukształtowanego przez swoich wychowawców. Ma jasno postawiony cel; wie, w którym kierunku podążać. Dzięki temu może konkretnie wyznaczać sobie poszczególne zadania, aby przybliżyć się do osiągnięcia swojego fundamentalnego celu. Przesłanie ZHP można utożsamiać z cywilizacją miłości. Potwierdzeniem słuszności kierunku działań harcerstwa są uniwersalne słowa Jana Pawła II: *W XXI wieku wychowanie jest nakazem życiowym i społecznym, który wymaga zajęcia stanowiska zdecydowanej woli formowania dojrzałych osobowości. Ze względu na istniejące zagrożenia kulturowe i cywilizacyjne istnieje potrzeba ludzi, rodzin i wspólnot, które uczynią z wychowania rację swego bytu, które poświęcą się wychowaniu, jako pierwszorzędnemu celowi, oddając bez zastrzeżeń swoje siły, szukając współpracy i pomocy, podejmując próby i odnawiając w sposób twórczy i z poczuciem odpowiedzialności, procesy wychowawcze. Chodzi o procesy wychowania, które nie tyle będą mierzyły człowieka miarą sił fizycznych, zmysłów, czy też inteligencji, ale przede wszystkim „miarą serca”. Wychowawcy XXI wieku wtedy spełniają swoją rolę, kiedy przyczyniają się do integralnego rozwoju człowieka, wyzwajając jego wszechstronny potencjał umysłu, woli i serca. Tylko w ten sposób, troszcząc się o formację całego człowieka, wychowawcy są w stanie wygrać walkę o człowieka i kształtować cywilizację miłości*¹⁰⁵.

W dalszej części pracy udowodnimy, że ZHP pragnie wpływać całościowo, wszechstronnie na wychowanie dzieci i młodzieży, a HSW ma realny wpływ na wychowanie.

¹⁰⁵ J. Stala, *Cywilizacja miłości w dobie ponowoczesności?*, w: *Wychowanie a wyzwania ponowoczesności*, red. E. Osewska, Warszawa 2011, s. 76-77.

§ 1. Harcerski system wychowawczy

Celem poniższej części pracy jest zaprezentowanie fundamentów harcerskiej pracy wychowawczej oraz zwrócenie uwagi na najważniejsze aspekty w procesie wychowawczym mającym miejsce w harcerstwie. Zadane jest również pytanie, czy przesłanie zawarte w HSW jest realnie potrzebne, uniwersalne i ponadczasowe.

Aby zdać sobie sprawę, jakie przesłanie kryje się w misji ZHP opisanej we wcześniejszej części pracy, przedstawiona poniżej charakterystyka ZHP ułatwi zrozumienie celowości wychowania w ruchu harcerskim. Organizacja ta obejmuje swoim działaniem cały kraj i dąży do tego, aby być dostępną dla każdego młodego człowieka, chcącego się w niej rozwijać. Działanie jest regulowane przez Statut ZHP. Jedną z podstawowych wyznawanych i głoszonych wartości jest patriotyzm, pielęgnowanie oraz poszanowanie tradycji i dorobku swojego narodu. Wychowawcy dążą do tego, aby postawy patriotyczne były krzewione w sposób aktywny, współczesny, dopasowany do dzisiejszych potrzeb młodzieży i otoczenia. Organizacja dąży do międzynarodowej wymiany doświadczeń, a także do uzyskiwania wsparcia. Związek aktywnie działa na skautowej arenie międzynarodowej. Kształtowana jest postawa otwartości i braterstwa oraz wspólne poczucie odpowiedzialności za cały ruch skautowy, który niezmienny w swoich ideałach i wartościach określonych ponad sto lat temu otwiera się na nieprzerwany rozwój¹⁰⁶.

Jedynym warunkiem dobrowolnej przynależności do ruchu harcerskiego jest przestrzeganie wszystkich postawionych w organizacji zasad oraz utożsamianie się z głoszonymi wartościami. Brak szacunku, czy też pogwałcanie wartości harcerskich jest całkowicie sprzeczne z faktem pozostawania w tej organizacji. Rasa, wyznanie, płeć, pochodzenie społeczne, stan zdrowia, możliwości ruchowe, czy intelektualne nie dyskwalifikują chętnego

¹⁰⁶ PW-ZHP, s. 1-2.

z przystąpienia do ZHP¹⁰⁷. Słuszność tej zasady harcerskiej potwierdzają słowa z KDK: *Przede wszystkim wychowanie młodzieży niezależnie od jej pochodzenia społecznego tak należy dziś prowadzić, by formowało mężczyzn i kobiety, którzy nie tylko byłiby wykształceni, ale też i wielkoduszni, ponieważ nasze czasy gwałtownie domagają się tego*¹⁰⁸.

Statut Związku Harcerstwa Polskiego ma jasno zapisaną wizję wychowania dzieci i młodzieży w harcerstwie: *ZHP realizuje swoją misję przez harcerski system wychowawczy rozumiany jako jedność zasad harcerskiego wychowania i metody, w których istotną rolę odgrywa osobisty przykład instruktora*¹⁰⁹.

Refleksje nad harcerskim systemem wychowawczym powinny być prowadzone nieprzerwanie; jedna praca naukowa nie będzie nigdy wyczerpaniem tematu. HSW - wyrastając z bogatej tradycji jest bardzo dobrą propozycją dla współczesnej młodzieży. Harcerz dla drugiego harcerza jest nie tylko towarzyszem przygód. Dzięki drugiemu człowiekowi może się również rozwijać w sposób pełny. Bo jakże inaczej się kształtować, jeśli nie w relacji do drugiego człowieka? Każdy harcerz i każdy harcerski wychowawca – instruktor jest (lub może stać się) taką drogą dla innych. Zgodnie z HSW wystarczy pomagać sobie w wzajemnie w pełnieniu służby i samodoskonaleniu.

¹⁰⁷ Tamże, s. 2.

¹⁰⁸ KDK, 31.

¹⁰⁹ Statut Związku Harcerstwa Polskiego, dz. cyt., rozdział 2. §5.

Art.1. Zasady harcerskiego wychowania

Służba, braterstwo i praca nad sobą – trzy najważniejsze wyznaczniki harcerskiego kształtowania dzieci i młodzieży dążą ku pełnemu człowieczeństwu w człowieku. Potwierdza to 31. punkt KDK, który mówi o umacnianiu się wolności wówczas, gdy człowiek jest aktywny w życiu społecznym, solidarny i służy ludzkiej wspólnocie. W tym właśnie celu powinno się motywować społeczeństwo do aktywności dla dobra ogółu. Odpowiednim sposobem jest stworzenie grup społecznych, w których ludzie mogliby się identyfikować z własnymi poglądami czy wartościami, które będą ich inspirować do zmiany siebie samego na lepsze. Dla godnego życia społecznego KDK zaleca dbałość o sprawiedliwość, szerzenie braterstwa, zasad społecznych podporządkowanych człowiekowi a nie odwrotnie¹¹⁰.

Zasady harcerskiego wychowania określone zostały w *załączniku do Uchwały XXXVI Zjazdu ZHP z dnia 06 grudnia 2009 r.*, w którym to mowa jest o tym, że człowiek który został ukształtowany przez ruch harcerski potrafi podjąć się bezinteresownej służby *innym ludziom, Bogu i Polsce* dbając przy tym o własny rozwój. Idea braterstwa, służby i pracy nad sobą jest podstawą działania ZHP¹¹¹. Można stwierdzić, że instruktorzy ZHP przedstawiają idealną wizję swojego wychowanka po ukończeniu procesu wychowawczego, bardzo trudną do osiągnięcia. Sens w dążeniu do osiągnięcia nawet bardzo trudnego celu przedstawia Maria Tyszkowa: *dążenie do stworzenia pewnego idealnego modelu rzeczywistości otaczającej, którego próbę realizacji podejmuje się we własnym działaniu, wydaje się spełniać rolę pozytywną w rozwoju aktywności i działalności dorastających*¹¹².

Służba, jako pierwsza zasada harcerskiego wychowania jest rozumiana jako czynienie dobra z myślą o Bogu, Polsce, innych i sobie samym. Służba

¹¹⁰ KDK, 31, 35.

¹¹¹ PW-ZHP, s. 5-6.

¹¹² M. Tyszkowa, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, Warszawa 1977, s. 162.

Bogu to praca nad relacją z Nim i nad duchowymi wartościami takimi, jak: *miłość, prawda, dobro, sprawiedliwość, wolność, piękno, przyjaźń, braterstwa, nadzieja*¹¹³. Służba Polsce jest oczywistością ze względu na przynależność do danej wspólnoty ludzkiej i kulturowej. Służąc Ojczyźnie okazuje się szacunek dla kraju, jej historii i miłości do niej. Służba sobie i innym objawia się natomiast poprzez dbałość o indywidualny rozwój, szacunek do innych, poczucie odpowiedzialności za siebie, rodzinę oraz lokalną, narodową czy międzynarodową wspólnotę¹¹⁴. Służba to wezwanie Ducha Świętego, aby poświęcić się ziemskiemu działaniu dla innych ludzi, *przygotowując tym swoim posługiwaniem tworzywo Królestwa niebieskiego*¹¹⁵.

Symbolem służby w ZHP, najważniejszego aspektu harcerskiego działania jest powitanie harcerskie *Czuwaj*, wypisane na ramionach krzyża harcerskiego. Kardynał Stefan Wyszyński potwierdza słuszność takiej interpretacji i przypomina o pierwiastku Bożym w codziennym, harcerskim działaniu: *Podobnie Harcerstwo wzywa nieustannie do czujności: „Czuwaj!!” To „czuwaj” wypisane jest na znaku, który przypomina krzyż. Bo Krzyż jest zawsze znakiem czuwania, czujności, gotowości, ofiary i służby. W Krzyżu jest cała Ewangelia. Krzyż Chrystusa kreśli program życia, program Ewangelii Chrystusowej. A pod Krzyżem na Kalwarii stała czuwająca Matka...*¹¹⁶.

Służba, jako wartość jest uniwersalna, ponadczasowa i zobowiązuje każdego człowieka do jej pełnienia na rzecz bliźnich niezależnie czy przynależą do konkretnej grupy społecznej. Może być ona rozumiana również jako uprawianie apostołstwa, szerzenie Ewangelii i uświęcanie. Odpowiedni przykład życia i dobre uczynki (bardzo powszechne w ruchu harcerskim) są sposobem skierowania innych ku wierze, odpowiednim wartościom i ku Bogu,

¹¹³ PW-ZHP, s. 6.

¹¹⁴ Tamże, s. 6.

¹¹⁵ KDK, 38.

¹¹⁶ Wyszyński S., *List Księdza Stefana Kardynała Wyszyńskiego Prymasa Polski do Związku Harcerstwa Polskiego poza granicami Kraju*, Rzym – Monte Cassino 1969 w: M. Drozdowski, *Harcerska Antologia Papieska*, Warszawa 199, s. 59.

co potwierdzają słowa samego Jezusa Chrystusa: *Tak niech świeci światłość wasza przed ludźmi, aby widzieli dobre uczynki i chwalili Ojca waszego, który jest w niebie* (Mt 5,16)¹¹⁷.

Braterstwo, jako drugi element zasad harcerskiego wychowania jest charakterystycznym elementem harcerskiego stylu życia. Trafne są określenia Jana Pawła II na temat braterstwa: *Braterski krąg łączący dłonie wokół ogniska to symbol jedności, solidarności i wierności w przyjaźni. Są to cnoty szczególnie cenne w życiu społecznym każdego narodu. Wydaje się, że nasza Ojczyzna bardziej niż kiedykolwiek potrzebuje dziś budowania jedności i kształtowania ducha jedności w sercach ludzi, szczególnie młodych, którzy podejmują odpowiedzialność za przyszłość własną i narodu*¹¹⁸.

Braterstwo może być też określone jako wspólnota (gr. koinonia). Dla większego zrozumienia znaczenia tego podane są pozostałe znaczenia: *zbiorowość, gremium, grupa, społeczność, jedność, solidarność, wzajemna więź, dzielenie się, uczestnictwo*¹¹⁹. Braterstwo staje się w systemie wychowawczym drogą rozwoju harcerza. Jest ono również bezpośrednim wypełnianiem przykazania miłości. Takie postępowanie nie tylko ułatwia odnalezienie prawidłowych wartości życiowych, lecz prowadzi również na drogę nawrócenia do wiary w Chrystusa: *„coście uczynili jednemu z tych braci moich najmniejszych, mnieście uczynili”* (Mt 25, 40).[..] *Sam bowiem przyjmując ludzką naturę związał ze sobą całą ludzkość pewną nadprzyrodzoną solidarnością w jedną rodzinę, a jako znak rozpoznawczy swych uczniów ustanowił miłość tymi słowami: „Po tym poznają wszyscy, żeście uczniami moimi, jeśli miłość mieć będziecie jeden ku drugiemu”* (J 13, 35)¹²⁰.

Praca nad sobą, jako trzeci element zasad harcerskiego wychowania jest istotnym elementem w rozwoju indywidualnym. Jest ona bardzo ważna nie tylko

¹¹⁷ DAŚ, r. II.

¹¹⁸ JPH.

¹¹⁹ *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, red. R. Popowski, Warszawa 1995, s. 342.

¹²⁰ DAŚ, 8.

w życiu dzieci i młodzieży (wychowanków), ale również wśród wychowawców harcerskich. Lider harcerski ma być wzorem dla swoich wychowanków. Musi stale uczyć się, aby umieć aktywizować innych i nauczać, jak budować odpowiednie stosunki partnerskie między podwładnym, a liderem¹²¹.

Pracę nad sobą można rozumieć także jako *wzrost zdolności do wysiłku, wytrwałości w dążeniu do realizacji celów i umiejętności przeciwstawiania się przeszkodom oraz ich pokonywania*¹²². Jest to kolejne ważne zjawisko w rozwoju dzieci i młodzieży. Ujęte w ramy obowiązku przyjętego na siebie samego jest przykładem i zachęceniem do podobnych działań dla harcerskich wychowanków¹²³.

Godnym uwagi jest stanowisko Kościoła w DAŚ na temat młodzieży. Zacytowany fragment ukazuje sytuację młodzieży i tym samym powód, dlaczego tak bardzo ważne jest to, żeby podjęli oni trud pracy nad sobą: *W dzisiejszym społeczeństwie młodzi ludzie wywierają bardzo wielki wpływ. Warunki ich życia, sposób myślenia, jak również samo nastawienie do własnej rodziny uległy znacznej zmianie. Często przechodzą zbyt nagle w nowe środowisko społeczne i gospodarcze. I gdy ustawicznie rośnie ich znaczenie w życiu społecznym, a także politycznym, okazują się jakby niedojrzali do podjęcia we właściwy sposób nowych obowiązków*¹²⁴.

Wszystkie trzy elementy harcerskiego wychowania, czyli braterstwo, służba i praca nad sobą to wyznaczniki, które ukierunkowują wychowanka na odpowiedni rozwój. Żeby wiedzieć do czego dążyć, trzeba mieć jasną wizję człowieka, którego ukształtować chce współczesny ruch harcerski. Dokument o podstawach wychowawczych wykazuje, że młody człowiek będący w ruchu harcerskim powinien być patriotą, który zna historię, dziedzictwo i kulturę

¹²¹ T. Gordon, *Wychowanie bez porażek szefów, liderów, przywódców*, tłum. A. Makowska, Warszawa 1996, s. 53-54.

¹²² M. Tyszkowa, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, dz. cyt., s. 115.

¹²³ KDK, 60.

¹²⁴ DAŚ, 12.

swojego narodu, okazuje szacunek swojej ojczyźnie poprzez wzorowe życie obywatelskie i poszanowanie innych obywateli tego kraju. Powinien pracować nad świadomością osiągnąć swoich rodaków, łączyć odpowiedzialnie pamięć o przeszłości z myśleniem o przyszłości. Ukształtowany harcerz to również świadomy obywatel, który aktywnie uczestniczy i tworzy swoją społeczność. To również dobry współpracownik, odważny i chętny w działaniu. Znając swoje prace i obowiązki wobec kraju sumiennie dba o ich przestrzeganie i wypełnianie. Szanuje władze swojego kraju, wybrane w demokratycznych wyborach¹²⁵.

Nieodłączną cechą człowieka ukształtowanego w pełni jest również odpowiedzialność wyrażona poprzez dbanie o innych i o siebie, wykonywanie swoich obowiązków z pasją i dokładnością, konsekwentnego, podejmującego świadome decyzje. Harcerz wyrosły z ruchu harcerskiego powinien tworzyć wspólnoty w każdym obszarze życia: zawodowym, rodzinnym, lokalnym i nie zaniedbywać żadnej z nich. Niezbędna jest także w życiu takiego człowieka umiejętność ustalania priorytetów i rezygnowania z jednych rzeczy na rzecz tych ważniejszych, czyny adekwatne do możliwości, prawość, uczciwość, etyczne postępowanie oraz ukształtowany i uporządkowany system wartości. Dojrzały wychowanek odróżnia dobro od zła, jest konsekwentny w działaniu i broni wartości, radzi sobie w trudne sytuacjach. Jest to również człowiek uczący się, ciekawy świata, który potrafi stale nad sobą pracować i rozwijać swoje pasje. Powinna go charakteryzować radość życia. *Powinien chcieć więcej niż wie i umieć więcej niż umie*. Niezbędną cechą jest również dzielność, zaradność, dbałość o zdrowie ciała i ducha¹²⁶.

¹²⁵ PW-ZHP, s. 6.

¹²⁶ Tamże.

Art.2. Istota i cechy metody harcerskiej

Podstawą wychowania młodych ludzi w harcerstwie jest właściwe stosowanie metody harcerskiej przez lidera. W dalszej części pracy zostaną opisane wszystkie jej elementy dla ukazania jej sensu w procesie wychowawczym. Pierwszym elementem metody harcerskiej przedstawianej w niniejszej części pracy jest Prawo i Przyrzeczenie¹²⁷. Wyznaczniki zawarte w Prawie Harcerskim skłaniają do nieustannej pracy nad sobą, a w ostatnim etapie procesu wychowawczego do wypracowania określonego stylu życia. W Prawie i Przyrzeczeniu zawarte są harcerskie (a zarazem ogólnoludzkie) normy postępowania¹²⁸.

Kolejnym elementem metody harcerskiej niezbędnej do wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży jest uczenie przez działanie. Nauka rozumiana jest nie jako zapoznanie się z teorią na temat wzorcowego życia, lecz jako doświadczenie, przeżycie, aktywne uczestnictwo w wydarzeniach i życiu. To doświadczenie życia powinno odbywać się w działaniach indywidualnych, jak i grupowych, bezpośrednio odnoszących się do egzystowania w społeczeństwie. Działanie w każdym pionie metodycznym jest ukierunkowane na nieco inną treść: zuchy bawią się w coś lub kogoś, harcerki i harcerze przeżywają przygodę przez grę, harcerki i harcerze starsi poszukują, a z kolei wędrownicy pełnią służbę i podejmują się wyczynu¹²⁹. Wychowanie przez działanie jest kluczowym elementem nowoczesnego wychowania. *Skautowa zasada, że kształcenie musi dokonywać się przez obserwację, eksperymentowanie i osobiste działanie znalazła uznanie Dr Marii Montessori, jednego z największych autorytetów w dziedzinie czynnego wychowania*¹³⁰.

¹²⁷ Statut Związku Harcerstwa Polskiego, dz. cyt., rozdział 2. §5.

¹²⁸ PW-ZHP, s. 7.

¹²⁹ Tamże, s. 7-8.

¹³⁰ Elementy programu skautowego, dz. cyt., s. 26.

Bardzo ważne na drodze wychowanka jest inspirowanie go do własnej twórczości oraz do angażowania się w osiąganie postawionych mu celów. Cel ten zostanie osiągnięty najlepiej wówczas, gdy wychowankowie będą mieli okazję do współtworzenia i kierowania wspólnymi działaniami drużyny. *Wyniki badań potwierdzają również konsekwentnie „zasadę uczestnictwa”, która mówi, że członkowie grupy chętniej przyjmują nowe pomysły i nowe metody pracy, gdy daje im się sposobność, aby brali udział w podejmowaniu decyzji o zmianie i aby uczestniczyli w decydowaniu o tym, jak tę zmianę wprowadzić w życie*¹³¹. Aktywność dzieci i młodzieży w procesie wychowawczym stanowi więc pośrednią drogę do wpływania na rozwój procesów psychicznych, jak i również na zdolności i kreowanie osobowości podopiecznych¹³².

Stale doskonalony i stymulujący program jest kolejnym niezbędnym elementem metody harcerskiej. Program powinien być dostosowany do tego, aby dzieci i młodzież mogły się rozwijać wszechstronnie – ma być on więc kompleksowy i pełny. Program będzie stymulował rozwój każdego wychowanka, o ile będzie on odpowiednio zaplanowany z uwzględnieniem działań indywidualnych i zbiorowych. Fundamentem praktycznego stosowania metody harcerskiej są instrumenty metodyczne. Podstawowymi instrumentami są stopnie, gwiazdki, sprawności, znaki służb, różne formy pracy, propozycje i inspiracje, jak i również uwzględnianie pomysłów różnych zespołów i grup. Niezmiernie ważną cechą jest inspirowanie do pracy nad sobą i aktywnego udziału w działaniach harcerskich z jednoczesnym aktualizowaniem i osadzaniem programu na nowo w danej rzeczywistości¹³³. Ma on zaspakajać potrzebę harmonijnego rozwoju i odpowiadać na potrzeby adresatów.¹³⁴

Ostatnim elementem metody harcerskiej jest system małych grup. Istotną grupą ujętą w ramach struktury ZHP jest zastęp. Grupę tą tworzą rówieśnicy,

¹³¹ T. Gordon, *Wychowanie bez porażek szefów, liderów, przywódców*, dz. cyt., s. 11.

¹³² M. Tyszkowa, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, dz. cyt., s. 6.

¹³³ PW-ZHP, s. 8.

¹³⁴ *Elementy programu skautowego*, dz. cyt., s. 27.

którzy rozwijają swoje zainteresowania i pasje współpracując w małej grupie. Liderami tych grup stają się rówieśnicy z nieco większym doświadczeniem harcerskim i posłuchem wśród swoich kolegów. Zdrowe współzawodnictwo wzmacnia emocje oraz zwiększa motywację do działania, jest codziennym elementem pracy w małych grupach¹³⁵. System pracy zastępami jest to jeden z podstawowych elementów wychowania w drużynie harcerskiej, który pozwala na rozwój w atmosferze nieformalnej kontroli¹³⁶. Dla prawidłowego funkcjonowania systemu małych grup istotne jest, aby zastępowy był starszy wiekiem i doświadczeniem od członków zastępu, który planowałby i inicjował pracę zastępu. Chłopcy i dziewczęta są zorganizowani w odrębnych zastępach, w których stopniowo zwiększała się ich samodzielność (od zadań międzyzbiórkowych drużyny do samodzielnych zbiórek zastępu). Zbiórki zastępu odbywają się w regularnie, np. w tygodniowym rytmie, przed zbiórką drużyny. Każdy pion metodyczny charakteryzuje się inną specyfiką działania systemu zastępowego, i jest dostosowany do poziomu i potrzeb danej grupy wiekowej¹³⁷.

W ZHP nie tylko wychowanek podlega pozytywnemu oddziaływaniu. Wychowawca – instruktor, mimo ukończenia swojego procesu wychowawczego (21 rok życia) nadal kształtuje swoją osobowość; wszystkie jego czynniki i oddziaływania otoczenia wpływają na to, co sobą on reprezentuje. Ten aspekt wskazuje na to, jak dużą wagę w procesie wychowawczym ma osobisty przykład instruktora. Sposób działania jednostki w dużej mierze zależy od działania i stylu życia głównego lidera. Godny stan drużyny to zarazem godna postawa członków, tworzących tę jednostkę. Lider wybierając styl swojego działania, kreuje indywidualne podejście do swojej grupy kreuje jednocześnie wizerunek całej organizacji¹³⁸.

¹³⁵ PW-ZHP, s. 8.

¹³⁶ *Elementy programu skautowego*, dz. cyt., s. 26.

¹³⁷ B. Pawełczyńska, *Pisanie planów pracy w drużynie harcerskiej*, Pruszków 2014, s. 5.

¹³⁸ T. Gordon, *Wychowanie bez porażek szefów, liderów, przywódców*, dz. cyt., s. 256-261.

Po opisanu wszystkich elementów metody harcerskiej i odniesieniu ich do roli wszechstronnego rozwoju wychowanków i osadzeniu ich w życiu codziennym ważne jest zaznaczenie, że kluczowe jest stosowanie elementów metody z uwzględnieniem podziałów metodycznych. Dlatego w dalszej części pracy zapoznamy się z cechami metody harcerskiej. *Metoda harcerska to sposób działania charakteryzujący się: dobrowolnością, pozytywnością, wzajemnością oddziaływań, świadomością celów, indywidualnością i naturalnością*¹³⁹. Można z całą stanowczością stwierdzić, że harcerskie działanie opiera się na dobrej woli młodego człowieka. Każdy członek powinien decydować, jaki kierunek służby w ZHP chce obrać. Jest to związane z jego indywidualnym potencjałem, zdolnościami i wizją swojej przyszłości. Możliwość samodecydowania o sobie pełni bardzo ważną rolę we wszechstronnym rozwoju dzieci i młodzieży. Pierwszym przyjętym dobrowolnie na siebie zobowiązaniem do służby w życiu harcerskim jest moment składania Obietnicy Zucha, Przyrzeczenia Harcerskiego i Zobowiązania Instruktorskiego¹⁴⁰. Umożliwianie dobrowolnych wyborów, zamiast ciągłego narzucania decyzji i wizji wychowawców, liczenie się ze zdaniem wychowanka jest podstawą do zainspirowania go do pracy nad sobą. Warto przytoczyć słowa słynnego adwokata Jamesa Marshalla, który również opowiada się za wolnością w wybieraniu swojej drogi życiowej i możliwości współdecydowania o najbliższym otoczeniu. Określa on, że prawdziwa demokracja jest możliwa jeśli towarzyszy jej poszanowanie wolności, równowaga społeczna i indywidualność działań¹⁴¹.

Kolejną cechą metody harcerskiej jest pozytywność. Zadania mają mieć charakter pozytywny i bezpośrednio wpływać na kształtowanie postawy i charakteru młodego człowieka. Pobudzane jest poczucie piękna i dobra. Kadra pomaga wychowawcom rozwijać zdolności oraz pielęgnować wartości. *Istotna jest wiara we własne siły i możliwości, która pozwala rozwijać się i piąć*

¹³⁹ Statut Związku Harcerstwa Polskiego, dz. cyt., rozdział 2. §5.

¹⁴⁰ PW-ZHP, s. 8.

¹⁴¹ T. Gordon, *Wychowanie bez porażek szefów, liderów, przywódców*, dz. cyt., s. 263.

wzwyż¹⁴². Wychowanie w harcerstwie nigdy nie następuje bezpośrednio dlatego można postawić tezę że działania wychowawcze charakteryzują się również pośredniością. Polega ona na podejmowaniu działań, zdobywaniu stopni i sprawności oraz na uczestnictwie w atrakcyjnym programie. Poprzez zasadę pośredniości, czyli zajęcia i współpracę z rówieśnikami i osób różnych wiekowo młody człowiek socjalizuje się i nabiera doświadczenia życiowego w kontaktach z innymi ludźmi¹⁴³.

Kolejna cecha metody harcerskiej - wzajemność oddziaływań polega na nauce jednych od drugich *przez wzorowe postępowanie, przykład osobisty i baczna obserwację innych*¹⁴⁴. Zdrowe współzawodnictwo jest istotnym elementem wprowadzanym przy działaniach mających na celu wzajemność oddziaływań, a w konsekwencji wszechstronny rozwój. Oprócz umożliwiania wykazania się swoją wiedzą i umiejętnością, ruch harcerski umożliwia i inicjuje możliwość nauczania innych w zależności od własnych predyspozycji i zdolności. Poprzez wprowadzanie w życie ostatniej cechy metody harcerskiej, czyli świadomości celów wychowawcy dążą do tego, aby wychowankowie uświadomili sobie potrzeby własnego działania lub też określonej czynności. Istnieje ściśle powiązanie między wymienionymi cechami, a umiejętne wykorzystywanie ich wszystkich przynosi najlepsze rezultaty¹⁴⁵.

Po wyjaśnieniu ogólnych założeń i opisie elementów metody harcerskiej warte uwagi będzie nakreślenie, jak elementy tej metody są stosowane w poszczególnych grupach wiekowych. Pierwszy i najważniejszy element to wspomniane wyżej Prawo i Przrzeczenie Harcerskie w pionie zuchowym jest w formie Prawa i Obietnicy Zucha¹⁴⁶. We wszystkich pozostałych pionach

¹⁴² PW-ZHP, s. 8-9.

¹⁴³ Tamże, s. 9.

¹⁴⁴ *Podstawy wychowawcze ZHP*, w: *Niemala sztuka. Poradnik dla kadry wędrowniczej*, red. R. Polaszewski, E. Sidor, Łódź 2011, s. 39.

¹⁴⁵ Tamże.

¹⁴⁶ *Prawo: 1. Zuch kocha Boga i Polskę. 2. Zuch jest dzielny. 3. Zuch mówi prawdę. 4. Zuch pamięta o swoich obowiązkach. 5. Wszystkim jest z zuchem dobrze. 6. Zuch stara się być coraz lepszy. Obietnica: Obiecuję być dobrym zuchem, zawsze przestrzegać Prawa Zucha. Źródło: Statut Związku Harcerstwa Polskiego, Warszawa 2012, r. 2, § 6.*

obowiązuje Prawo i Przyrzeczenie Harcerskie¹⁴⁷, poza pionem wędrowniczym, gdzie dodatkowo obowiązuje Kodeks Wędrowniczy¹⁴⁸. Kolejny element metody harcerskiej, tj. uczenie w działaniu. W każdym pionie wiekowym zastosowane są inne narzędzia. W pionie zuchowym jest realizowany poprzez zabawę, grę w pionie harcerskim, poszukiwanie w starszoharcerskim oraz służbę i wyczyn w wędrowniczym. W ramach systemu małych grup zuchy są skupieni w szóstkach, harcerze i harcerze starsi w zastępach oraz dodatkowo w grupach zadaniowych, wędrownicy w zastępach wędrowniczych i patrolach zadaniowych. Ostatni element metody harcerskiej nawiązuje do programu w ZHP. Metodyka zuchowa jest skierowana głównie na *ciekawość świata, potrzeby zuchów, programy sprawności, zadania gwiazdek*; harcerska na *ideę i techniki harcerskie, próby na stopnie, wymagania sprawności*; starszoharcerska na *potrzebę poszukiwania (wartości, form i treści działania), zainteresowania, próby na*

¹⁴⁷ Prawo: 1. Harcerz sumiennie spełnia swoje obowiązki wynikające z Przyrzeczenia harcerskiego. 2. Na słowie harcerza polegaj jak na Zawiszy. 3. Harcerz jest pożyteczny i niesie pomoc bliźnim. 4. Harcerz w każdym widzi bliźniego, a za brata uważa każdego innego harcerza. 5. Harcerz postępuje po rycersku. 6. Harcerz miłuje przyrodę i stara się ją poznać. 7. Harcerz jest karny i posłuszny rodzicom i wszystkim swoim przełożonym. 8. Harcerz jest zawsze pogodny. 9. Harcerz jest oszczędny i ofiarny. 10. Harcerz jest czysty w myśli, w mowie i uczynkach; nie pali tytoniu i nie pije napojów alkoholowych. Przyrzeczenie: Mam szczerą wolę całym życiem pełnić służbę Bogu i Polsce, nieść chętną pomoc Bliźnim i być posłusznym Prawu Harcerskiemu. Źródło: Statut Związku Harcerstwa Polskiego, Warszawa 2012, r. 2, § 6.

¹⁴⁸ Być wędrownikiem to niemąla sztuka, a dostępna tylko dla tych, którzy posiadają prawdziwie harcerską postawę. Wędrownikowi nie wystarcza znajomość miejsca zamieszkania, wędrownika ciekawi świat, wędrownik, patrząc w swą przyszłość, pragnie odnaleźć własną ścieżkę. Wędrowanie to znacznie więcej niż przemierzanie kilometrów czy wytrwałość fizyczna. To sztuka wchłaniania życia, które nas otacza, to oczy i uszy otwarte, to tajemnica współodczuwania przyrody i człowieka. Wędrówką nie będzie przyspieszony tupot nóg, nadmiar krzykliwego humoru, lecz właśnie cisza wśród ciszy lasu, skupienie wobec wschodów czy zachodów słońca. To wyczucie wędrownik łatwo odzyska w sobie. WĘDROWNIK - jest zawsze gotów nieść pomoc. WĘDROWNIK - bardziej niż jakikolwiek inny harcerz jest przyjacielem całego świata. Wędrownika ciągnie siła nieprzeparta w dal na coraz to nowe, nieznanne szlaki, nie pozwala zastępnąć mu w wygodnym, osiadłym życiu, toczącym się zbyt wolno. WĘDROWNIK - spostrzega urok życia wszędzie, gdziekolwiek się znajdzie, gdyż odkrywa to, czego inni w pozorowanej monotonii codziennych dni dopatrzeć się nie umieją. Wędrownik zna radość trudnych zwyczajstw, urok przyrody, piękno zdobywania samotnie nie wydeptanych ścieżek. WĘDROWNIK - stale uprawia wędrówki, wędruje w zimie, w lecie, na wsi, w mieście, tropi miejsca, gdzie może być pożyteczny. Drogę jego wędrówki wyznaczają wartości zawarte w Prawie i Przyrzeczeniu Harcerskim. Źródło: Niemąla sztuka. Poradnik dla kadry wędrowniczej, red. R. Polaszewski, E. Sidor, Łódź 2011, s. 28.

stopnie; wędrownicza na potrzeby wędrowników i społeczności, wyczyn, specjalności i specjalizacje¹⁴⁹.

Na zakończenie niniejszego artykułu odpowiednie są znamienne słowa Ewy Grodeckiej, które ewidentne wskazują na konieczność stosowania metody bez pomijania jakiegokolwiek jej elementu. Bez Metody Harcerskiej ZHP przestanie być organizacją wychowawczą: *Niesłychanie łatwo jest fałszować harcerstwo. Wystarczy posługiwać się metodą harcerską bez jej zrozumienia, powierzchownie, jednostronnie, pomijając stawiane przez nią wymagania. Wystarczy odrzucić system zastępowy. Wystarczy ilość postawić nad jakością. Wystarczy uznać środki za cele. Stworzy się wtedy dziwoląg noszący miano harcerstwa, nawet w mundur harcerski ubrany, ale na pewno nie będący harcerstwem. Wystarczy uznać harcerstwo nie za ruch i realizującą zasady tego rodzaju organizację, ale za jedno z wielu stowarzyszeń, np. włącznie wychowania fizycznego czy przysposobienia wojskowego; podporządkowuje się wtedy harcerstwo przepisom regulującym pracę tamtych organizacji i błądzi się w ślepych kanałach¹⁵⁰.*

Art.3. Rola programu i osobistego przykładu instruktora

Celem niniejszej części pracy jest ukazanie dużej wagi programu i przykładu instruktora w procesie wychowawczym podopiecznych. Program harcerski powstający głównie w drużynach jest elementem działającym w ramach zasady pośredniości w metodzie harcerskiej. Jest on jedynie celem szczegółowym, dzięki któremu osiąga się cel ostateczny w ruchu harcerskim, czyli wszechstronny rozwój. Można więc stwierdzić, że program jest treścią

¹⁴⁹ E. Kulczyk-Prus, *Metoda i metodyka*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, red. E. Kulczyk-Prus, A. Wittenberg, Łódź 2011, s. 42.

¹⁵⁰ Tamże, s. 41.

harcerskiego wychowania¹⁵¹. *Przez program rozumiemy całokształt działań celowo podejmowanych przez instruktora i gromadę/drużynę oraz stawianie wyzwań dla wspierania rozwoju młodego człowieka, kształtowania jego charakteru*¹⁵².

Wzorowo przygotowany i przeprowadzony program odpowiada na potrzeby każdej grupy metodycznej. Program jest dostosowywany do *czasu, miejsca, warunków działania, oczekiwań społecznych, potrzeb i możliwości członków zespołu*¹⁵³. Realizowany jest poprzez tworzenie projektów konkretnych zadań, określania sposobu ich realizacji w zależności od grupy wiekowej, oraz zastosowania odpowiedniego rozwiązania organizacyjnego. Program musi być różnorodny ze względu na konieczność uwzględniania specyfiki potrzeb dzieci i młodzieży. Program nie jest tworzony tylko w drużynach, choć to właśnie te jednostki są strukturalnym fundamentem harcerskiego wychowania, który posiada największą wagę w tym zakresie. Oprócz programu przygotowywanego w podstawowych jednostkach harcerskich (drużynach), jest on również organizowany na szczeblu hufca (gmina, miasto, powiat), chorągwi (województwo), czy na poziomie centralnym¹⁵⁴.

Program drużyn jest wspierany przez organizację przedsięwzięć i dobrowolne, inspirujące propozycje programowe opracowane przez wyższe struktury w organizacji. Wzorowy program to nie taki narzucony przez władze centralne, przy realizacji którego drużynowy miałby być tylko odtwórczym rzemieślnikiem. Ma to oparcie w *Statucie ZHP*: w § 5 pkt 4 napisano, że program powstaje w drużynie samorządnie, a nie wyłącznie autokratycznie decyzją drużynowego¹⁵⁵.

Do prawidłowej realizacji przyjętego programu niezbędne jest stosowanie wcześniej wspomnianych instrumentów metodycznych, tj. gwiazdek zachowych

¹⁵¹ Uchwała Rady Naczelnej ZHP. *Harcerski System Wychowawczy*, Warszawa 1992, s. 5-6.

¹⁵² M. Sinica, *Program ZHP i skautowe inspiracje*, „Czuwaj” 2009 nr 2, s. 2-4.

¹⁵³ Uchwała Rady Naczelnej ZHP. *Harcerski System Wychowawczy*, dz. cyt., s. 5-6.

¹⁵⁴ Tamże.

¹⁵⁵ Tamże.

stopni, sprawności, znaków służb, projektów i zadań zespołowych. Należy również korzystać z odpowiednich form pracy, inspiracji i pomysłów zarówno zuchów oraz harcerzy, jak i jednostek nadrzędnych wspierających rozwój programowo-metodyczny w drużynach¹⁵⁶.

Jednym z najważniejszych elementów wychowawczych, a może i najważniejszym jest osobisty przykład instruktora. Drużynowy, jako najważniejszy wychowawca buduje w *drużynie program wychowawczy, indywidualnie odpowiadający na potrzeby członków drużyny, ale oparty na takich samych dla całej organizacji podstawach wychowawczych*¹⁵⁷. Tę samą myśl wyraził w pozdrowieniu do harcerzy papież Pius XI: *Ponieważ troskę największą każdego człowieka szlachetnego być winno, aby młodzież, zaiste nadzieja przyszłości, wyrastała szczęśliwie na chwałę sprawy katolickiej i społecznej, przeto najlepsze przesyłamy życzenia tym wszystkim, którzy pracują dla Związku Harcerstwa polskiego, a błagając w modlach, by tenże chrześcijańska kierowany cnotą, zawsze niezłomnie wyznawał wiarę przodków i w sławie z nimi współzawodniczył, wszystkim jego członkom, przede wszystkim zaś ich kierownikom z głębi duszy błogosławimy*¹⁵⁸.

Instruktor harcerski, który jest wychowawcą, pod względem prawnym, formalnym, ale również pod względem ideowym kieruje się w życiu Zobowiązaniem Instruktorskim¹⁵⁹ oraz Kodeksem Instruktorskim, w którym opisany jest wzór instruktorskich postaw. Zapisy Prawa Harcerskiego obowiązują go nadal; można powiedzieć, że od chwili stania się wychowawcą dotyczą go szczególnie. Instruktor nie może również pozwalać na ewidentne łamanie Prawa Harcerskiego przez innych członków ZHP: *ZHP realizuje swoją*

¹⁵⁶ M. Sinica, *Program ZHP i skautowe inspiracje*, „Czuwaj” 2009 nr 2, s. 2-4.

¹⁵⁷ Tamże.

¹⁵⁸ Pius XI, *Błogosławieństwo Ojca Świętego Piusa XI dla Związku Harcerstwa Polskiego*, Rzym 1923, w: M. Drozdowski, *Harcerska Antologia Papieska*, Warszawa 199, s. 9.

¹⁵⁹ *Przyjmuję obowiązki instruktorki/instruktora Związku Harcerstwa Polskiego. Jestem świadoma/świadomy odpowiedzialności harcerskiego wychowawcy i opiekuna. Będę dbać o dobre imię harcerstwa, przestrzegać Statutu ZHP, pracować nad sobą, pogłębiać swoją wiedzę i umiejętności. Wychowam swego następcę. Powierzonej przez Związek Harcerstwa Polskiego służby nie opuszczę samowolnie.* Źródło: *Statut Związku Harcerstwa Polskiego*, Warszawa 2012, r. 2, § 6.

*misję przez harcerski system wychowawczy rozumiany jako jedność zasad harcerskiego wychowania i metody, w których istotną rolę odgrywa osobisty przykład instruktora*¹⁶⁰.

Najlepszym przykładem i sposobem na wychowanie są wskazania zawarte w Liście Pastorskim Episkopatu Polski z okazji Tygodnia Wychowania z 2013 roku. Aby misja wychowawcza była realizowana, podopieczni potrzebują kochających, ale tym samym wymagających wychowawców. Wychowanek nie może być pozostawiony sam sobie, ponieważ wtedy nie będzie w stanie rozwinąć się wszechstronnie. Do tego potrzebuje wzorca i przewodnika¹⁶¹. List Biskupów Polskich z 2007 roku również zwraca uwagę na wartość samowychowania dzieci i młodzieży i ogromnej roli wsparcia i kierownictwa ze strony dorosłych. *Bóg stawia na drodze młodego pokolenia rodziców i wychowawców i powołuje ich do odpowiedzialnego towarzyszenia chłopcom i dziewczętom w procesie ich dojrzewania. [...] Młode pokolenie ma prawo oczekiwać od starszych, że otrzyma wzory życia pięknego i prawego, że ojcowie, matki i wychowawcy przełożą im niezafalszowaną mądrość życia*¹⁶².

Świadomy wychowawca stosuje na co dzień metodę harcerską, żyje według Prawa Harcerskiego i dba o własną postawę. ZHP jest organizacją, która wspiera lidera w jego działaniach: wspomaga jego pracę, umacnia jego rolę w środowisku harcerskim, jak i lokalnym. Lider w ZHP nie jest pozostawiony samemu sobie, lecz otrzymuje wsparcie od całej wspólnoty instruktorskiej¹⁶³.

DAŚ jest doskonałym potwierdzeniem trafności myśli harcerskiej na temat instruktorów. Znaczenie młodych ludzi w społeczeństwie jest ogromne. Podczas gdy nabierają coraz więcej własnej świadomości, nabierają również motywacji do działania i po wzięciu na siebie odpowiedzialności pragną odegrać swoją rolę w życiu kulturalnym i społecznym. Dorośli mają za zadanie nawiązać z młodzieżą przyjacielski dialog, co pozwoli obu stronom, po przezwyciężeniu

¹⁶⁰ Statut Związku Harcerstwa Polskiego, dz. cyt., rozdział 2. §5.

¹⁶¹ LTW.

¹⁶² TMW, 2.

¹⁶³ PW-ZHP, s. 10.

różnicy wieku, poznać się wzajemnie i podzielić się nawzajem wartościami właściwymi każdej stronie¹⁶⁴.

W dużej mierze to od postawy i działania lidera zależy rozwój wychowanka. *Bez umiejętności aktywnego słuchania liderzy na pewno stracą te okazje, kiedy mogą służyć zmartwionym podwładnym jako doradcy*¹⁶⁵. Istotnym aspektem w wychowywaniu są stałe szkolenia, ponieważ pomagają one liderom w umiejętności komunikacji, umiejętności rozwiązywania problemów i ujrzenia go w nowym świetle. *Liderzy, którzy umieją aktywnie słuchać, zazwyczaj potrafią pomóc podwładnym obrócić problemy w okazje do osobowego rozwoju*¹⁶⁶.

Niezmiernie ważnym problemem w organizacji harcerskiej, jak i tych na całym świecie jest nie stosowanie się do misji danej organizacji, lecz podążanie za władzą, prestiżem i pozycją. Taki człowiek, który na pozór wzbudza autorytet, traci go bardzo szybko po odkryciu braku jego wiarygodności przez podwładnych. [...] *Szyk mundur, grubość i kolor funkcyjnego sznura, wielkość założonego papierami biurka, telefon i fax, i wielki gabinet imponują krótko, jeśli są wyłącznymi atrybutami autorytetu instruktora pełniącego jakąś ważną funkcję. On nie wychowuje. Wychowuje zawsze i prawdziwy autorytet tworzy tylko osobisty przykład, prawdziwość czynów, odpowiedzialność, porządek, konsekwencja*¹⁶⁷.

¹⁶⁴ DAŚ, 12.

¹⁶⁵ T. Gordon, *Wychowanie bez porażek szefów, liderów, przywódców*, dz. cyt., s. 89.

¹⁶⁶ Tamże.

¹⁶⁷ S. Mirowski, *Styl życia*, dz. cyt., s. 31.

Art.4. Rola Prawa i Przyrzeczenia w procesie wychowawczym

Celem niniejszego artykułu jest wykazanie uniwersalności wartości płynących z Prawa i Przyrzeczenia oraz konieczności stosowania ich w HSW. Prawo i Przyrzeczenie, jako nośnik harcerskich wartości jest niezbędnym elementem w wychowaniu harcerskim. Harcerski system wychowawczy oraz wszelkie działania oparte są na harcerskich ideałach wynikających z Prawa i Przyrzeczenia. Jest to niezmienna i uniwersalna treść, skierowana do każdego człowieka i z myślą o każdym człowieku, również o tym niezrzeszonym w ZHP.

Poniższa część pracy ma za zadanie ukazanie funkcji Prawa i Przyrzeczenia jako metody wychowawczej, a nie wymianę konkretnych norm etycznych z wyżej wymienionego narzędzia. *Poprzez przyrzeczenie i prawo młody człowiek zobowiązuje się osobiście, z własnej woli, do przestrzegania określonego kodeksu postępowania i przyjmuje, w obecności grupy rówieśników, odpowiedzialność za dochowanie danego słowa. Stała identyfikacja z wartościami etycznymi i ciągły możliwie największy wysiłek zmierzający do osiągnięcia ideałów [...] są więc potężnym narzędziem oddziałującym na rozwój młodych ludzi*¹⁶⁸.

Przyrzeczenie Harcerskie jest dobrowolną, odpowiedzialną, pełną konsekwencji deklaracją harcerza do konkretnej postawy. Służba Bogu, fundament duchowego rozwoju w harcerstwie i warunek członkostwa w światowych organizacjach skautowych oprócz dbałości o osobistą relację z Bogiem, stanowi również *uosobienie najwyższych ideałów, takich jak miłość, prawda, dobro, sprawiedliwość, wolność, piękno, przyjaźń i braterstwo, wiara, nadzieja. Ideały te łączą wszystkich ludzi dobrej woli, niezależnie od pochodzenia, narodowości, wyznania, wywodzą się z norm moralnych opartych na uniwersalnych, etycznych i kulturowych tradycjach chrześcijaństwa. Wyznawany przeze mnie system wartości kształtuję samodzielnie, podążając*

¹⁶⁸ *Elementy programu skautowego*, dz. cyt., s. 25.

w kierunku wskazanym przez *Prawo Harcerskie*¹⁶⁹. DAŚ również podaje, że wszelkie sprawy doczesne należy układać tak, by pogodzić jego charakterystyczne cechy z wartościami wynikającymi z chrześcijaństwa dostosowując je tym samym do panujących warunków, miejsca, czasu i okoliczności. Jedną z form takiego apostołstwa jest właśnie działalność społeczna czy kulturowa¹⁷⁰. Ruch harcerski jest więc doskonałym przykładem wcielenia w życie wskazań z DAŚ.

Służba Polsce utożsamiana jest z szacunkiem, poznawaniem i głoszeniem historii i ważnych dla niej postaciach historycznych, tradycji, symboli i dziedzictwa narodowego Ojczyzny. Służba swojemu krajowi to również poszanowanie prawa innych państw i narodów. Służba bliźnim, najbardziej sztandarowa wartość harcerstwa, objawia się ofiarowaniem pomocy wtedy kiedy bliźni o to proszą, ale i wtedy kiedy *czujnym okiem dostrzegę, że na drodze mego życia stanął ktoś, kto potrzebuje pomocy, opieki, wsparcia, pocieszenia*¹⁷¹. Posłuszeństwo Prawu Harcerskiemu to stosowanie go w życiu codziennym i reprezentowanie swoją postawą i czynami ideałów harcerskich wśród osób, z którymi się żyje na co dzień. Harcerz dba o to, aby jego myśli, słowa i uczynki były zgodne ze sobą¹⁷².

Odpowiednikiem Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego w pionie wychowawczym jest Prawo i Obietnica Zucha, które wytycza kierunek wychowania najmłodszej grupy wiekowej w organizacji. Zuch poprzez pracę z tymi narzędziami buduje hierarchię celów i wartości. Prawo i Przyrzeczenie Harcerskie oraz Prawo i Obietnica Zucha wyznaczają kierunki programu wychowawczego ZHP, czyli służbę Bogu, Polsce i bliźnim¹⁷³.

¹⁶⁹ E. Gąsiorowska, *Wychowawcza rola Przyrzeczenia i Prawa Harcerskiego*, w: *W poszukiwaniu przygody. Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej*, red. E. Gąsiorowska, E. Kulczyk-Prus, Łódź 2011, s. 36-48.

¹⁷⁰ DAŚ, 7.

¹⁷¹ E. Gąsiorowska, *Wychowawcza rola Przyrzeczenia i Prawa Harcerskiego*, w: *W poszukiwaniu przygody. Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej*, dz. cyt., s. 36-48.

¹⁷² Tamże.

¹⁷³ PW-ZHP, s. 10.

Cennym uzupełnieniem tematu jest wykazanie, że stosunek do Prawa jest różne w poszczególnych grupach metodycznych¹⁷⁴. *Prawo i Przyrzeczenie powinny wskazywać harcerzom starszym drogę na ich własne szczyty. [...] Aby Prawo i Przyrzeczenie stały się naprawdę bliskie harcerzom starszym, trzeba pozwolić im na znalezienie własnego uzasadnienia zawartych w nich wartości. Jeśli tak się stanie, ukształtują swoje postawy w sposób świadomy, zaczną samodzielnie stawiać sobie pewne założenia wychowawcze i zdawać sobie sprawę z tego, że ich działania powinny być celowe*¹⁷⁵.

§ 2. Płaszczyzny rozwoju ujęte w HSW

W niniejszej części pracy następuje poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jak HSW jest stosowany w pionach metodycznych i na jakie płaszczyzny rozwoju stawia harcerstwo. Celem pracy jest uargumentowanie, że ZHP prowadzi wszechstronny rozwój dzieci i młodzieży nie zaniedbując żadnej sfery.

Metoda harcerska składa się z poszczególnych metodyk: zuchowej harcerskiej, starszoharcerskiej i wędrowniczej. W każdym pionie metodycznym ma miejsce wszechstronny rozwój choć przyjęto do każdego z nich inne formy czy też zestawy instrumentów metodycznych, które są dostosowane do rozwoju psychofizycznego dzieci i młodzieży. Poniżej przedstawiony jest krótki zarys poszczególnych metodyk, szczegółowo opisany jest natomiast przy poszczególnych płaszczyznach rozwoju¹⁷⁶.

Najmłodszą grupą harcerską są *zuchy* (zakres wiekowy 6 - 10 lat). Podstawową cechą metodyki zuchowej jest zabawa w kogoś, lub w coś. Grupy

¹⁷⁴ E. Gąsiorowska, *Wychowawcza rola Przyrzeczenia i Prawa Harcerskiego*, w: *W poszukiwaniu przygody. Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej*, dz. cyt., s. 36-48.

¹⁷⁵ Tamże.

¹⁷⁶ E. Kulczyk-Prus, *Metoda i metodyka*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, dz. cyt., s. 41.

działają zespołowo, np. poprzez zdobywanie sprawności grupowych. Drużynowy pełni rolę wodza. Kolejną grupą metodyczną są harcerki i harcerze w wieku od 10 do 13 lat. Liderzy grup harcerskich skupiają się na grze, jako działaniu zespołowym w małych, kilkuosobowych podstawowych komórkach harcerskich, zwanych zastępami. Nieodłącznym elementem gry jest zdrowe, twórcze współzawodnictwo. Drużynowy prowadzi drużynę we współpracy z radą drużyny, jest dla nich przywódcą i autorytetem¹⁷⁷. Harcerki starsze i harcerze starsi w wieku od 13 do 16 lat rozwijają się, poszukując autorytetów, obszarów zainteresowań i własnego stosunku do otaczających ich zależności. W tej drużynie funkcja lidera jest już nieco mniejsza. Rada drużyny podejmuje główne decyzje dotyczące programu i działalności jednostki¹⁷⁸.

Ostatnim pionem wiekowym, w którym ma miejsce proces wychowawczy są wędrowniczki i wędrowniczy, w wieku od 16 do 21 lat. Głównymi celami szczegółowymi na tym etapie wiekowym jest wyczyn (zespołowy oraz indywidualny) oraz służba zarówno w ZHP, jak i po za nim. W tej drużynie drużynowy pełni już rolę partnera, lidera i koordynatora zadań i przyjaciela, ponieważ wszystkie działania i decyzje ustalane są całą grupą¹⁷⁹. Dla czytelnego przekazu w niniejszej pracy: słowo *harcerka*, *harcerz*, *harcerze* w ogólnym rozumieniu jest używane w stosunku do całego ruchu harcerskiego, a nie tylko do pionu metodycznego. Omawiając pion metodyczny harcerski (10-13 lat) jest to odpowiednio podkreślone¹⁸⁰.

Godny omówienia jest fakt istnienia specjalności i specjalizacji w drużynach harcerskich. Pozwalają one rozwijać indywidualne zainteresowania, bądź pasję, na którą ukierunkowana jest dana jednostka. Specjalność harcerska jest sposobem realizacji programu harcerskiego poprzez wzbogacenie go o treści

¹⁷⁷ W skład rady drużyny wchodzi najczęściej: drużynowi, przybocznicy (pomocnicy drużynowego) i zastępowi (liderzy najmniejszych kilkuosobowych grup harcerskich) oraz ewentualnie opiekun drużyny.

¹⁷⁸ E. Kulczyk-Prus, *Metoda i metodyka*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, dz. cyt., s. 41-42.

¹⁷⁹ Tamże.

¹⁸⁰ Tamże.

charakterystyczne dla danego rodzaju aktywności, w oparciu o metodę i ideę. Specjalności oraz specjalizacje zapewniają wszechstronny rozwój, z ewentualnym naciskiem na wybraną płaszczyznę rozwoju. Ustanowiono następujące specjalności harcerskie: artystyczna, ekologiczna, jeździecka i kawaleryjska, Harcerskiej Służby Granicznej, Harcerskiej Służby Porządkowej, Harcerskiej Służby Ruchu Drogowego, lotnicza, łącznościowa i Informatyczna, obronna, Pocht Harcerskich, ratownicza, pożarnicza, sportowa, turystyczno – krajoznawcza, wodna i żeglarska, historyczno –rekonstrukcyjna¹⁸¹.

Harcerski system wychowawczy jest wdrażany przez stosowanie instrumentów metodycznych. Instrumentami są: próba harcerki/harcerza (od razu po wstąpieniu do organizacji) wędrownicza (po przejściu do pionu wędrowniczego (od 16 roku życia), gwiazdki zuchowe i stopnie harcerskie (zestaw zadań koniecznych do wykonania, aby zdobyć dany stopień, czy gwiazdkę), sprawności indywidualne, lub zespołowe w metodyce zuchowej (zestaw zadań ukierunkowanych na jeden temat, zmagający naukę danej umiejętności), uprawnienia oraz odznaki harcerskie i państwowe, zadania zespołowe, projekty, jak i również znaki służb (znak zdobywa się zespołowo poprzez rozpisanie zadań polegających na służbie w danym obszarze tematycznym - przykładem jest znak służby kulturze, lub znak służby dziecku)¹⁸².

Związek Harcerstwa Polskiego ze swoim harcerskim systemem wychowawczym jest przygotowany na różnice wynikające z wieku i okoliczności życia oraz dba o to, aby była rozwijana każda z pięciu płaszczyzn rozwoju: duchowa, emocjonalna, intelektualna, społeczna i fizyczna.

¹⁸¹ Załącznik do uchwały Głównej Kwatery ZHP nr 57/2011 z dnia 12 maja 2011 r. w sprawie zatwierdzenia „Zasad pracy specjalności w jednostkach harcerskich”, Warszawa 2011, 1-5.

¹⁸² E. Kulczyk-Prus, *Metoda i metodyka*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, dz. cyt., s. 33.

Art.1. Rozwój duchowy

*Duchowość można określić jako zdolność człowieka do zrozumienia samego siebie: własnej natury, sensu życia, powołania. Wartości stanowią cele i dobra służące rozwojowi człowieka w jakiejś sferze życia. Podstawowe wartości duchowe to miłość, prawda, wolność i odpowiedzialność. Z wartościami duchowymi związane są często wartości dotyczące religijności, takie jak wiara, nadzieja i miłość. Podstawą wychowania w ZHP są normy moralne, wywodzące się z uniwersalnych, kulturowych i etycznych wartości chrześcijaństwa. Organizacja przyjmuje dzieci i młodzież zarówno wierzące, jak i niewierzące, a to wszystko z powodu pragnienia objęcia młodych ludzi jak największym kręgiem wszechstronnego rozwoju. Słuszność tej decyzji wskazują ostatnie słowa z KDK: *To, co przedkłada Sobór święty ze skarbnicy nauki Kościoła, ma na celu pomóc wszystkim ludziom naszych czasów, niezależnie od tego, czy wierzą w Boga, czy tylko niewyraźnie go uznają, by jaśniej pojmując całe swoje powołanie, lepiej przystosowali świat do wzniosłej godności człowieka, dążyli do powszechnego i głębiej pojmowanego braterstwa, a powodowani miłością, odpowiedzieli wielkodusznym i zespołowym wysiłkiem wymaganiom naszej epoki*¹⁸³.*

Rozwój duchowy w harcerstwie jest najważniejszą, a zarazem najtrudniejszą płaszczyzną rozwoju, nad którą pracują wychowankowie i wychowawcy w ZHP. Liderzy harcerscy działają tak, aby wartości nie były narzucane, lecz bardziej odkrywane. Poszukiwanie wspólnego dobra i dialogu jest budowaniem prawdziwego człowieczeństwa w ruchu harcerskim. Rozwój duchowy i religijny rozumiany jako rozwój swego wnętrza oraz jako *poszukiwanie dobra, prawdy, sprawiedliwości, odkrywanie ważnych w życiu wartości oraz dążenie do ich realizacji. To poznawanie własnych emocji, nauka wyrażania uczuć, dochodzenie do tego, co dobre, a co złe. To podstawa*

¹⁸³ KDK, 91.

*kształtowania moralności*¹⁸⁴. To również pogłębianie osobistej relacji z Bogiem. *Im bardziej bowiem jednoczy się świat, tym wyraźniej zadania ludzi przekraczają ramy partykularnych grup i powoli rozciągają się na cały świat. Dział się to może jedynie wtedy, gdy poszczególni ludzie i grupy będą pielęgnować cnoty moralne i społeczne oraz będą je szerzyć w społeczeństwie, tak by przy koniecznej pomocy łaski Bożej ukształtowali się prawdziwie nowi ludzie i budowniczości nowej ludzkości*¹⁸⁵.

Praca nad sobą i nad swoimi słabościami, pogłębianie wrażliwości, stawianie sobie wyzwań, to również forma rozwoju duchowego. Dzięki tym działaniom wychowanek staje się dojrzały i odpowiedzialny za swoją postawę. Praca z bohaterem też wzmaga rozwój duchowy. Przykładem mogą być zajęcia i zapoznanie się z sylwetką bł. ks phm. Wincentego Frelichowskiego, patrona harcerstwa, którego nieraz stawia się za wzór osoby pracującej nieustannie nad swoim charakterem. *Wiedza o zasadach działania praw natury, o tym, jak funkcjonuje świat przyrody to też przedsiónek przygody z duchowością*¹⁸⁶. Pośrednią formą do podjęcia pracy nad duchowością harcerzy jest wprowadzona obrzędowość drużyny, tzn. zwyczaje tej jednostki bogate w symbolikę pełną treści, przesłanie, treści przekazane pośrednio w sposób alegoryczny, piosenka, gawęda czy obrzędy harcerskie z okazji składania Przymierzenia¹⁸⁷.

System wartości w metodyce zuchowej jest kształtowany głównie przez wychowanie religijne. *Jest to najczęściej praktykowana droga rozwoju duchowego dzieci, ze względu na wychowanie rodziców, uczęszczanie na lekcji religii*¹⁸⁸. Treść pierwszego punktu Prawa Zucha: *Zuch kocha Boga i Polskę* wskazuje na to, że rozwój duchowy bardzo ważny w życiu tak młodego dziecka.

¹⁸⁴ M. Maciejowska, *Jakie są zuchy?*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, dz. cyt., s. 20.

¹⁸⁵ KDK, 30.

¹⁸⁶ M. Maciejowska, *Jakie są zuchy?*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, dz. cyt., s. 20.

¹⁸⁷ Tamże.

¹⁸⁸ Tamże.

Co do rozwoju moralnego to dziecko kieruje się tym, czego chce, dąży do tego, co jest dla niego przyjemne i unika tego, co przykre. Wspieranie rozwoju duchowego zuchów jest realizowane poprzez: *kontakt z religią, refleksję nad samym sobą, pokonywanie własnych słabości, rozwijanie zdolności i doskonalenie samego siebie, kształtowanie odpowiedzialności poprzez stwarzanie okazji do podejmowania decyzji, służbę innym, kontakt z przyrodą, rozbudzanie wrażliwości etycznej i estetycznej, poznawanie i tworzenie kultury*¹⁸⁹.

Wbrew pozorom rozwój religijny i duchowy nie jest prosty do przeprowadzenia w gromadach zuchowych. Rozwijać dzieci w tej sferze można najlepiej poprzez pośredniość, czyli zabawę, formy zajęć np. uroczysta zbiórka z gawędą (opowiadaniem) i osobisty przykład kadry. Bardzo duża praca nad rozwojem duchowym odbywa się na podstawie wartości głoszonych przez Prawo Zucha opisane we wcześniejszej wersji pracy¹⁹⁰.

*Warto zwrócić uwagę na rozwój moralny, będący przejawem kształtowania się sfery duchowej dziewcząt i chłopców. Możemy tutaj mówić o znaczącej przemianie zachodzącej w omawianym okresie życia*¹⁹¹. Harcerze (10-13 lat) charakteryzują się tym, że wybierają, a następnie przyjmują kryteria dobra i zła i odnoszą je do swoich czynów. Bardzo często ma miejsce rozdźwięk między oceną własnego postępowania, czy faktami a uznawanymi normami. Harcerze są przywiązani do norm uznawanych przez grupę, z którą się silnie identyfikują. Dlatego też bardzo często myślą kategoriami grupy¹⁹².

Na wiek starszoharcerski (gimnazjum) przypada okres poważnych zmian i trudności w życiu wychowanka. Konsekwencją tego jest nowe spojrzenie na relacje z innymi ludźmi, bardziej świadome podejście do świata wartości, jak

¹⁸⁹ Tamże.

¹⁹⁰ T. Zawadzka, *Wychowanie duchowe i religijne w gromadzie zuchowej*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, dz. cyt., s. 190-191.

¹⁹¹ J. Czarkowski, *Rozwój psychofizyczny dzieci i młodzieży w wieku harcerskim*, w: *Uczestnicząc w grze. Poradnik drużynowego drużyny harcerskiej*, dz. cyt., s. 14.

¹⁹² Tamże.

i do świata religii czy autorytetów. Młody człowiek wyciąga wnioski i konfrontuje swoje życiowe doświadczenia, uczy się podejmować decyzje, wybierać konkretny sposób aktywności i brać odpowiedzialność za innych i za siebie. Najbardziej naturalną nauką wartości duchowych w drużynie jest przykład liderów harcerskich. Wychowanie duchowe i religijne jest elementem życia codziennego jednostki harcerskiej. *Podstawą jest naturalne przekazywanie postaw, jakich deklaracje znajdujemy w Prawie i Przyrzeczeniu Harcerskim, jakie są zgodne z przyjętym w naszej kulturze chrześcijańskim systemem wartości*¹⁹³.

Metodyka starszoharcerska ukierunkowuje na poszukiwanie własnej drogi i autorytetów¹⁹⁴. Odpowiednio prowadzona praca nad rozwojem duchowym w drużynie wędrowniczej odnosi taki skutek, że wędrownik jest zainteresowany przedstawianymi mu ideami, ma ustalone, uogólnione zasady postępowania, kieruje się obowiązkami, stosuje realistyczną samoocenę, stawia sobie realistyczne, akceptuje cudze oceny na własny temat. W rozwoju duchowym bardzo decydujący jest wiek 21 lat, który jest przełomowym momentem w życiu młodego człowieka¹⁹⁵.

Ruch harcerski jest wspólnotą wychowania do wartości, zwraca więc sporą uwagę na rozwój duchowy. Rozwijana duchowość wzmacnia wszystko inne. Wiara i prawidłowe odniesienie się do wartości sprawia, że widzi się w tym sens. Łatwiej odkrywamy dobro, ustalamy odpowiednią hierarchię wartości – za słowami papieża Franciszka. Warto zwracać swoje wysiłki tylko ku tym wartościom, które służą rozwojowi człowieka¹⁹⁶. Niezbędnym elementem pracy wychowawczej jest również świadomość, że każde dziecko ma prawo, *aby pobudzano ich do oceny wartości moralnych wedle prawidłowego sumienia i do*

¹⁹³ Tamże.

¹⁹⁴ A. Jabłońska-Buchla, *Wychowanie duchowe w drużynie starszoharcerskiej*, w: *W poszukiwaniu przygody. Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej*, red. E. Gąsiorowska, E. Kulczyk-Prus, Łódź 2011, s. 125-126.

¹⁹⁵ E. Sidor, *Jaki jest wędrownik?*, w: *Niemala sztuka. Poradnik dla kadry wędrowniczej*, dz. cyt., Łódź 2011, s. 23-24.

¹⁹⁶ IITW.

*przyjmowania owych wartości przez osobisty wybór, a również do doskonalszego poznawania i miłowania Boga*¹⁹⁷.

Przykładowe działania Hufca ZHP w Pruszkowie (w zakresie rozwoju duchowego), na podstawie którego napisana jest ta praca, przedstawiają się następująco: powołanie Zespołu ds. Wychowania Duchowego i Religijnego Hufca ZHP w Pruszkowie (pod przewodnictwem osoby duchownej), w ramach którego organizowane są comiesięczne Msze Święte z udziałem i wsparciem harcerzy, comiesięczne programowe spotkania Zespołu, uczestnictwo w życiu liturgicznym lokalnego Kościoła oraz promowanie aktywności z okazji roku bł. Wincentego Frelichowskiego (02.2013-02.2014)¹⁹⁸.

W ramach pracy nad rozwojem duchowym harcerz szanuje i przestrzega obowiązujące go prawa (prawa ucznia, Prawo Harcerskie, prawa wynikające z wyznawanej wiary), poznaje i hierarchizuje wartości, wie, które z nich i dlaczego są powszechnie akceptowane, dostrzega różnorodność postaw i zachowań ludzi¹⁹⁹. Jest ona fundamentem działania harcerskiego i jest niezbędna do pełnego rozwoju człowieka. Działanie w pełni wartościowe nie może być pozbawione sfery duchowej. Potwierdza to fragment dekretu o apostołstwie świeckich *Apostolicam Actuositatem: Ani troski rodzinne, ani inne sprawy świeckie nie powinni poza sferą ich życia duchowego według słów Apostoła: „Wszystko, cokolwiek czynicie w słowie lub uczynku, wszystko w imię Pana Jezusa Chrystusa „czyńcie”, dziękując przez niego Bogu Ojcu” (Kol, 3,17). Takie życie wymaga ustawicznego ćwiczenia się w wierze, nadziei i miłości*²⁰⁰.

¹⁹⁷ GE, 1.

¹⁹⁸ B. Pawełczyńska, *Sprawozdanie z działalności Komendanta i Komendy merytoryczne i finansowe za okres listopad 2011 – listopad 2013*, Pruszków 2013, s. 4.

¹⁹⁹ B. Pawełczyńska, *Pisanie planów pracy w drużynie harcerskiej*, dz. cyt., s. 3.

²⁰⁰ DAŚ, 4.

Art.2. Rozwój emocjonalny

Wsparciem w rozwoju na płaszczyźnie emocjonalnej w gromadach wychowawczych jest wyrozumiałość i poważne traktowanie problemów dziecka. Problemy, które dla dorosłego są bardzo proste, dla dziecka mogą być nie do przejścia. Dzieci w tym wieku silnie przeżywają i uzewnętrzniają swoje emocje. Bardzo istotne jest wysłuchanie go czy raczej pokazanie, że zwraca się uwagę na niego samego oraz na jego problemy, które nie są lekceważone ze względu na różnicę wieku. Szukanie przyczyny smutków, czy problemów jest ewidentnym wsparciem w rozwoju emocjonalnym zucha. Istotne jest również motywowanie do samodzielnego myślenia: pomoc w rozwiązaniu problemu, a nie zrobienie tego za niego. Trwałość emocji u dziecka w tym wieku jest bardzo niska, a pobudliwość nerwowa bardzo duża²⁰¹.

Przy wstępnej stabilności emocje u dziecka w wieku harcerskim (klasy 4-6 szkoły podstawowej) z czasem zyskują na intensywności, bardzo możliwe są silne przeżycia uczuciowe, czy chwiejność między krańcowymi nastrojami. Częste są w tym wieku zmiany nastrojów czy czasowa dominacja uczuć negatywnych oraz silne zwrócenie uwagi na osobę adorowaną²⁰².

Harcerze starsi natomiast zastanawiają się coraz bardziej nad własną egzystencją i nad poszukiwaniem własnego *ja*²⁰³. Ma miejsce szybki rozwój uczuć moralnych, społecznych i estetycznych. Rozszerzają się zainteresowania. Wzorce i normy kulturowe są interpretowane coraz bardziej w sposób świadomy i krytyczny, co stanowi ważne źródło przeżyć emocjonalnych. Hierarchia wartości i norm nabiera wyrazu. Zaczyna ona stanowić podłoże nowych jakości uczuciowych, której jest podporządkowany obraz świata i siebie samego.

²⁰¹ E. Kulczyk-Prus, *Metoda i metodyka*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady wychowawczej*, dz. cyt., s. 41-42.

²⁰² J. Czarkowski, *Rozwój psychofizyczny dzieci i młodzieży w wieku harcerskim*, w: *Uczestnicząc w grze. Poradnik drużynowego drużyny harcerskiej*, dz. cyt., s. 13-14.

²⁰³ E. Gąsiorowska, T. Huk, *Poszukiwanie*, w: *W poszukiwaniu przygody. Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej*, dz. cyt., s. 12.

Rozbudzają się uczucia odpowiedzialności społecznej. Rozwój emocjonalny pozwala na właściwe zrozumienie mechanizmu kierowania się przyjaźnią i odpowiedzialnością²⁰⁴.

W wieku starszoharcerskim pojawia się większa wrażliwość na piękno przyrody i upodobanie do literatury pięknej, poezji i sztuki (rzeźby, malarstwa, architektury). Harcerze starsi odczuwają silną potrzebę przynależności do grupy rówieśniczej, potrzebę odgrywania określonej roli w społeczeństwie, zabawy i rozrywki, zainteresowanie problemami społecznymi i politycznymi, pragnienie szybkiego uzyskania autonomii i samodzielności, potrzeby poznawcze i aktywności społecznej, potrzeby służby określonym ideałom społecznym, religijnym, jak i poszukiwanie sensu życia. Z tego powodu mają miejsce różnorodne napięcia i typową dla nastolatków niestałość zachowania²⁰⁵.

W wieku wędrowniczym w zależności od wychowania domowego i osobowości stopniowo następuje zdolność do kontrolowania zachowań i emocji, umiejętność podejmowania decyzji w ważnych sprawach, dokonywania alternatywnych wyborów, oraz niezależność. Wędrownik rozwinięty emocjonalnie charakteryzuje się takimi cechami jak: zobiektywizowane interpretacje, dorosłe motywacje, rozwiązywanie konfliktów²⁰⁶, dostrzega potrzeby własne oraz innych ludzi, rozpoznaje, formułuje, wyraża i nazywa swoje uczucia²⁰⁷.

Przykładowe działania Hufca ZHP w Pruszkowie w zakresie rozwoju emocjonalnego to stosowanie narzędzi motywacyjnych jakimi są: List pochwalny Naczelnika ZHP, Nagrody: *Iskry Poczwórznego Ognia* – dla harcerzy wskazanych przez drużynowych, nagrody komendanta *Poczwórznego Ognia* – przeznaczone dla wyróżniających się harcerzy, nagrody komendy hufca dla *Młodego Harcerskiego Talentu* - przeznaczona dla drużynowych, nadanie tytułu

²⁰⁴ T. Huk, *Poszukiwanie*, w: *Nastolatki (13-16 lat) – przed nami siódme niebo*, w: *Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej*, dz. cyt., s. 16-18.

²⁰⁵ M. Tyszkowa, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, dz. cyt., s. 156.

²⁰⁶ E. Sidor, *Jaki jest wędrownik?*, w: *Niemala sztuka. Poradnik dla kadry wędrowniczej*, red. R. Polaszewski, E. Sidor, dz. cyt., s. 19-22.

²⁰⁷ B. Pawełczyńska, *Pisanie planów pracy w drużynie harcerskiej*, dz. cyt., s. 3.

Harcerskiego Przyjaciela - przeznaczone dla instruktorów; przyznawanie symbolicznych listków dębowych za lata służby instruktorskiej, zgłaszanie kandydatów do miejskiego konkursu *Wolontariusz Roku*²⁰⁸. Innymi przykładami wspierania rozwoju emocjonalnego są comiesięczne zbiórki kadry harcerskiej, jak i zbiórki drużyn i gromad oraz narzędzia do inicjowania pracy przy poszukiwaniu własnej drogi instruktorskiej – tzw. opisy funkcji – zakres kompetencji, obowiązków i uprawnień oraz warunków do działania, przypisanych określonej funkcji instruktorskiej. Opis funkcji jest podstawą rozmowy przełożonego z podwładnym, obejmującą funkcję. Za przykład można podać również *Indywidualną Ścieżkę Rozwoju* (ISR) – narzędzie planowania rozwoju kadry, uwzględniające predyspozycje osobowościowe oraz zadania, których osoba pełniąca funkcję ma się podjąć w ustalonym czasie²⁰⁹.

Art.3. Rozwój intelektualny

U dzieci w wieku wczesnym uwaga skupia się na tym, co przyciąga ich wzrok i to na krótki czas. Pamięć działa bardzo podobnie. Ważne jest, aby dobierać formy to możliwości umysłowych dzieci w tym wieku. Godne uwagi jest to, że zuchy są bardzo spostrzegawcze: zobaczą to, na co dorośli nie zwracają uwagi. Obserwacja jest jedną z najistotniejszych elementów rozwoju i wzbogacania wiedzy u dziecka. Stale rozwija się zdolność zapamiętywania, która na samym początku w pionie wczesnym (6 lat) jest zdecydowanie słabsza, niż dwa lata później. Najważniejsze jest to, aby nie skupiać się na konieczności zapamiętywania wszystkiego przez dzieci, lecz aby stworzyć odpowiednie

²⁰⁸ B. Pawełczyńska, *Rozkaz L. 4/2014*, Pruszków 14.02.2014, s. 1-4.

²⁰⁹ B. Pawełczyńska, *Sprawozdanie z działalności Komendanta i Komendy merytoryczne i finansowe za okres listopad 2011 – listopad 2013*, dz. cyt., s. 5.

warunki, gdzie można zdobywać nową wiedzę przekazywaną w logiczny sposób²¹⁰.

*Najlepszym sposobem na przyswajanie wiedzy jest rozwiązywanie problemów²¹¹. Bardzo dobrym sposobem jest postawiać problemy przed zuchami, które są nieco powyżej ich dotychczasowego poziomu, ale które będą możliwe do wykonania. Dzieci w tym wieku nie mają wykształconego w pełni myślenia abstrakcyjnego. Zrozumiałym przekazem będą konkrety. Rozwój intelektualny w gromadzie zuchowej może odbywać się przez: *samokształcenie oraz doskonalenie się zuchów, stwarzanie warunków do swobodnego kształtowania światopoglądu, naukę zdobywanie wiedzy, ćwiczenie zamysłów, ćwiczenie umiejętności obserwacji oraz wyciągania wniosków, kształtowanie indywidualności, uczestniczenie w życiu kulturalnym, rozbudzanie zainteresowań²¹².**

Spostrzeganie 10 - 13-latków jest dokładniejsze, świadomie ukierunkowane oraz bogatsze w szczegóły. Poprawia się orientacja w czasie przestrzeni, co wykorzystywane jest przy organizacji rajdów, wędrówek, czy gier w terenie. Pojawiają się większe możliwości uczenia się i trwałego przyswajania wiedzy. Pamięć ulega rozwojowi i przemianie – oprócz pamięci mechanicznej wytwarza się także pamięć logiczna. Oprócz tego pojawia się zapamiętywanie abstrakcyjno-logiczne. Pojawia się również myślenie przyczynowo-skutkowe. Emocje jednak są jednak decydującym czynnikiem. Zmiana uczenia się i nauczania wpływa także na zachowanie i kondycję intelektualną dziecka²¹³.

W okresie dorastania (drużyna starszoharcerska) wychowawcy mają do czynienia u swoich wychowanków z przejściem od myślenia konkretnego i obrazowego do myślenia abstrakcyjnego. Harcerze starsi dążą do wykrycia

²¹⁰ M. Maciejowska, *Jakie są zuchy?*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, dz. cyt., s. 15-16.

²¹¹ Tamże.

²¹² Tamże.

²¹³ J. Czarkowski, *Rozwój psychofizyczny dzieci i młodzieży w wieku harcerskim*, w: *Uczestnicząc w grze. Poradnik drużynowego drużyny harcerskiej*, dz. cyt., s. 13.

zależności między zjawiskami, z którymi spotykają się w życiu. *Zdolność myślenia analitycznego nasila krytycyzm gimnazjalistów w stosunku do bliższego i dalszego otoczenia, a szczególnie do osób dorosłych. Powyżej 15 roku życia młodzież stara się już systematyzować własne myśli i na tej podstawie dochodzi do coraz ogólniejszych teorii. Odczuwa potrzebę wprowadzania w życie swoich poglądów filozoficznych i społecznych, często z tego powodu przejawia postawy reformatorskie lub wręcz rewolucyjne*²¹⁴. Harcerz w wieku wędrowniczym rozwinięty, a zarazem rozwijający się charakteryzuje się następującymi cechami: poszukiwanie dowodów, koncentracja na wyjaśnieniach, stabilność zainteresowań, koncentracja zainteresowań²¹⁵.

Przykładowe działania Hufca ZHP w Pruszkowie w zakresie rozwoju intelektualnego to przede wszystkim szeroko rozumiane kształcenie. Przykładowe działania to: posiadanie instruktora do spraw kształcenia, którego rolą jest koordynowanie warsztatów, szkoleń, kursów oraz przekazywanie informacji o kursach zewnętrznych; działalność kształceniowa Międzyhufcowego Zespołu Kadru Kształcącej (Pruszków, Nowy Dwór Mazowiecki, Legionowo), w tym organizacja kursów, warsztatów i szkoleń metodycznych skierowanych do kadry hufca jaki i osób przygotowujących się do funkcji, jak i również kursy z zakresu udzielania pierwszej pomocy²¹⁶.

Aby stworzyć odpowiednie warunki do rozwoju intelektualnego, należy stworzyć aktywny proces zarówno na etapie gromadzenia danych, informacji jak i na etapie kodowania, przekształcania i wytwarzania nowej wiedzy. Aktywny proces kształcenia umożliwia harcerzowi na wychodzenie poza dostarczone informacje, dokonywanie odkryć oraz zmianie i doskonaleniu jej struktur poznawczych²¹⁷.

²¹⁴ T. Huk, *Poszukiwanie*, w: *Nastolatki (13-16 lat) – przed nami siódme niebo*, w: *Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej*, dz. cyt., s. 15-16.

²¹⁵ E. Sidor, *Jaki jest wędrownik?*, w: *Niemala sztuka. Poradnik dla kadry wędrowniczej*, dz. cyt., Łódź 2011, s. 19-23.

²¹⁶ B. Pawelczyńska, *Sprawozdanie z działalności Komendanta i Komendy merytoryczne i finansowe za okres listopad 2011 – listopad 2013*, dz. cyt., s. 5.

²¹⁷ T. Hejnicka-Bezwińska, *Pedagogika ogólna*, Warszawa 2008, s. 139.

Cenne są również słowa na temat rozwoju intelektualnego z KDK: *Na koniec natura intelektualna osoby ludzkiej udoskonala się i powinna doznać udoskonalenia przez mądrość, która umysł człowieka łagodnie pociąga ku poszukiwaniu i umiłowaniu tego, co prawdziwe i dobre. Przepojony nią człowiek dochodzi poprzez rzeczy widzialne do niewidzialnych. Epoka nasza bardziej niż czasy ubiegłe potrzebuje takiej mądrości, która by wszelkie rzeczy nowe, jakie człowiek odkrywa czyniła bardziej ludzkimi. Przyszłym losom świata grozi bowiem niebezpieczeństwo, jeśli ludzie nie staną się mądrzejsi. A zaznaczyć jeszcze trzeba, że liczne narody, mniej zasobne ekonomicznie, a bogatsze w mądrość mogą innym przynieść niezwykle wiele pożytku*²¹⁸.

Art.4. Rozwój społeczny

Rozwój osobisty człowieka jest nieodłącznie związany z rozwojem społeczeństwa. *Z natury społecznej człowieka wynika, że istnieje wzajemna zależność między postępowaniem natury ludzkiej i rozwojem społeczeństwa. Osoba ludzka jest i powinna być zasadą, podmiotem i celem wszystkich urządzeń społecznych, ponieważ z natury swej koniecznie potrzebuje ona życia społecznego*²¹⁹.

*Rozwojem społecznym nazywamy uczenie się przez dziecko norm panujących w społeczeństwie, stopniowe uświadamianie sobie, że wokół nas istnieją również inni, którzy nie tylko czegoś od nas wymagają, ale również mogą być dobrymi towarzyszami zabawy*²²⁰. W tym czasie dzieci wchodzi w wiele nowych ról społecznych: w rolę ucznia, kolegi, czy zucha. Zawijają się pierwsze przyjaźnie, nieraz bardzo zażyłe. Dopiero teraz zaczyna być

²¹⁸ KDK, 15.

²¹⁹ KDK, 25.

²²⁰ M. Maciejowska, *Jakie są zuchy?*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, dz. cyt., s. 18.

eliminowany egocentryzm i nabieranie świadomości, że ktoś może mieć inny punkt widzenia. Mimo tego, ma miejsce jeszcze silne skoncentrowanie na sobie. Zdarza się tak, że zuch umie więcej od pozostałej grupy. W grupie zuchowej wyłaniają się pierwsi liderzy, o których względy inne dzieci walczą. Wspieranie rozwoju na płaszczyźnie społecznej może odbywać się przez: system kar i nagród, realizację programu w którym będą elementy służby dla innych, tolerancji, gotowości do niesienia pomocy innym, wychowania patriotycznego²²¹.

Wiek harcerski (klasy 4-6 szkoły podstawowej) to trudny czas ze względu na kryzys autorytetu rodziców, konflikty z innymi dorosłymi, etap młodzieńczego buntu. Harcerze w wieku 10-13 lat buntując się przeciwko dotychczasowym (jakże oczywistym) autorytetom i zasadom szukają wzorców i szukają podłoża gdzie indziej, np. w innych grupach społecznych, czy wśród znajomych. Najważniejsze jest to, aby dziecko trafiło wtedy na odpowiedni grunt. Tworzące się zespoły koleżeńskie są naturalnym krokiem w tym wieku. Dlatego też system małych grup w drużynie harcerskiej (zastępy) jest utworzony na podstawie obserwacji naturalnych potrzeb dzieci w wieku 10-13 lat, potrzebujący zrzeszać się w małe grupki oraz utożsamiać się, nawiązywać w nich trwałe relacje²²².

Instrumenty metodyczne opisane we wcześniejszej części pracy są istotnym elementem na tym etapie wiekowym. Ułatwiają one rozwój indywidualny oraz pracę nad sobą. Potrzeba akceptacji ze strony grupy jest jednym z największych profitów harcerstwa. Akceptowany zawsze jest ten, kto szanuje obowiązujące zasady i wartości. To także od lidera zależy, czy drużyna będzie miejscem, które przyjmie każdego chętnego młodego człowieka, chcącego widzieć w drużynie oparcie - drużynie, która go szanuje, wierzy w niego i wspiera²²³.

²²¹ Tamże.

²²² J. Czarkowski, *Rozwój psychofizyczny dzieci i młodzieży w wieku harcerskim*, w: *Uczestnicząc w grze. Poradnik drużynowego drużyny harcerskiej*, dz. cyt., s. 14.

²²³ Tamże.

Z kolei harcerz starszy uczy się kierowania zastępem, sprawdza się również lider i przyszyły wychowawca. Zakres przykładowych działań w tym obszarze to: prowadzenie zbiórki zastępu, realizowanie wspólnego przedsięwzięcia (projektu), udział z drużyną w imprezie hufcowej, chorągwianej czy ogólnopolskiej²²⁴.

W wieku harcerzy starszych następuje świadome poznawanie swojej sfery psychicznej. *Dorastający interesują się własnymi przeżyciami i światem wewnętrznych doznań, co w konsekwencji uruchamia proces wyodrębniania własnej indywidualności na tle społecznego otoczenia. Dorastający stawiają sobie pytania: Kim jestem? Jaki jest cel mego życia? Jakie jest moje miejsce w społeczeństwie²²⁵?* Tożsamość jest wtedy kształtowana poprzez wypróbowanie różnych ról społecznych, następuje sprawdzanie swoich naturalnych predyspozycji. Właśnie wtedy zaczynają wstępnie kształtować się trwałe postawy oraz dokonują się różne wybory życiowe. Harcerze starsi pragną również dorównać podziwianym przez siebie bohaterom czy ideałom, zaczynają również kształtować swój charakter. Porównują siebie z rówieśnikami i osobami dorosłymi zajmującymi określone pozycje społeczne²²⁶.

Dojrzałość społeczna przejawiające się często w wieku wędrowniczym to: *zdolność do pełnienia ról społecznych w rodzinie i społeczeństwie, dobrego komunikowania się z innymi ludźmi, zarobkowania, utrzymania siebie i rodziny²²⁷*. Okres dojrzewania to również czas odnajdywania własnej tożsamości. Przejawem dojrzałości społecznej jest: *poczucie pewności, poczucie bycia akceptowanym, zaradność społeczna, samodzielność, tolerancja społeczna²²⁸*.

²²⁴ E. Gąsiorowska, T. Huk, *Poszukiwanie*, w: *W poszukiwaniu przygody. Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej*, dz. cyt., s. 12.

²²⁵ T. Huk, *Poszukiwanie*, w: *Nastolatki (13-16 lat) – przed nami siódme niebo*, w: *Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej*, dz. cyt., s. 18-20.

²²⁶ Tamże.

²²⁷ E. Sidor, *Jaki jest wędrownik?*, w: *Niemala sztuka. Poradnik dla kadry wędrowniczej*, dz. cyt., dz. cyt., s. 19-23.

²²⁸ Tamże.

Dojrzały wędrownik pod względem społecznym jest świadomym członkiem ZHP, zna swoje prawa i obowiązki, zdaje sobie sprawę z przynależności do różnych grup społecznych: rodziny, społeczności lokalnej, grupy etnicznej, narodu, państwa, społeczności europejskiej i światowej. Aktywnie współdziała on w grupie, umiejętnie się komunikuje z innymi, buduje więzi międzyludzkie, aktywnie uczestniczy w życiu rodziny i wypełnia wynikające z tego obowiązki. Dostrzega również i rozwiązuje problemy oraz wypełnia zadania w najbliższym otoczeniu i środowisku lokalnym, potrafi podejmować decyzje dotyczące grupy, do której należy, odpowiednio zachowuje się podczas uroczystości harcerskich, szkolnych, państwowych²²⁹. Dzieci i młodzież powinny dbać o swój rozwój społeczny, tak aby wyposażyć się w odpowiednie umiejętności, które pozwolą im czynnie uczestniczyć w różnych wspólnotach społecznych i aby w ten sposób *zabiegali o wspólne dobro*²³⁰.

W rozwoju społecznym dzieci i młodzieży ważną rolę spełnia kultura, która wprowadzając ład relacji między ludźmi tworzy również społeczne wzorce zachowań i postaw. Wytwory kultury są również środkiem wyrazu uzewnętrzniania wartości. *Wartości niesione przez kulturę mogą być wykorzystane do opanowania impulsów uczuciowych i w następstwie do samourzeczywistnienia jako osoby utożsamiającej się z prawdą*²³¹. Kościół zachęca do kształcenia się, do wzbogacania się o nowe zdolności i umiejętności adekwatnie do warunków działania i aby utrzymali te zdolności, które są otrzymane od Ducha Świętego. *Działalność zawodowa i społeczna winny wyciskać na tej duchowości świeckich swoiste znamię*²³².

Przykładowe działania Hufca ZHP w Pruszkowie w zakresie rozwoju społecznego przedstawiają się następująco: Zgrupowanie Obozów Hufca w 2012 roku, akcja charytatywna *Zostań św. Mikołajem*, polegająca na zbiórce

²²⁹ B. Pawełczyńska, *Pisanie planów pracy w drużynie harcerskiej*, dz. cyt., s. 2.

²³⁰ GE, 1.

²³¹ A. Mazan, *Czy w dobie ponowoczesności rodzina, naród i kultura mogą jeszcze wychowywać?*, w: *Wychowanie a wyzwania ponowoczesności*, red. E. Osewska, Warszawa 2011, s. 95-96.

²³² DAŚ, 4.

i rozwożeniu produktów spożywczych dla najuboższych mieszkańców Pruszkowa 22 grudnia; promocja wolontariatu, w tym udział przedstawicieli hufca w konkursach organizowanych przez Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej; autorskie programy hufca realizowane w latach 2012-2014: Bezpieczniej Ku Dorosłości, Żeby Młodość Wiedziała a Starość Mogła, Euro – EKO, Mój przyjaciel urzędnik; programy centralne: ZHP dla Syrii (Hufiec ZHP w Pruszkowie opracował własny materiał metodyczny przesłany do wszystkich harcerzy w Polsce), Rok Regionów, Kierunek Przyszłość!, Chcę wiedzieć więcej niż wiem umieć więcej niż umiem. *Niech więc świeccy wielce sobie cenią i w miarę sił wspierają dzieła miłosierdzia oraz przedsięwzięcia pomocy społecznej czy to prywatne, czy publiczne, a także międzynarodowe, które niosą skuteczną pomoc jednostkom i narodom, znajdującym się w potrzebie, współpracując na tym polu ze wszystkimi ludźmi dobrej woli*²³³.

Działalność ZHP podczas wakacji jest główną działalnością wychowawczą. Sednem działania harcerskiego jest obóz letni. *Obóz harcerski jest przede wszystkim świetną i niezastąpioną szkołą współżycia społecznego. Szkołą wyrabiającą energię, hart, pomysłowość, zaradność, przedsiębiorczość i pracowitość. Życie w gromadzie, współodpowiedzialność za pracę zespołu, koleżeństwo, zadzierzgnięcie więzów przyjaźni oraz główne fundamenty wychowania społecznego, jakiemu służyć ma harcerski obóz. Ta wspólnota harcerska, jak każda społeczność, ma własne prawa i obyczaje. Prawa te zrodzone przez życie wpływają silnie na codzienny tok wydarzeń obozowych, kształtując ich formę i wychowawczą treść. Bardzo dużo czynników oddziałuje na bieg społecznego życia obozu harcerskiego, na atmosferę, na postawę ideologiczną jego mieszkańców i na wynoszone z obozu wrażenia, które trwale żłobią młodą psychikę*²³⁴.

Podsumowując badania nad rozwojem społecznym w kulturze dzieci i młodzieży w ruchu harcerskim można powiedzieć, że jest to bardzo istotny

²³³ Tamże, 8.

²³⁴ J. Parzyński, *Obóz harcerski*, Kraków 1957, s. 8.

element harcerskiego wychowania. Niezależnie od wieku oraz przyjętej metody kluczowym zadaniem jest wzbudzenie poczucia społecznej odpowiedzialności za drugiego człowieka oraz świadomości jak poprzez poszanowanie kultury własnego narodu, podejmowanie się zadań dotyczących osobistego rozwoju można wpływać na obraz i kondycje społeczeństwa.

Art.5. Rozwój fizyczny

W ogólnych założeniach metodycznych pracy z harcerzami kładzie się nacisk na rozwój sprawności fizycznej oraz wychowawczo-zdrowotne funkcje aktywności ruchowej. W harcerskim systemie wychowania fizycznego propaguje się zwłaszcza te formy aktywności ruchowej, które mogą być uprawiane przez całe życie. Należą do nich m.in. gry i zabawy ruchowe, gry terenowe, turystyka oraz ćwiczenia rekreacyjne. Wychowanie fizyczne, sport i turystyka odgrywają także ważną rolę w harcerskim samowychowaniu, na które składają się przede wszystkim sprawności oraz stopnie zuchowe i harcerskie. [...] Związek Harcerstwa Polskiego [...] wiąże zadania sportowo-rekreacyjne w jednolity system oddziaływań społeczno-wychowawczych²³⁵. Prawo Zucha i Prawo Harcerskie akcentuje konieczność umacniania więzi z przyrodą i środowiskiem naturalnym człowieka.

Rozwój fizyczny w gromadzie zuchowej jest dostosowany do wszelkich procesów, które zachodzą w organizmie młodego dziecka. Ze względu na to, że kości dziecka intensywnie rosną, zajęcia są przystosowane do tego, że dzieci źle odczuwają długie stanie, siedzenie czy długotrwałą jedną czynność fizyczną. Niezbędną i podstawową zasadą szczególnie w metodyce zuchowej jest przemienność form, np. wysiłek (intensywny, ale krótkotrwały) przeplatany chwilami odpoczynku. Również mięśnie nie są w pełni rozwinięte. Ze względu na starania się o równomierny rozwój mięśni wprowadza się zajęcia sportowe,

²³⁵ T. Maszczak, A. Szatyński, *Sport w szczepie, drużynie, zastępie*, Warszawa 1981, s. 5-6.

np. zawody, jak i prace manualne, rozwijające motorykę małą. Zajęcia fizyczne są ukierunkowane również na poprawę koordynacji ruchowej oraz na uświadamianie sobie własnej siły oraz umiejętność odpowiedniego dysponowania nią. Rozwój na płaszczyźnie fizycznej jest dobrą okazją do nauki wytrwałości, silnej woli i chęci do działania. Rozwój fizyczny zuchów może być wspierany poprzez: *dbanie o sprawność fizyczną, uprawianie sportu, wędrówkę i turystykę, poznanie i stosowanie zasad zdrowego trybu życia, walkę z nałogami, przestrzeganie zasad higieny*²³⁶.

Organizm harcerzy (dzieci w wieku 10-13 lat) jest co prawda nie duży, ale stabilny. Rozwój intensywny jest podczas wzrastania szkieletu. Następuje również rozwój mięśni. Ruchy są coraz lepiej opanowywane (np. trudniejsze prace manualne). Zaczynają się pojawiać przejawy dojrzałości płciowej. Jest to bardzo ważne, ponieważ *płciowość jest podstawowym współczynnikiem osobowości, jednym ze sposobów jej istnienia, ujawniania, porozumiewania z innymi, odczuwania, wyrażania i przeżywania miłości ludzkiej*²³⁷. Drużynowy drużyny harcerskiej to osoba bardzo delikatna, subtelna dla swoich wychowanków, uwzględniający ich przeżycia i szanujący ich problemy. Zmiany w organizmie, w szczególności hormonalne, powodują, że początkowo słabiej funkcjonuje układ nerwowy. Młodzież w tym okresie jest pobudliwa, impulsywna, występują objawy braku równowagi psychicznej, trudności skupienia się, płaczliwość i agresywność, a także apatia. Osobną kwestią jest związany z rozwojem płciowym rozwój seksualny²³⁸. Ważne jest, aby wychowankowie otrzymywali *pozytywne i roztropne wychowanie seksualne, dostosowane do ich wieku*²³⁹ oraz takie, które buduje godność człowieka, a nie niszczy.

²³⁶ E. Kulczyk-Prus, *Metoda i metodyka*, w: *W krainie zabawy. Poradnik drużynowego gromady zuchowej*, dz.cyt., s. 41-42.

²³⁷ KSWK, 4.

²³⁸ J. Czarkowski, *Rozwój psychofizyczny dzieci i młodzieży w wieku harcerskim*, w: *Uczestnicząc w grze. Poradnik drużynowego drużyny harcerskiej*, dz. cyt., s. 12.

²³⁹ GE, 1.

Dbałość o rozwój fizyczny w wieku harcerzy starszych jest szczególnie ważna. Nastolatek poszukuje i odkrywa możliwości swojego ciała. Natomiast harcerze w wieku wędrowniczym osiągają dojrzałość. Przykładowymi formami zajęć wzmagających rozwój fizyczny są: *udział w zawodach sportowych, turniejach, olimpiadach, uprawianie wybranej dyscypliny sportowej, systematyczne ćwiczenia*²⁴⁰.

*Zimowiska są doskonałą formą do uprawiania sportów i turystyki zimowej, ale nie zawsze wykorzystaną. [...] Tymczasem nawyki wypoczynku po pracy kształtowane są już w okresie młodości. To, że większość dorosłych hołduje wypoczynkowi pasywnemu, a czas wolny spędza przy telewizorze, kartach i alkoholu, przedkładając wczasy latem nad bardzo ważny punkt widzenia biologicznego odpoczynek zimą, jest w znacznej mierze winą niedostatecznego systemu przygotowania społeczeństwa do aktywnego wypoczynku. [...] Wszystkie formy ruchu, prowadzone w środowisku naturalnym poza terenem zabudowanym, wywierają bardzo korzystny biologicznie wpływ na zdrowie człowieka, a uprawianie turystyki i sportu zimą wpływ ten uwielokrotnia*²⁴¹. Korzystne warunki rozwoju wychowania fizycznego, sportu i turystyki w Związku Harcerstwa Polskiego stwarzają kolonie zuchowe i obozy harcerskie, a także program Nieobozowej Akcji Letniej. Na każdej kolonii zuchowej i obozie harcerskim są organizowane harcerskie igrzyska obozowe, w których biorą udział wszyscy uczestnicy, występując w roli zawodników, sędziów i organizatorów zawodów²⁴².

Przykładowe działania Hufca ZHP w Pruszkowie w zakresie rozwoju fizycznego przedstawiają się następująco: obozy ze szczególnym uwzględnieniem wędrówek obozowych (np. Zgrupowania obozów Hufca ZHP w Pruszkowie w 2012 roku), biwaki organizowane w każdym roku po kilkanaście w hufcu, wyprawy w ramach prób na stopnie harcerskie,

²⁴⁰ E. Gąsiorowska, T. Huk, *Poszukiwanie*, w: *W poszukiwaniu przygody. Poradnik drużynowego drużyny starszoharcerskiej*, dz. cyt., s. 12.

²⁴¹ *Zajęcia na zimowiskach*, red. T. Łobożewicz, T. Dziarnowska-Lewandowska, Warszawa 1989, s. 3-5.

²⁴² T. Maszczak, A. Szatyński, *Sport w szczepie, drużynie, zastępie*, Warszawa 1981, s. 7.

np. wyprawy rowerowe, wędrówki, wspinaczki. Ostatnio harcerze z hufca włączają się w biegi maratońskie. W planach jest powołanie Zespołu ds. Rozwoju Fizycznego, aby uaktywnić tę sferę, najbardziej zaniedbaną w hufcu pruszkowskim, jak i w całym ZHP²⁴³.

Wychowanie fizyczne to także nauka, czyli zdobywanie wiedzy o własnym organizmie oraz praca nad własną sylwetką, urodą, zdrowiem i sprawnością. To również zabawa, której dostarczają, zwłaszcza u zuchów, wszelkie zabawowe i sportowo-rekreacyjne formy aktywności ruchowej²⁴⁴.

²⁴³ B. Pawelczyńska, *Sprawozdanie z działalności Komendanta i Komendy merytoryczne i finansowe za okres listopad 2011 – listopad 2013*, dz. cyt., s. 4-5.

²⁴⁴ T. Maszczak, A. Szatyński, *Sport w szczepie, drużynie, zastępie*, Warszawa 1981, s. 41.

ROZDZIAŁ III

ROLA HARCERSTWA W WYCHOWANIU – ZAGROŻENIA I SZANSE

W poprzednich rozdziałach pracy zostały przedstawione fundamenty pracy wychowawczej w ZHP: historia i geneza ruchu skautowego na ziemiach polskich, pomysł na harcerskie wychowanie, tzn. harcerski system wychowawczy oraz omówione płaszczyzny wszechstronnego rozwoju. Te wszystkie elementy powinny być odniesione do współczesności. Tylko wtedy mogą stać się realnie istniejącymi składnikami harcerskiego życia, mającymi wpływ na wychowanie dzieci i młodzieży. Istnieje więc potrzeba stałej analizy i czuwania nad szukaniem rozwiązania, jak sprostać zagrożeniom i jak wykorzystać pojawiające się dla procesu wychowawczego szanse. Tematem tej części pracy jest przedstawienie ewentualnych zagrożeń i szans, jakie odnoszą się do pracy wychowawczej w ZHP. W dalszej części następuje poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, jak wykorzystać pojawiające się szanse, a jak unikać zagrożeń po to, aby harcerska praca wychowawcza odniosła jak największy skutek.

Przedmiotem refleksji jest XXI wiek charakteryzujący się znacznym postępowaniem cywilizacyjnym, który ma wpływ na wiele aspektów naszego życia. Europeizacja w negatywnym znaczeniu narzuca inne, niż trwałe i ponadczasowe priorytety młodym ludziom. Bardzo trudno jest utrzymać tradycyjnie polski styl życia. Rodziny krajów zachodnich traktują przedmiotowo swoich dziadków i starszych rodziców wysyłając ich do domów opieki wtedy, gdy ci zaczynają

potrzebować opieki. Chwila zjednoczenia przy rodzinnym stole podczas spożywania wspólnego posiłku jest zastąpiona przez gotowe produkty jedzone w pośpiechu, lub przez obiad w restauracji. Rodzice nie mają czasu porozmawiać z własnymi dziećmi. W coraz mniej licznych rodzinach człowiek nieraz czuje się bardzo samotny²⁴⁵. Przed organizacjami harcerskimi stoją więc duże wyzwania związane z przekazywaniem ponadczasowych wartości związanych z historią swojego narodu i tradycji oraz poszanowaniem własnej rodziny. Znamienne w tym miejscu są słowa Józefa Piłsudskiego: *Ten, kto nie szanuje i nie ceni swojej przeszłości, ten nie jest godzien szacunku teraźniejszości, ani nie ma prawa do przyszłości*²⁴⁶. Historia inspiruje, aby podejmować wyzwania, które pozwolą na budowanie lepszej przyszłości dla kolejnych pokoleń. Powyższe słowa bardzo wyraźnie mówią o tym, jak ważne jest kultywowanie tradycji historycznych. W ruchu harcerskim ten element pracy wychowawczej zajmuje bardzo ważne miejsce.

Lata powojenne były dla harcerstwa bardzo niekorzystne. Był to okres, który burzył przekazywanie prawidłowych wzorców. ZHP jak wiele innych organizacji, musiał podporządkować się istniejącemu systemowi i niestety, bardzo wiele zła w tym czasie uczyniono w stosunku do kadry harcerskiej, jak i wychowanków. Działania w tamtych czasach powodowały powstawanie niekorzystnego wizerunku całego ruchu harcerskiego w społeczeństwie. Ówczesna sytuacja harcerstwa bardzo często ma odbicie w dzisiejszych czasach. Przejawia się ono brakiem zaufania, szczególnie starszego pokolenia wobec ZHP, co jest związane ze złymi skojarzeniami harcerstwa z propagandą komunistyczną. Ten czas, podczas którego podłożem pseudo harcerskiego działania nie były cele wychowawcze pokutuje w pamięci wielu osób²⁴⁷.

Na podstawie tego, co już zostało napisane, można stwierdzić, że wszelkie organizacje społeczne są bardzo często jedynymi, lub jednymi

²⁴⁵ R. Siwek, *Globalny wymiar zmiany wzorców autorytetu wśród młodzieży*, Łódź 2009, s. 43-46.

²⁴⁶ J. Piłsudski, *Przemówienie w Wilnie o wspólnych dziejach Polski i Litwy*, Wilno 20.04.1922, w: B. Urbankowski, *Józef Piłsudski. Myśli, mowy i rozkazy*, Warszawa 1989, s. 92.

²⁴⁷ M. Pawełczyńska-Ślusarczyk, *Zarys historii harcerstwa w Pruszkowie w latach 1945-2011*, dz. cyt., s. 8.

z niewielu miejsc, gdzie pracuje się z zagubioną młodzieżą wobec takich zagadnień, jak tradycja, szacunek do historii i ponadczasowych wartości. Związek Harcerstwa Polskiego według niniejszej pracy jest właśnie taką organizacją.

§ 1. Zagrożenia

Współcześni ludzie tworzą swoim działaniem takie warunki, w których na dorastające dzieci i młodzież (jak i na całość społeczeństwa) czyhają liczne niebezpieczeństwa. W tej części pracy zwrócona będzie uwaga, jakie szczególne zagrożenia mogą dotknąć ruch harcerski.

Zagrożeniem dla człowieka jest wszystko to, co powoduje w nim uzasadniony lęk. Człowiek w dzisiejszych czasach boi się własnych wytworów, które przekroczyły nieraz dopuszczalną granicę, często przeciwko niemu samemu. Pojawia się więc kolejna obawa, tym razem o samozniszczenie przez własne wytwory. Dużym zagrożeniem we współczesności jest nieuczciwe wykorzystywanie zasobów naturalnych ziemi, alienacja od naturalnego środowiska człowieka, czy nieodpowiednie wykorzystywanie rozwoju techniki. Rozwój techniczny sam w sobie nie jest zagrożeniem. Jest nim to, że wraz z tym rozwojem nie idzie w parze rozwój moralny i etyczny. Młodzi ludzie są wychowywani w duchu egoizmu i postawy konsumpcyjnej. Wolność jednych tworzy się kosztem zniewolenia i cierpienia drugich. Człowiek gubi się z powodu braku porządku moralnego, sprawiedliwości i miłości społecznej. Następuje postęp w świecie rzeczy a nie osób, co całkowicie nie sprzyja rozwojowi moralnemu²⁴⁸. Wśród tych wszystkich zagrożeń i trudności ZHP podejmuje trud pracy wychowawczej. Musi stawiać czoła w zasadzie wszystkim wymienionym powyżej zagrożeniom.

²⁴⁸ RH, 15-16.

Art.1. Upadek ideałów w kontekście współczesnych zagrożeń cywilizacyjnych

Obecnie panują bardzo trudne warunki do wychowania i niekiedy mogą one źle wpływać na kondycję procesu wychowawczego. Według Stefana Mirowskiego mamy do czynienia z zagrożeniem moralności społecznej. Chodzi tutaj o etykę zawodową i codzienną uczciwość. Najmniejsze aspekty nieuczciwości doprowadzają do większych. Jeżeli jakiegokolwiek, nawet drobne elementy nieuczciwości będą miały miejsce w pracy wychowawczej, nieuczciwość ta urośnie do większych rozmiarów. Harcerstwo straci swój sens. Następuje również zanik dzielności – brak odwagi w podejmowaniu decyzji. Zamiast prób pokonywania trudności można spotkać się z frustracją. Często ma miejsce autorytet z faktu nadania, a nie z faktu godnej do naśladowania postawy. Powstaje również zjawisko niedouczenia, a za tym brak kompetencji. Niegospodarność jest kolejnym zagrożeniem, który nie wzmacnia trwałości ideałów. Skutkiem niegospodarności jest zawiniona i niezawiniona nędza, brak równowagi ekonomicznej (ogromne bogactwa, a zarazem ogromna bieda) oraz marnotrawienie dóbr (czas i środki materialne)²⁴⁹.

Warto w tym miejscu przypomnieć, co zostało przedstawione we wcześniejszej części pracy, że ZHP stawia za swój cel stworzenie warunków do wszechstronnego rozwoju. Organizacja sama tych warunków nie stworzy. Przyjmuje ona takie warunki, jakie przygotowało dla niej społeczeństwo. ZHP nie jest odrębnym, oddzielnym światem, ale jedną z wielu komórek społecznych, zlepiających się w jedną całość. Społeczeństwo tworzą ludzie i jeśli będą tworzone powyższe warunki, a właściwie ich brak, nie sposób będzie wprowadzać harcerski system wychowawczy w życie z pozytywnym skutkiem. Społeczeństwo odwróci się od dziedziczenia wartości i sprawdzonych metod wychowania. Niski poziom wiedzy niektórych kręgów społecznych nie jest

²⁴⁹ S. Mirowski, *Styl życia*, dz. cyt., s. 78-80.

problemem. Prości ludzie, mimo braku dostępu do szerszej wiedzy bardzo dobrze radzą sobie z wychowaniem, ponieważ kierują się miłością i mądrością. Za to tempo życia, czy brak czasu dla innych jest niemałym problemem. Opieka nad własnymi dziećmi jest powierzana innym osobom lub instytucjom ze względu na konieczność pracy, lub pochłonięcie nią. Rodzice bardzo często czują się bezradni i bierni i w tym jest bardzo duże zagrożenie dla harcerstwa. Aby proces wychowawczy w ZHP odniósł pełni skutek, konieczna jest nieustanna bliska współpraca i dialog między głównymi wychowawcami, czyli rodzicami, a kadrą harcerską. Brak wsparcia rodziców może stać się przyczyną mniejszej skuteczności oddziaływania metody harcerskiej na młodego człowieka. Podkreślą to następujące słowa z LTW: *Być nauczycielem dzisiaj – uczyć i wychowywać – to wielka sztuka prowadzenia dzieci i młodzieży „pod prąd” negatywnych zjawisk i zagrożeń*²⁵⁰.

Znacznym problemem w procesie prawidłowego rozwoju młodego człowieka jest źle rozumiana wolność pojmowana jako samowola, tolerancja pojmowana jako brak żadnych granic oraz usilnie propagowanie tych teorii. Młodzi ludzie przyjmują pogoń za pieniędzmi - częsty przykład widziany u rodziców i brak etycznego życia jako idealny sposób na dorosłość. Hedonistyczny styl życia w społeczeństwie wpływa negatywnie na postawę wychowanków oraz na kadrę instruktorską, która wychowując bez własnego osobistego przykładu nie ukazuje wiarygodności swoich słów i zaleceń²⁵¹.

Obecnie powstają nowe teorie i twierdzenia, których skutkiem będzie zniszczenie społeczeństwa. Według DAŚ, świeccy na miarę swoich zdolności powinni wyjaśniać, bronić i odnosić zasady chrześcijańskiego życia do problemów we współczesności²⁵². Świeccy mają więc przed sobą dużo pracy, szczególnie nad takim zagrożeniem jak, spustoszenie w mentalności i świadomości oraz postrzeganie życia, jako szereg okazji do wykorzystania, a

²⁵⁰ LTW.

²⁵¹ TMW.

²⁵² DAŚ, 6.

nie jako szansa rozwoju osobowego. Bardzo często życie jest traktowane fragmentarycznie, a nie kompleksowo²⁵³.

Kolejnym omawianym zagrożeniem dla rozwoju dzieci i młodzieży są nałogi, agresja, przestępczość, nawiązywanie kontaktu z nieodpowiednimi grupami społecznymi i środki masowego przekazu, które wpływają na życie młodych ludzi i dyktują zasady *niezdrowego* stylu życia. Zadaniem, dzięki któremu dorastający ludzie unikną tego zagrożenia jest dbałość o to, aby poprzez właściwe stosowanie środków masowego przekazu następowało poszukiwanie własnej tożsamości i umiejętne wprowadzanie w życie społeczne²⁵⁴.

Nie tylko świadomość sprzyjających okoliczności jest sednem sukcesu wychowawczego. Aby móc w pełni stworzyć warunki do rozwoju należy bacznie obserwować swoje najbliższe otoczenie. Świadomość ewentualnych zagrożeń czyhających na wychowanków, jak i wychowawców jest niezbędna, gdyż tylko mając taką świadomość wychowawcy będą wiedzieli, czego unikać i nad czym pracować. Przestrożą dla ZHP jest wizja upadku ideałów harcerskich (ludzkich) w świetle wyżej wymienionych zagrożeń, jeśli nie będzie się ich eliminować.

Art.2. Negatywny wpływ propagandy komunistycznej na wizerunek i kondycję ZHP we współczesności

Wiemy, że pod koniec lat czterdziestych Związek Harcerstwa Polskiego został bardzo brutalnie zniszczony, dawni instruktorzy zostali z harcerstwa usunięci, ZHP jako organizacja została potępiona, oficjalnie wyklęta. Nazwano go organizacją reakcyjną, imperialistyczną. Zastąpiła go tzw. Organizacja Harcerska, działająca w ramach Związku Młodzieży Polskiej, która miała być

²⁵³ J. Strojny, *Harcerstwo w służbie Bogu. Materiał dla parafii rzymskokatolickich*, dz. cyt., s. 23.

²⁵⁴ S. Jasionek, *Wychowanie moralne*, Kraków 2004, s. 97.

*polską wersją radzieckiej organizacji pionierskiej, a okazała się wychowawczą klęską*²⁵⁵. Po dziś dzień Związek Harcerstwa Polskiego boryka się z pozostałościami po wcześniej wspomnianej wychowawczej klęsce. Dotknęło to boleśnie organizację i znacznie osłabiło jej kondycję. Pytaniem niniejszej części pracy jest to, jak propaganda komunistyczna w Polsce wpłynęła na obecny wizerunek i możliwości organizacyjne ZHP.

Rządy komunistyczne w powojennej Polsce spowodowały największe zmiany w ruchu harcerskim. Niestety, były to zmiany negatywne. To właśnie wtedy odstąpiono całkowicie od harcerskich idei i nadano organizacji propagandowy charakter. Harcerstwo służyło do wpajania idei państwa socjalistycznego. ZHP nie wyznawało wizji harcerstwa zapoczątkowanej przez Andrzeja Małkowskiego. Treść Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego dostosowano do potrzeb ustroju komunistycznego. Związek Harcerstwa Polskiego na parę lat został przekształcony w Organizację Harcerską, która z ideą ruchu harcerskiego nie miała nic wspólnego. Odrzucono również tradycyjne formy pracy wypracowane przez wielu doświadczonych instruktorów, metodyki poszczególnych grup, rozwiązania programowe i organizacyjne, aż wreszcie całą metodę harcerską, w tym zasady harcerskiego wychowania. Możliwością dalszego działania był Związek Młodzieży Polskiej. *Odsunięto większość doświadczonych instruktorów. Przewodnikami drużyn zostali etatowi pracownicy szkół. Drużyna skupiała młodzież całej szkoły, a zastępy i ich odpowiedniki - ogniwa - odpowiadały klasie*²⁵⁶.

Historię harcerstwa i wychowanie religijne uważane przez założyciela ogólnoswiatowego skautingu Roberta Baden-Powella za całkowicie naturalny czynnik w skautingu, stanowił dla rządzących niemały problem. Narzucano masowość, a przynależność nie była dobrowolnym wyborem młodego człowieka, co jest całkowitym zaprzeczeniem metody harcerskiej. W latach 70. po czasach komunizmu, w niektórych grupach społecznych pozostał zły

²⁵⁵ K. Persak, *Szanowni Państwo!...*, w: *W 40-lecie Zjazdu Łódzkiego*, red. W. Katner, Łódź 1997, s. 17.

²⁵⁶ R. Paławski, *Gra o harcerstwo*, Warszawa 2005, s. 137.

społeczny obraz harcerstwa. W niektórych przypadkach ZHP nadal jest kojarzony jako spuścizna po ustroju komunistycznym, choć takim już nie jest²⁵⁷. W opiniach tych nie brano pod uwagę faktu, że to właśnie młodzież z roku 1956 była tą grupą, która jawnie wystąpiła przeciwko systemowi stalinowskiemu²⁵⁸. To młodzież harcerska ścierająca się w dwóch przeciwstawnych nurtach wniosła swój wkład do reaktywacji harcerstwa. W latach 1973-1981 ruch Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej był bardzo popierany przez reżim komunistyczny. To właśnie za ich przyczyną mają miejsce negatywne opinie pokutujące w społeczeństwie do dziś. Wielu zapomina, że równorzędnie z HSPS istniały drużyny, które nadal czerpały motywację do działania z tradycji i ideałów przedwojennego harcerstwa i Szarych Szeregów²⁵⁹.

Wspomniane zagrożenie było bardzo widoczne na początku lat 90. XX wieku. W wyniku odłączenia się od ZHP części instruktorów, którzy utworzyli późniejszy Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, ZHP był kojarzony (w przeciwieństwie do ZHR) jako kontynuator zasad komunistycznego harcerstwa. Takie opinie szerzyły się nie tylko wśród osób świeckich, ale także wśród duchownych. Pomówienia te niestety, są nadal powtarzane w niektórych środowiskach. Jest to już jednak zanikająca opinia²⁶⁰.

Sytuacja związana z doświadczeniem ustroju komunistycznego spowodowała, że ZHP został skrzywdzony nie tylko przez opinię społeczną, ale również odśrodkowo, przez własnych instruktorów i inne osoby działające za czasów komunistycznych. Z tego powodu władze organizacji postanowiły oficjalnie zadośćuczynić osobom pokrzywdzonym w czasach powojennych w formie *jasnego uregulowania stosunku organizacji do spraw niegodnych idei*

²⁵⁷ A. Gałeczka, *Rola harcerstwa w PRL-u i dziś*, w: <http://www.pangea.gliwice.zhp.pl/component/content/article/26-nowoci/162-rola-harcerstwa-w-prl-u-i-dzi.html>, 2010 (14.05.2014).

²⁵⁸ M. Ogórek, *Ikony PRL*, Warszawa 2011, s. 142.

²⁵⁹ J. Fedorowicz, *Życie PRL*, Warszawa 2011, s. 112-113.

²⁶⁰ R. Pałowski, *Gra o harcerstwo*, dz. cyt., s. 137.

*Związku Harcerstwa Polskiego*²⁶¹. Organizacja chcąc tym samym wyznawać wartości zawarte w Prawie Harcerskim wyraziła krytyczny stosunek do własnych działań, które przyniosły szkodę harcerstwu, jak i społeczeństwu. Władze wyraziły się również krytycznie o bezideowych działaniach władz i instruktorów ZHP, szczególnie za działalność na szkodę wychowanków oraz za krzywdy, szykany, prześladowania i współpracę ze służbami bezpieczeństwa w PRL²⁶².

Zadaniem instruktorów harcerskich z dzisiejszych czasów jest pamiętanie o tej niechlubnej części historii harcerstwa. To przed nimi stoi zadanie, jakie wyciągnąć z tego wnioski i jak z tym tematem pracować, aby sytuacja z przeszłości nie była zagrożeniem dla ZHP. Wydawałoby się, że czas wolności nie wymaga tego. Okazuje się, że wymaga szczególnie. Z troską o wychowanie młodego człowieka ZHP powinien rozliczyć się ze wszystkich swoich długów z przeszłości, a godnym drogowskazem do osiągnięcia takiej drogi są słowa abp Sławoja Leszka Głódzia z 1995 roku (14 lat temu i rok przed ponownym przyłączeniem ZHP do światowych struktur skautowych): *Harcerzu polski, oczyść swój program z tego wszystkiego, co jeszcze w jakiś sposób wiąże się z niedawną przeszłością. Masz trzy drogowskazy – w stronę Boga, Ojczyzny i bliźniego*²⁶³.

Jednym z najnowszych kroków ZHP w związku z rozliczaniem się z niechlubną historią jest ten oto fragment stanowiska najwyższej władzy harcerskiej, czyli Zjazdu ZHP z grudnia 2013 roku: *XXXVIII Zjazd ZHP, mając świadomość złożoności i głębi uwarunkowań historycznych - jako najwyższa władza Związku Harcerstwa Polskiego - przeprasza wszystkich, których niegodni członkowie naszych szeregów skrzywdzili, wobec których w trudnej historii zachowali się niegodziwie, których Związek pozbawił członkostwa za ich poglądy i kultywowanie tradycyjnych wartości Harcerstwa. XXXVIII Zjazd ZHP dziękuje*

²⁶¹ K. Pater, *Stanowisko XXXVIII Zjazdu Związku Harcerstwa Polskiego z dnia 7 grudnia 2013 r. w sprawie zadośćuczynienia instruktorom, którzy za swoją harcerską służbę doznali niezasadnionych krzywd*, Warszawa 2013.

²⁶² Tamże.

²⁶³ S. Głódź, *Harcerstwo polskie wciąż w twórczy sposób wypełnia swoje dziejowe zadanie*, 1995, w: M. Drozdowski, *Harcerska Antologia Papiaska*, dz. cyt., s. 14.

Wam za wierność harcerskim idealom i prosi o wybaczenie i powrót do czynnej, instruktorskiej służby. XXXVIII Zjazd ZHP tym stanowiskiem pragnie zamknąć etap rozliczeń ze swoją trudną historią, aby móc wejść w drugie stulecie harcerstwa, koncentrując się na realizacji misji ZHP, czyli wychowaniu młodych Polaków²⁶⁴.

Zagrozenie to może być całkowicie wyeliminowane z życia harcerskiego i społecznego, jeśli każdy człowiek będzie się stosował do zasady, która głosi, że wolność w rozumieniu chrześcijańskim to zdolność odszukania i wyboru prawdziwego dobra oraz realizacja tego dobra w życiu codziennym. Jest to również podążanie tylko ku temu, co jest w pełni godne i rozwojowe względem człowieka²⁶⁵.

§ 1. Szanse

Stworzenie odpowiednich warunków do wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży jest bardzo istotne nie tylko dla nich samych, ale również dla całego społeczeństwa. Składa się ono przecież z poszczególnych grup społecznych, a te z kolei z poszczególnych jednostek. Na ile ludzie będą godnie reprezentować swoje człowieczeństwo, na tyle świat będzie podążał w lepszym kierunku i doskonalił się. Niniejsza część pracy jest odpowiedzią na pytanie, jak odpowiednio wykorzystać szanse stojące przed ruchem harcerskim. Poszukiwana jest również odpowiedź na to, czy ZHP jest w stanie wychowywać dzieci i młodzież na dojrzałych i pewnych siebie obywateli, którzy w sposób ambitny i trwały potrafiliby kształtować otaczającą ich rzeczywistość.

²⁶⁴ K. Pater, *Stanowisko XXXVIII Zjazdu Związku Harcerstwa Polskiego z dnia 7 grudnia 2013 r. w sprawie zadośćuczynienia instruktorom, którzy za swoją harcerską służbę doznali nieuzasadnionych krzywd*, dz. cyt.

²⁶⁵ J. Majka, *Wychowanie chrześcijańskie – wychowaniem personalistycznym*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, Warszawa 1973, s. 57.

Aby szanse dla ruchu harcerskiego okazały się realiami, warty przypomnienia jest fakt, że cała działalność człowieka względem swoich potrzeb związana jest zawsze z innymi ludźmi, kręgami społecznymi i otoczeniem. Człowiek zawsze działa w relacji do kogoś od pierwszych chwil swojego życia (choćby od momentu poczęcia, obecności w łonie matki czy narodzin), nigdy nie działa sam. Wychowywać się samemu, bez odniesienia do innych – to absurd²⁶⁶.

Bardzo istotne jest to, aby wykorzystać pojawiające się szanse, bo będzie to wzmacniać wychowanie. O tyle bardziej istotne jest to, aby poprzez te szanse umożliwić w całym działaniu harcerskim godny rozwój dzieci i młodzieży, ponieważ zaowocuje to w dorosłym ich życiu. Potwierdzają to te oto słowa R. Guardiniego: *Dzieciństwo jest okresem niezwykle ważnym, wspomagającym okresy występujące po nim w biografii każdego człowieka, bowiem młody człowiek dziedziczy dziedzictwo swojego dzieciństwa, dorosły dziedziczy to co przeżył w młodości, a człowiek stary nosi w sobie dziedzictwo całego swojego życia, które wzięte razem ukazuje tę przepiękną mozaikę, którą nazywamy życiem człowieka*²⁶⁷.

Art.1. Historia i tradycja jako wzorzec postaw oraz pomost przenoszący uniwersalne wartości do dzisiejszych czasów

Życie wyłącznie wydarzeniami z historii, jak i przeświadczenie, że przeszłość nie może wnieść nic pozytywnego do przyszłości, bo jest już zamkniętym rozdziałem nie są prawidłowymi stwierdzeniami. Ruch harcerski ma za zadanie pracować z historią tak, aby na jej podstawie kształtować teraźniejszość i aby niosła ona odpowiednie owoce w przyszłości. Sam fakt

²⁶⁶ RH, 14.

²⁶⁷ R. Siwek, *Globalny wymiar zmiany wzorców autorytetu wśród młodzieży*, Łódź 2009, s. 43.

ogromnego wkładu ruchu harcerskiego w historię narodu zachęca do harcerstwa i tworzy godną rzeczywistość ludzką. Stefan Mirowski tak ocenił rolę historii w harcerstwie: *Harcerstwo jest wyzwaniem nie tylko naszego pokolenia, było też wyzwaniem wielu poprzednich pokoleń. Przez prawie cały dwudziesty wiek harcerstwo uczestniczy w polskim życiu społecznym. Każdemu pokoleniu daje wyzwanie, każe sprostać zagrożeniom. Pokolenie w którym wyrosłem, przeżyło wielkie zagrożenie państwowego bytu. Można powiedzieć, że Szare Szeregi moralnie wyszły zwycięsko z wyzwania jakim była II wojna światowa*²⁶⁸.

Oprócz bezpośredniego kojarzenia ZHP z ruchem wychowawczym można również go kojarzyć jako organizację, która wniosła i wnosi swój wkład w dziedzictwo ogólnoludzkie, historię i w szeroko pojęty aspekt kulturowy. Jest to nieodłącznie związane z wychowaniem (stania się w pełni człowiekiem), ponieważ do pełnego człowieczeństwa dochodzi się poprzez kulturę, w niej człowiek udoskonala ciało i ducha. Życie społeczne staje się bardziej ludzkie przez postęp obyczajów (tradycji) i instytucji, a jedną z nich jest Związek Harcerstwa Polskiego. Kulturę możemy utożsamiać również z czynnym rozwojem człowieka, ponieważ człowiek przez swoją twórczość, która staje się częścią historii, wyraża i okazuje doświadczenia, myśli i dążenia. W historii warto szczególnie zwracać uwagę na te wydarzenia, które służyły pełnemu postępowi ludzi – nie tylko technicznemu tak, jak jest to rozumiane współcześnie, ale również etycznemu. Kultura ma więc aspekt historyczny, jest w niej osadzona. *Tak też tworzy się określone i historyczne środowisko, w które włącza się człowiek jakiegokolwiek narodu czy wieku i z którego czerpie wartości dla doskonalenia kultury osobistej i społecznej*²⁶⁹. Kultura, historia, a więc i wypracowana tradycja musi prowadzić do pełnej doskonałości człowieka, to jest celem pracy z historią, tak powszechnej w ZHP²⁷⁰.

²⁶⁸ S. Mirowski, *Styl życia*, dz. cyt., s. 78.

²⁶⁹ KDK, 5-59.

²⁷⁰ Tamże.

*Harcerstwo w toku swoich niemal stu lat istnienia wniosło poważny wkład do kultury, a zwłaszcza pedagogiki polskiej*²⁷¹. Ze względu na Małkowskich i sto lat historii mówi się słynne zdanie, że harcerstwo to skauting plus niepodległość. Z perspektywy całej historii, tradycji i oddziaływania harcerstwa można śmiało stwierdzić, że *harcerstwo polskie to skauting plus niepodległość i myśl pedagogiczna*²⁷². Pedagogika, zaangażowanie w wychowaniu wyróżnia ruch harcerski na tle innych organizacji skautowych, ponieważ poziom intelektualny harcerstwa jest bardzo wysoki. Ze względu na dokonania pedagogiczne zarówno przed wojną, jak i po wojnie nic nie stoi na przeszkodzie, aby stwierdzić, że ZHP pod względem wychowawczym i pedagogicznym jest wzorem dla licznych organizacji skautowych na świecie²⁷³. Związek ma więc nie lada wyzwanie: pamiętać o dokonaniach ludzi i o tych, dzięki której istnieje taki ruch wychowawczy, jakim jest harcerstwo oraz wszystko, co jest godne człowieka²⁷⁴.

Z faktu różnych wydarzeń historycznych związanych z harcerstwem, w opinii społecznej często panuje przekonanie, że to przede wszystkim młodzi ludzie powinni nieść wszystkie najlepsze narodowe wartości, które tworzyły i nadal tworzą tożsamość, m.in. poprzez kontynuację dzieła zapoczątkowanego przez Olę i Andrzeja Małkowskich. Związek Harcerstwa Polskiego akcentuje w harcerskim systemie wychowawczym rolę tradycji, dziedzictwa historycznego, obyczajów narodu, aż wreszcie stylu życia. Fakty te ewidentnie wskazują na to, że harcerstwo to nie tylko zagospodarowanie wolnym czasem²⁷⁵.

Godny podkreślenia jest fakt z polskiej historii, w której wiele razy doświadczano owocnego współżycia i wzajemnego przenikania kultur. Poprzez ten wielokulturowy styl życia wytwarzały się wzory społecznych zachowań. Po

²⁷¹ *Dorobek pedagogiki harcerskiej*, dz. cyt., s. 7-9.

²⁷² Tamże.

²⁷³ Tamże.

²⁷⁴ TMW.

²⁷⁵ S. Głódź, *Kazanie podczas mszy świętej w 80-rocznicę tragicznej śmierci Andrzeja Małkowskiego i w 20-rocznicę śmierci Olgi Drahonowskiej-Małkowskiej*, 1999, w: M. Drozdowski, *Harcerska Antologia Papińska*, dz. cyt., s. 102.

pewnym czasie przekształcały się one w obyczaje i postawy, obejmujące coraz szersze dziedziny życia. Ojczyznę więc cementuje tradycja, na którą składa się dokonany przez ponadpokoleniową wspólnotę wybór wartości i postaw²⁷⁶. Dlatego tradycja, obyczajowość, obrzędowość jednostek harcerskich, otwarcie na innych jest jednym z bardzo ważnych elementów wychowawczych w ZHP. Owocem takiej otwartości i przenikania się kultur może być sposób na pozbycie się uwikłanych konfliktów między ludźmi i utrwalenie w działaniu ludzkim doświadczenia historycznego, będącego pomocą w podejmowaniu decyzji w przyszłości²⁷⁷.

Prezydent Aleksander Kwaśniewski w kwietniu 2005 roku w rozmowie z władzami ZHP wypowiedział się, że harcerstwo to wyjątkowa umiejętność łączenia tradycji ze współczesnością, wkraczającą do Związku. Połączenie tradycji i nowoczesności jest bardzo potrzebne. Z jednej strony ma miejsce propagowana tradycja patriotyczna, w odniesieniu do wydarzeń historycznych, a z drugiej strony otwartość na nowe technologie. Sukces współczesnego harcerskiego wychowania polega na tym, aby przy współczesnych formach działania i wyrażania się dotrzeć z trwałymi i niezmiennymi w harcerstwie wartościami do młodego człowieka nie pomniejszając ich. *Sądzę, że słowa te najlepiej obrazują rolę dzisiejszego harcerstwa mimo, że często jest ona w dzisiejszych czasach postrzegana zupełnie inaczej*²⁷⁸.

Zmiany historyczne to czas, podczas którego zadawano sobie pytania dotyczące tej najbliższej, ale i dalszej przyszłości. Szukano też odpowiedzi na pytanie, jaki ma być program, który będzie propozycją dla młodych ludzi. *Jakiego placu trzeba, by zgromadzić wszystkich, którzy mają w swoim życiorysie krótszy lub dłuższy epizod z harcerską lilijką? Ile tysięcy, ba milionów Polek*

²⁷⁶ A. Pawełczyńska, *O istocie narodowej tożsamości*, Lublin 2010, s. 71-72.

²⁷⁷ B. Cywiński, *Widok z krawędzi Zachodu*, „Rzeczpospolita” (dodatek „Plus-Minus”) 2002 nr 87, s. A6.

²⁷⁸ R. Pałowski, *Gra o harcerstwo*, dz. cyt., s. 89.

i Polaków przewinęło się przez Związek Harcerstwa Polskiego? I choć mijają lata, zmieniają się pokolenia, harcerstwo trwa²⁷⁹.

Art.2. Współczesne harcerstwo syntezą niezmiennych norm i wartości oraz nowoczesnych form działania

Fundamenty wychowania harcerskiego zawarte są w Prawie i Przyrzeczeniu Harcerskim. Nie są to wartości obowiązujące tylko członków ZHP. Nie tracą one na aktualności, jeśli jest mowa o ludziach spoza Związku, ponieważ wartości harcerskie są uniwersalne dla wszystkich. Szansą dla ZHP jest to, że jako organizacja może stać się bardzo mocnym propagatorem tychże uniwersalnych wartości, sprzeciwiając się kłamstwu, płyćźnie etycznej i rozwojowej. Harcerstwo ma szansę być jednym z najważniejszych partnerów dla rodziców do wychowania dzieci. Aby być skutecznym w XXI wieku, trzeba mówić językiem tych czasów. Harcerstwo ma szansę połączyć te dwa aspekty. Niniejsza część pracy traktuje o stosowaniu uniwersalnych zasad i wartości we współczesności.

Wybór odpowiednich norm i wartości jest bardzo istotny w okresie dorastania. Jest to czas odkrywania różnych aspektów życia, czas pierwszych poważnych decyzji, mających duży wpływ na dalsze życie²⁸⁰. Codzienne działanie harcerskie, ukierunkowujące nas ku wartościom uświadamia wychowankom, jak ważną rolę oni pełnią w budowaniu społeczeństwa. Dlatego też powinny być podjęte wszelkie starania, aby w jak najlepszy sposób wypełniać swoje czynności domowe, społeczne i zawodowe, ponieważ wszystko to, co robimy niesie wkład w życie wspólnoty społecznej, szczególnie tej

²⁷⁹ Tamże.

²⁸⁰ TMW.

najbliższej życiu człowieka²⁸¹. Istotne w zakresie wychowania oprócz treści, są przyjęte formy działania. Dlatego też, młodzi ludzie we współczesnym harcerstwie mogą doświadczyć rzeczy dla nich niecodziennych takich, jak przebywanie bez telefonu i prądu 4 tygodnie w lesie podczas obozu harcerskiego. Tam każdy uczy się bezpośredniego dialogu z drugim człowiekiem, bez sms-ów, e-maili i internetu²⁸².

Bardzo często pada określenie, że młodość nie jest zależna od wieku. Młodość to podążanie ku konkretnym wartościom. Bez odpowiednich wartości człowiek się starzeje, czyli charakteryzuje się *działaniem zachowawczym ograniczonym do określonego i zbyt wąskiego zakresu doświadczeń, stereotypów, przyzwyczajzeń i obyczajowości*²⁸³. Być bogatym w młodość to znaczy być bogatym wewnątrz. Współczesne harcerstwo jest syntezą norm i wartości ponieważ jest jednym ze środowisk, *które niosą w sobie i zapewniają dobro życia, rozwój osoby, relacji międzyludzkich, dają wolność i radość życia*²⁸⁴. Harcerstwo więc jako nośnik wartości, dobry projekt na zagospodarowanie młodości, zasiew, który dobrze zakorzenia się na całe życie, kształtuje osobowość, czyni człowieka aktywnym społecznie, otwartym na ludzi i świat²⁸⁵.

Harcerstwo ma to do siebie, że pragnienia pojedynczych osób, jak i wspólnoty społecznej oraz odpowiedź na nie syntetyzuje prawda. Harcerstwo umożliwia młodemu człowiekowi konfrontację zamysłu życiowego i celów, środków do ich realizacji oraz wartości, które cementują wszystkie działania w odniesieniu do dobra wszystkich i siebie samego. Drużyna harcerska ofiaruje młodemu człowiekowi nowy styl życia oraz oryginalność. Jest ona darem (przy zachowaniu zasady dobrowolności), a świadomość zasad jest wyrażona w sobie radosną służbą, a nie ciężkim i nieprzyjemnym obowiązkiem. *Życie jako służba*

²⁸¹ DAŚ, 13.

²⁸² B. Pawełczyńska, *Pytania zapisane na korze*, „Czuwaj” 2013 nr 8, s. 31.

²⁸³ J. Strojny, *Harcerstwo w służbie Bogu. Materiał dla parafii rzymskokatolickich*, Warszawa 2005, s. 13-14.

²⁸⁴ Tamże.

²⁸⁵ Tamże.

i dar ogarnia jednocześnie duchową sferę życia ludzkiego, integruje osobę i nabiera wartości prawdziwej DOBREJ NOWINY – EWANGELII. Parafrazując wypowiedź Zygmunta Krasińskiego można powiedzieć, że „młodość w harcerstwie jest rzeźbiarką, co wykuwa żywot cały”, wyznacza w życiu właściwy kierunek, nadaje mu właściwy kształt związany z dobrem, prawdą i służbą w miłości. Wychowanie młodego człowieka, jak i samowychowanie, związane są z realizacją z własnej woli wybranego „projektu życia”²⁸⁶.

Wychowanek Związku Harcerstwa Polskiego po zrealizowanym procesie wychowawczym sam sobie buduje fundamenty życiowe. Pracuje nad sobą i poszukuje autorytetów w prawdziwym tego słowa znaczeniu, więc nie ogranicza się do mediów, czy osób ze świata show biznesu. Wzorem ludzi prowadzących ich przez dalszą drogę życiową są ludzie mocni duchowo, odważni, wierni, umiejący budować swoje prawdziwe, trwałe szczęście, broniący wartości chrześcijańskich. Taki człowiek myśli o przyszłości z pamięcią o przeszłości i tym, co zostanie po działalności ludzkiej²⁸⁷. Harcerstwo należy więc traktować jako szansę rozwoju dla młodego człowieka, szansę kształtowania i formowania jego człowieczeństwa, a nie jako wyłączną okazję do zabawy, wypełnienia wolnego czasu, utrzymania dobrego nastroju, zaspokajania pojawiających się bieżących i nietrwałych potrzeb²⁸⁸. *Idea skautingu zajmuje nadal ważne miejsce wśród ofert proponowanych dziś młodemu człowiekowi. Jednak w obliczu wielu innych, nie zawsze, niestety, wartościowych możliwości, otwierających się przed młodzieżą we współczesnym świecie, harcerstwo w oczach wielu młodych zdaje się obecnie tracić swą atrakcyjność*²⁸⁹.

Skoro niniejsza część pracy traktuje o niezmiennych, uniwersalnych normach i wartościach to trzeba koniecznie wspomnieć o tym, że wartości są

²⁸⁶ Tamże, s. 16.

²⁸⁷ TMW.

²⁸⁸ J. Strojny, *Harcerstwo w służbie Bogu. Materiał dla parafii rzymskokatolickich*, dz. cyt., s. 23.

²⁸⁹ M. Studenski, *Skuteczność wychowania metodą harcerską (na podstawie badań przeprowadzonych 2007 roku wśród harcerzy Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej na Podbeskidziu)*, w: *Wychowanie chrześcijańskie metodą harcerską*, red. A. Petkowicz, Lublin 2009, s. 167.

jedynie odkrywane przez człowieka, a nie tworzone. Są one zapisane w prawie naturalnym, stojącym ponad wszelkimi podziałami i światopoglądami. Mają charakter obiektywny i transcendentny, a to zakłada ich powszechność dla wszystkich ludzi bez wyjątku i z nich wynikających norm²⁹⁰.

Po badaniach zawartych w tej pracy odpowiednim podsumowaniem tej myśli będzie teza, że harcerstwo w XXI wieku to skauting plus niepodległość i myśl pedagogiczna oraz nowoczesne formy działania. ZHP pragnie stać się organizacją na miarę XXI wieku – elastyczną, lekką, innowacyjną i zachęcającą do współuczestnictwa. W takiej organizacji struktura nie utrudnia swoim ciężarem realizacji zadań i motywuje do odczytywania znaków czasu, szukania nowych rozwiązań. Współczesny Związek Harcerstwa Polskiego to organizacja gotowa na zmiany, nawet rewolucyjne. W jednym tylko nie może być nigdy gotowy na zmianę: na zmianę ideałów. One nigdy nie podlegają zmianie i przedawnieniu²⁹¹. *Różne mogą być wyzwania i okoliczności, przed którymi nasze harcerstwo może być postawione. Jakie one będą? Dziś nie możemy odpowiedzieć na to pytanie. Na pewno będą się odnosić do spraw najważniejszych naszego narodu i państwa. Może być to wezwanie do pomocy, lub uczestnictwa. Dlatego młodzi ludzie wychowani w Związku Harcerstwa Polskiego są gotowi do „bycia razem” i radosnego przeżywania świata i kierowania się harcerską dewizą „BĄDŹ GOTÓW”²⁹².*

Niech uwieńczeniem badań nad rolą harcerstwa we wszechstronnym rozwoju dzieci i młodzieży na podstawie działania hufca ZHP w Pruszkowie będą słowa założyciela ogólnoswiatowego skautingu, Roberta Baden-Powella, które nigdy nie straciły na aktualności, mimo że minęło od wypowiedzenia tych słów ponad sto lat. Te słowa nigdy nie tracą na wartości, jak samo jak uniwersalne wartości, które wplótł on w harcerską przygodę: *Gdy każdy będzie na swoim miejscu i „weźmie udział w grze”, będzie więcej pomyślności*

²⁹⁰ Z. Cholewicki, *Sumienie – psychologiczne mechanizmy jego funkcjonowania, formacji i deformacji*, w: *Roczniki Filozoficzne*, t. XXXI (1983), z. 4, s. 32.

²⁹¹ A. Regucka-Kwaśnik, *Organizacja na miarę XXI wieku?*, „Czuwaj” 2004 nr 12, s. 29.

²⁹² R. Paclawski, *Gra o harcerstwo*, dz. cyt., s. 255.

*i szczęścia na świecie, ziści się wreszcie to, na co tak długo czekamy – Pokój i wzajemna życzliwość wśród ludzi*²⁹³.

²⁹³ R. Baden-Powell, *Wskazówki dla skautmistrzów*, tłum. B. Białostocka, Warszawa 1991, s. 96.

ZAKOŃCZENIE

Treść harcerskiego przesłania niesie za sobą walkę o pełnię człowieczeństwa i o godność ludzką, przejawiającą się w pełnym, prawdziwym rozwoju osobowym. Z tego powodu podejście do tematu musiało charakteryzować się równie dużą wszechstronnością podejmowanych zagadnień. Rolę harcerstwa w rozwoju dzieci i młodzieży ukazano w odniesieniu do historii, zasad formalnych, sposobów i pomysłów na działanie, wprowadzaniu zasad harcerskiego wychowania w praktykę życia oraz w odniesieniu do przyszłości, czyli szans i zagrożeń dla wychowania poprzez harcerstwo. Przeszłość (1 rozdział), teraźniejszość (2 rozdział) i przyszłość (3 rozdział) składają się na całość, którą można nazwać fenomenem harcerstwa.

Celem powstania niniejszej pracy było pragnienie znalezienia odpowiedzi na pytanie, jaką rolę w wychowaniu pełni ruch harcerski. W pracy podjęto próbę pokazania, w jaki sposób dochodzi się do realizacji misji ZHP, czyli jak stosuje się harcerski system wychowawczy we współczesnej rzeczywistości i jakie to ma praktyczne odniesienie do życia codziennego harcerstwa. Celem było również ukazanie idei harcerskiej, jako myśli pedagogicznej zgodnej z nauką Kościoła katolickiego.

Badania rozdziału I pokazały sensowność założenia skautingu przez Roberta Baden-Powella, zależności i różnice między brytyjskim skautingiem a harcerstwem, konfrontacje historii ruchu harcerskiego na ziemiach polskich podczas tworzenia się go z historią jednego z przykładowych jednostek harcerskich, czyli hufca ZHP w Pruszkowie. Wyniki badań II rozdziału ukazały, jak bogaty i rozwinięty jest harcerski system wychowawczy, który jest

narzędziem do umożliwienia rozwoju członkom ZHP. Potwierdzeniem i dopełnieniem tych treści jest opis poszczególnych sfer rozwoju w życiu młodego człowieka. Drugi paragraf tego rozdziału wskazał, że ZHP odpowiednio dąży do rozwoju każdej z tych sfer, co zostało udowodnione przykładami z działania pruszkowskich harcerzy. Natomiast rozdział III dał szeroką odpowiedź na pytanie, jaki należy mieć stosunek i czynną postawę wobec szans i zagrożeń odnośnie do ZHP, aby stworzyć jak najlepsze warunki do rozwoju młodych ludzi, aby wnieść wkład w rozwój społeczeństwa.

Trudnościami napotkanymi w pracy była bardzo szeroka i rozbudowana literatura, głównie harcerska, ale również społeczna i pedagogiczna. Wychowanie jest bardzo bogatym pojęciem, co niekiedy zmuszało autora pracy do dużo szerszego opracowania tematu, niż jest to ostateczne.

Propozycją do podjęcia nowych badań może być forma działania ruchu harcerskiego we współczesności i umiejętność skonfrontowania niezmiennych idei z nowymi formami przekazu, czy też wyrażenie tych treści poprzez nowe formy dostosowane do dzisiejszego odbiorcy. Podążając tą myślą, można zastanowić się, na jaki wizerunek i kondycję ZHP zapracowuje sobie swoim współczesnym działaniem.

Tam, gdzie nie ma człowieka, nie warto podejmować trudu badania. Harcerstwo, działalność lokalna, wychowanie i nadzieje na przyszłość wskazują nam na to, że ta praca mówi o człowieku, jego człowieczeństwie, godności, wielkości, i o tym, skąd tę wielkość on czerpie.